תנ״ך · ראשונים · רש״י · כתובים

רש"י על דברי הימים ב

רש״י

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

רש"י על דברי הימים ב

רש״י

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/רשי-על-דברי-הימים-ב/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 5
פרק ב 6
פרק ג 8
פרק ד 13
פרק ה 16
פרק ו 19
פרק ז 23
פרק ח 25
פרק ט 26
פרק י 29
פרק יא 31
פרק יב 32
פרק יג 33
פרק יד 35
פרק טו 36
פרק טז 37
פרק יז 38
פרק יח 39
פרק יט 43
פרק כ 44
פרק כא 48
פרק כב 49
פרק כג 51
פרק כד 53
פרק כה 56
פרק כו 58
פרק כז 59
פרק כח 60
פרק כט 61
פרק ל 63
פרק לא 66

פרק לב 68
פרק לג 70
פרק לד 71
פרק לה 75
פרק לו 77

פרק א

פסוק א

וַיִּתְחַזֵּק שְׁלֹמֹה וגו'. מִפְּנֵי שֶׁה' אֱלֹהָיו עִמּוֹ:

פסוק ב

וַיֹּאמֶר שְׁלֹמֹה לְכָל יִשְׂרָאֵל. וּמִי הֵם אוֹתָם כָּל יִשְׂרָאֵל? הֵם **שָׂרֵי הָאֲלָפִים**, כְּדִכְתִיב "וַיַּקְהֵל דָּוִיד אֶת כָּל שָׂרֵי יִשְׂרָאֵל" (דברי הימים א כח:א). וּמָה אָמַר לָהֶם? שֶׁיָּבֹאוּ עִמּוֹ לַבָּמָה אֲשֶׁר בְּגִבְעוֹן:

פסוק ג

וַיֵּלְכוּ שְׁלֹמֹה וְכָל הַקָּהָל עִמּוֹ וגו'. וְכֵן דֶּרֶךְ הַפְּסוּקִים לְקַצֵּר: "וַיֹּאמֶר ה' לַדָּג וַיָּקֵא אֶת יוֹנָה" (יונה ב:יא) – אָמַר לוֹ לְהַקִיא, וַיָּקֵא. וְכֵן "וַיֹּאמֶר ה' לַמַּלְאָךְ וַיָּשֶׁב חַרְבּוֹ אֶל נִדְנָהּ" (דברי הימים א כא:כז):

פסוק ז

שְׁאַל מָה אֶתֶּן לָךְ. בְּחַר וּשְׁאַל כָּל מַה שֶּׁתִּרְצֶה, וַאֲנִי אֶתֵּן לְךָ:

פסוק ט

עַתָּה ה' אֱלֹהִים יֵאָמֵן. פֵּרַאבְּרִיט"שׁ בְּלַעַ"ז:

כִּי אַתָּה הִמְלַכְתַּנִי עַל עַם רַב כָּזֶה, צָרִיךְ אֲנִי שֶׁיְּהֵא בִּי חָכְמָה וְכֹחַ לְצֵאת לִפְנֵיהֶם וְלִלְחוֹם מִלְחֲמוֹתֵיהֶם; כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר בִּשְׁמוּאֵל "וּשְׁפָטֵנוּ מַלְכֵּנוּ וְיֵצֵא לְפָנֵינוּ וְנִלְחַם אֶת מִלְחֲמֹתֵינוּ" (שמואל א ח:כ). וְהוּא אֵיל וְעָלַי לִשְׁאוֹל מַה שֶּׁבְּלִבִּי, אֶשְׁאַל מַה שֶּׁאֲנִי צָרִיךְ – וְזֶה, שֶׁתִּתֵּן לִי **חָכְמָה**:

פסוק י

וְאֵצְאָה לִפְנֵי הָעָם הַזֶּה וְאָבוֹאָה. וְגַם לַמֶּלֶךְ צָרִיךְ שֶׁיְּהֵא לֵב חָכָם לֵידַע לִשְׁפֹּט הָעָם, וַאֲנִי נַעַר וְרַךְ (דברי הימים א כב:ה). אֶפְלוּ אֶלֶף אֲנָשִׁים חֲכָמִים הָיָה קָשֶׁה לָהֶם לִשְׁפֹּט עַם גָּדוֹל כָּזֶה, אִי אֶפְשָׁר בְּלֹא עֲסָקִים רַבִּים שֶׁבָּאִים לָדוּן וְאֵין לוֹ מִתּוּן לְעַיֵּן בְּדִינָם, שֶׁעוֹד זֶה קוֹבֵל וְאֵינוֹ מַפְסִיק דְּבָרָיו – וְהִנֵּה בָּא אַחֵר וְצוֹעֵק; וּמִי יוּכַל לִפְסֹק אֶלֶף דִּינִין בְּיוֹם אֶחָד אִם לֹא חָכָם וְנָבוֹן אֲשֶׁר רוּחַ אֱלֹהִים בּוֹ? וְזֶה אֲנִי שׁוֹאֵל, שֶׁתִּתֵּן לִי **חָכְמָה וּמַדָּע לִשְׁפֹּט עַמְּךָ זֶה הַגָּדוֹל**, כִּי זֶה אֲנִי צָרִיךְ שֶׁתִּתֵּן לִי:

פסוק יא

יַעַן אֲשֶׁר הָיְתָה זֹאת עִם לְבָבֶךָ. שֶׁאֵין אָדָם שׁוֹאֵל דָּבָר זֶה אֶלָּא מִי שֶׁיֵּשׁ יִרְאַת שָׁמַיִם בְּלִבּוֹ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר "וְאַתָּה תֶּחֱזֶה מִכָּל הָעָם אַנְשֵׁי חַיִל יִרְאֵי אֱלֹהִים" (שמות יח:כא):

וְאֶת נֶפֶשׁ שׁוֹנְאֶיךָ. לְנַצְּחָם:

פסוק יב

הַחָכְמָה וְהַמַּדָּע נָתוּן לָךְ. מַה שֶּׁשָּׁאַלְתָּ:

עֹשֶׁר וּנְכָסִים וְכָבוֹד. אֲשֶׁר לֹא שָׁאַלְתָּ (מלכים א ג:יג) אֶתֵּן לָךְ:

אֲשֶׁר לֹא הָיָה כֵן לַמְּלָכִים אֲשֶׁר לְפָנֶיךָ וְאַחֲרֶיךָ לֹא יִהְיֶה. מוּסָב עַל עֹשֶׁר וְכָבוֹד "אֲשֶׁר לֹא שָׁאַלְתָּ", כִּי הַחָכְמָה שָׁאָנִי נוֹתֵן לְךָ בָּהּ תְּלוּי גַּם עֹשֶׁר גַּם כָּבוֹד גַּם אֲרִיכוּת יָמִים; דִּכְתִיב (משלי ג:טז) "אֹרֶךְ יָמִים בִּימִינָהּ וּבִשְׂמֹאלָהּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד". וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב בִּמְלָכִים (מלכים א י:כג) "וַיִּגְדַּל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מִכֹּל מַלְכֵי הָאָרֶץ לְעֹשֶׁר וּלְחָכְמָה וְגוֹמֵר":

פסוק יד

וַיַּנִּיחֵם בְּעָרֵי הָרֶכֶב. הִנִּיחַ מִקְצָת אוֹתָם פָּרָשִׁים וְרֶכֶב בְּעָרֵי הָרֶכֶב; וְעַל שֵׁם שֶׁרוֹכְבֵי הַמֶּלֶךְ שָׁם הָיוּ קוֹרְאִים אוֹתָן הָעֲיָירוֹת עָרֵי הָרֶכֶב; וּמִקְצָתָם הִנִּיחַ עִמּוֹ **בִּירוּשָׁלָם** (עיין מלכים א על פסוק זה מה שפירש"י שם וצריך עיון):

פסוק טו

כָּאֲבָנִים. מֵרוֹב כֶּסֶף וְזָהָב שֶׁהָיָה לוֹ לֹא הָיָה מַקְפִּיד עַל נְתִינַת כֶּסֶף וְזָהָב בְּכָל הָעִיר לַעֲשׂוֹת שֻׁלְחָנוֹת וְכִסְאוֹת. וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (קהלת רבה ב:ח): כְּאַבְנֵי עֶשֶׂר וְאַחַת עֶשְׂרֵה אַמּוֹת, שֶׁהָיָה לוֹ אַבְנֵי גָזִית, כֵּן עָשָׂה מִן **הַכֶּסֶף**:

פסוק טז

וּמוֹצָא הַסּוּסִים אֲשֶׁר לִשְׁלֹמֹה. כְּלוֹמַר: כָּל מוֹצָא סוּסִים אֲשֶׁר לִשְׁלֹמֹה לֹא הָיָה כִּי אִם **מִמִּצְרַיִם**:

וּמִקְוֵא סֹחֲרֵי הַמֶּלֶךְ. **וּמִקְוֵא** אֲסִיפַת הַסּוּסִים בְּמִצְרַיִם, וְקוֹרִין לָהּ בְּלָשׁוֹן אַשְׁכְּנַז שְׁטוּטֶ"א:

פרק ב

פסוק ג

לְהַקְדִּישׁ לוֹ. לְצֹרֶךְ מָה:

לְהַקְטִיר לְפָנָיו קְטֹרֶת. שֶׁהוּא דֶּרֶךְ כָּבוֹד, וְגַם מַכְפִּיל: **כִּי אִם לְהַקְטִיר לְפָנָיו**:

לְעוֹלָם וְאֹת עַל יִשְׂרָאֵל. לְכָךְ אֲנִי מְבַקֶּשְׁךָ לִשְׁלֹחַ אֵלַי בְּנִין טוֹב וְחָזָק, לְפִי שֶׁלְּעוֹלָם זָקוּק עַל יִשְׂרָאֵל לְהַקְרִיב קָרְבָּנָם בַּבַּיִת זוֹ אֲשֶׁר אֲנִי בוֹנֶה:

פסוק ד

וְהַבַּיִת אֲשֶׁר אֲנִי בוֹנֶה גָּדוֹל. לְפִיכָךְ צָרִיךְ אֲנִי שֶׁתִּשְׁלַח לִי מִבִּנְיָנְךָ. וְאִם תֹּאמַר: תַּקְטִין אֶת הַבַּיִת, כְּדֵי שֶׁלֹּא תִצְטָרֵךְ לַאֲחֵרִים! אֵינִי יָכוֹל, **כִּי גָדוֹל אֱלֹהֵינוּ מִכָּל הָאֱלֹהִים**, וּלְכָךְ אֵינִי יָכוֹל לְהַקְטִינוֹ וּלְהַמְעִיטוֹ:

פסוק ה

וּמִי יַעֲצָר כֹּחַ לִבְנוֹת לוֹ בַיִת. לְפִי שֶׁאָמַר **וְהַבַּיִת אֲשֶׁר אֲנִי בוֹנֶה גָּדוֹל**, שֶׁמָּא יְהֵא מַשְׁמַע לְךָ: גָּדוֹל כָּל סְפוּקוֹ; וְאֵין זֶה, כִּי מִי יַעֲצֹר כֹּחַ, מִי יָכוֹל לְדָחוֹק וְלַעֲצוֹר כֹּחַ עַצְמוֹ כָּל כָּךְ לִבְנוֹת לוֹ בַּיִת הָרְאוּי לוֹ. וְדוּגְמָא לְמַעְלָה "כִּי נֶעְצַר כֹּחַ לְהִתְנַדֵּב" (דברי הימים א כט:יד): **כִּי הַשָּׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם לֹא יְכַלְכְּלוּהוּ**. וּלְכָךְ הוּא אוֹמֵר: **וּמִי אֲנִי אֲשֶׁר אֶבְנֶה לוֹ בַיִת**, וּמַה שֶּׁאֲנִי בּוֹנֶה לוֹ לֹא כְלוּם, **כִּי אִם לְהַקְטִיר** בּוֹ **לְפָנָיו**:

פסוק ו

וּבָאַרְגָּוָן. זֶה "אַרְגְּמָן" (שמות כה:ד):

וְכַרְמִיל. זוֹ "תּוֹלַעַת שָׁנִי" (שמות כה:ד); תֵּדַע, שֶׁהֲרֵי לֹא נִזְכַּר כָּאן תּוֹלַעַת שָׁנִי:

וְיוֹדֵעַ לְפַתֵּחַ פִּתּוּחִים. דֶּגְמַת "פִּתּוּחֵי חוֹתָם" (שמות כח:יא), שֶׁיּוֹדֵעַ לַחְתֹּם וּלְצַיֵּר בָּאֲבָנִים; גְּרַאבִּי"ר בְּלָשׁוֹן אַשְׁכְּנַז:

פסוק ט

נָתֹתִי חִטִּים מַכּוֹת. בְּלָשׁוֹן אַשְׁכְּנַז (פול אויף); וְיֵשׁ אוֹמְרִים **מַכּוֹת** – כְּתוּתִין, לְהוֹצִיא חִטִּים מִן הַשִּׁבֹּלֶת:

וְיַיִן בַּתִּים. לְשׁוֹן "בַּת" (מלכים א ז:כו), מִדָּה בְּלַח, כֹּר בְּיָבֵשׁ:

פסוק יב

יוֹדֵעַ בִּינָה לְחוּרָם אָבִי. אוּמָּן חָכָם שֶׁל אָבִי הָיָה, גַּם שֶׁלִּי הוּא:

פסוק יג

בֶּן אִשָּׁה. אַלְמָנָה הָיְתָה (מלכים א ז:יד):

מִן בְּנוֹת דָּן. מִשֵּׁבֶט דָּן:

וְאָבִיו אִישׁ צֹרִי. יְהוּדִי הָיָה, יוֹשֵׁב בְּצוֹר; דּוּגְמָא "עוֹבֵד אֲדוֹם הַגִּתִּי" (שמואל ב ו:י) – שֶׁהָיָה יוֹשֵׁב בְּגַת וְלִוּי הָיָה. וּבְמַלְכִים כְּתִיב "וּבֶן אִשָּׁה אַלְמָנָה... מִמַּטֵּה נַפְתָּלִי וְאָבִיו אִישׁ צֹרִי" (מלכים א ז:יד)! אֶלָּא אִמּוֹ מִדָּן וְאָבִיו מִנַּפְתָּלִי. וּמַה צָּרִיךְ לְיַחֵס מֵאֵיזֶה שֵׁבֶט הָיָה אָבִיו וְאִמּוֹ? זֶהוּ שֶׁכָּתוּב "דָּנַנִי אֱלֹהִים" (בראשית ל:ו) וְגַם "נַפְתּוּלֵי אֱלֹהִים נִפְתַּלְתִּי" (בראשית ל:ח) – אָמְרָה רָחֵל: מֵעַתָּה עִקַּמְתִּי פְּתוּלִים, עִקְמוּמִיּוֹת עָשִׂיתִי עַד שֶׁאֲנִי יְכוֹלָה לְדַמּוֹת עַצְמִי לְלֵאָה אֲחוֹתִי, אִם לֵאָה תִּתְפָּאֵר בִּבְצַלְאֵל בְּנָהּ שֶׁיַּעֲשֶׂה הַמִּשְׁכָּן, יִצְטָרֵךְ לְהִשְׁתַּתֵּף

בְּמִלַּאכְתּוֹ אֶחָד מִבְּנֵי דָן, שֶׁנֶּאֱמַר "וְאִתּוֹ אָהֳלִיאָב בֶּן אֲחִיסָמָךְ לְמַטֵּה דָן" (שמות לח:כג); וְאִם שְׁלֹמֹה בָּן אֲחוֹתִי יִבְנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ צָרִיךְ לְהִשְׁתַּתֵּף עִמּוֹ מִבְּנֵי דָן וְנַפְתָּלִי:

וְאָבִיו אִישׁ צֹרִי. לְלַמֶּדְךָ אַף עַל פִּי שֶׁאִמּוֹ אַלְמָנָה צָרִיךְ אָדָם לְתַפֵּשׂ אָמָנוּת אָבִיו (וּלְהַחֲיוֹת אִמּוֹ ספרי אחרים אינו) (כָּךְ שָׁמַעְתִּי מִפִּי רַבֵּנוּ שְׁלֹמֹה בַּר לֵוִי ממנטוילי"א בֶּן אֲחוֹתוֹ שֶׁל רַבֵּנוּ מֹשֶׁה הַדַּרְשָׁן):

פסוק טו

רַפְסֹדוֹת. בִּמְלָכִים (מלכים א ה:כג) "דּוֹבְרוֹת", בְּלְשׁוֹן אַשְׁכְּנַז פְלַיְיצי"ץ:

עַל יָם יָפוֹ. פֵּירוּשׁוֹ: עַל חוֹף הַיָּם, כְּמוֹ "וַיֵּרֶד יָפוֹ" דְּיוֹנָה (יונה א:ג):

פסוק טז

וַיִּסְפֹּר שְׁלֹמֹה כָּל הָאֲנָשִׁים הַגֵּרִים. מָלֵא בִּשְׁנֵי יוֹדֵי"ן. וּמִתְּחִלָּה כְּשֶׁסְּפָרָם דָּוִד נִקְרְאוּ שָׁם "גֵּרִים" (דברי הימים א כב:ב), בְּיו"ד אַחַת, אֲבָל שְׁלֹמֹה סְפָרָם בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה כְּשֶׁבָּנָה, וּלְכָךְ כְּתִיב מָלֵא; וְדוּגְמָא "וְהַעֲלִיתֶם אֶת עַצְמוֹתַי מִזֶּה" – חָסֵר אִתְּכֶם בְּפָרָשַׁת וַיְחִי (בראשית נ:כה); בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה כְּשֶׁלִּקְּחָן כְּתִיב "אִתְּכֶם" (שמות יג:יט):

וַיִּסְפֹּר וְכוּ' אַחֲרֵי הַסְּפָר. לְמַעְלָה, דִּכְתִיב "וַיֹּאמֶר דָּוִיד לִכְנוֹס אֶת הַגֵּרִים" (דברי הימים א כב:ב):

פסוק יז

וַיַּעַשׂ מֵהֶם שִׁבְעִים אֶלֶף וְגוֹ'. מַה שֶּׁחָזַר וּמָזְכִּירָן וּמַזְכִּיר הַמִּסְפָּר, בִּשְׁבִיל שֶׁהִפְסִיק הָעִנְיָן, לְכָךְ הֻצְרַךְ לוֹמַר אַף עַתָּה; וְלֹא יִפְסוֹק עַד שֶׁיִּכְלֶה כָּל הַבִּנְיָן, וְאוֹמֵר מִיָּד "וַיָּחֶל שְׁלֹמֹה לִבְנוֹת וְגוֹ'" (דברי הימים ב ג:א). וַאֲפִלּוּ בְּפָסוּק אֶחָד מִנְהָגוֹ שֶׁיַּפְסִיק הָעִנְיָן וּמַתְחִיל לְדִבְרֵי הָרִאשׁוֹן, כְּמוֹ "זֹאת עֲשׂוּ קְחוּ לָכֶם מַחְתּוֹת קֹרַח וְגוֹ'" (במדבר טז:ו), וְלַמַּחֲרָתוֹ כְּתִיב "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל קֹרַח אַתָּה וְכָל עֲדָתְךָ וְגוֹ'" (במדבר טז:טז), וְחוֹזֵר וְאוֹמֵר "וּקְחוּ אִישׁ מַחְתָּתוֹ וְגוֹ'" (במדבר טז:יז); אֶלָּא לְפִי שֶׁהִפְסִיק בְּכַמָּה פְּסוּקִים, הֻצְרַךְ שֵׁנִית לְהִכָּתֵב, וְכָל שֶׁכֵּן כָּאן:

פרק ג

פסוק א

בְּהַר הַמּוֹרִיָּה. לְפִי אֲשֶׁר שָׁם נִרְאָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְדָוִד בְּגֹרֶן אָרְנָן בְּהֵעָצֵר הַמַּגֵּפָה (דברי הימים א כא:טו-טז), וְהוּא הַר הַמּוֹרִיָּה מְקוֹם דָּוִד:

פסוק ב

וַיָּחֶל לִבְנוֹת בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי. מִפֹּרֶשׁ בִּתְחִלַּת רֹאשׁ הַשָּׁנָה יְרוּשָׁלְמִי. וּפִתְרוֹן בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי – **בַּשֵּׁנִי** בַּחֹדֶשׁ אֵיזֶה; לְפִי שֶׁרוֹצֶה לוֹמַר **בִּשְׁנַת אַרְבַּע לְמַלְכוּתוֹ**, הֻצְרַךְ לִכְפּוֹל וְלוֹמַר **בַּשֵּׁנִי**; וְדֶגְמָא "וְהַמַּיִם הָיוּ הָלוֹךְ וְחָסוֹר עַד הַחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי" (בראשית ח:ה) וְדֶגְמָא בְּמִלְכִים "בַּשָּׁנָה הָרְבִיעִית בְּחֹדֶשׁ זִו הוּא חֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לִמְלֹךְ שְׁלֹמֹה וְגוֹ'" (מלכים א ו:א) – מוּסָב עַל הַשָּׁנָה הָרְבִיעִית, וְאָז **בִּשְׁנַת אַרְבַּע לְמַלְכוּתוֹ** הִתְחִיל **בַּשֵּׁנִי**, כִּי כָּל יְמֵי הַחֹרֶף לֹא הָיָה יָכוֹל מִפְּנֵי הַקֹּר, וּבְנִיסָן לֹא הָיָה יָכוֹל מִפְּנֵי הַפֶּסַח:

פסוק ג

הָאַרְךְ אַמּוֹת בַּמִּדָּה. וּלְפִי שֶׁהִפְסִיק וְאָמַר **בַּמִּדָּה הָרִאשׁוֹנָה**, אוֹמֵר עוֹד **אַמּוֹת**; כְּלוֹמַר אֹרֶךְ אַמּוֹת הַבַּיִת **שִׁשִּׁים אַמָּה** בֵּין דְּבִיר לְהֵיכָל **וְרֹחַב אַמּוֹת עֶשְׂרִים**:

פסוק ד

וְהָאוּלָם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאָרְךְ. אֹרֶךְ שֶׁל אוּלָם שֶׁעַל פְּנֵי רֹחַב הַבַּיִת **עֶשְׂרִים**, שֶׁהֲרֵי אֹרֶךְ הָאוּלָם בְּכָל רֹחַב הַבַּיִת עֶשְׂרִים אַמָּה מִצָּפוֹן לְדָרוֹם, וְכָל מִדָּה יְתֵרָה קְרוּיָה אֹרֶךְ וְהַפְּחוּתָה קְרוּיָה רֹחַב. וּלְפִי שֶׁבַּהֵיכָל מִדָּתוֹ מִמִּזְרָח לְמַעֲרָב יְתֵרָה קְרוּיָה אֹרֶךְ, וּמִן הַצָּפוֹן לְדָרוֹם פְּחוּתָה קְרוּיָה רֹחַב, וּבָאוּלָם שֶׁמִּדָּתוֹ מִן הַצָּפוֹן לְדָרוֹם יְתֵרָה קְרוּיָה אֹרֶךְ, וּמִדָּתוֹ מִן הַמִּזְרָח לְמַעֲרָב שֶׁהִיא פְּחוּתָה קְרוּיָה רֹחַב. וְרֹחַב הָאוּלָם עֶשֶׂר כַּמְפֹרָשׁ בְּמִלְכִים (מלכים א ו:ג) עֶשֶׂר בָּאַמָּה רָחְבָּהּ עַל פְּנֵי הַבַּיִת:

וְהַגָּבֹהַּ מֵאָה וְעֶשְׂרִים. וּבְמִלְכִים (שם) כְּתִיב "וּשְׁלֹשִׁים אַמָּה קוֹמָתוֹ"! הָא כֵּיצַד? גֹּבַהּ הַקּוֹמָה מְקֻרָקָעִית הַבַּיִת עַד קֵרוּי עֶלְיָה רִאשׁוֹנָה שְׁלֹשִׁים אַמּוֹת, וּמֵעֶלְיָה לַעֶלְיָה עַד גַּג הָעֶלְיוֹן תְּשַׁע אַמּוֹת; כְּדִכְתִיב "וַיִּתֵּן דָּוִיד לִשְׁלֹמֹה בְּנוֹ אֶת תַּבְנִית הָאוּלָם וְאֶת בָּתָּיו וְגַנְזָכָיו וַעֲלִיּוֹתָיו" (דברי הימים א כח:יא) – מִכְּלָל שֶׁהָיוּ שָׁם עֲלִיּוֹת:

וַיְצַפֵּהוּ מִפְּנִימָה זָהָב. בִּפְנִים הַהֵיכָל, שֶׁהוּא הַבַּיִת הַגָּדוֹל, חִפָּה זָהָב, וְלֹא הָאוּלָם; וְזֶהוּ שֶׁמְּפֹרָשׁ וְהוֹלֵךְ הֵיאַךְ עָשָׂה: **וְאֶת הַבַּיִת הַגָּדוֹל חִפָּה** מִבִּפְנִים כָּל הַבַּיִת, זָהָב טָהוֹר **חִפָּה עֵץ בְּרוֹשִׁים**, שֶׁכָּל הַבַּיִת הַדְּבִיר וְהַהֵיכָל, צִפָּה מִתְּחִלָּה עֲצֵי בְּרוֹשִׁים, וְאַחַר כָּךְ **וַיְחַפֵּהוּ זָהָב טוֹב** עַל קִירוֹת הַבְּרוֹשִׁים. וּמִשּׁוּם צִפּוּי זָהָב שָׂרְצָה לְצִפּוֹת הַבַּיִת, חִפָּהוּ מִתְּחִלָּה בָּעֲצִים כְּדֵי שֶׁיִּתְקַיֵּם הַזָּהָב בְּחֹזֶק שֶׁהָיָה מְחֻזָּק לַזָּהָב בְּמַסְמְרִים, בְּצִיּוּרֵי הָעֵץ שֶׁהָיָה מְצַיֵּר צִיּוּרִין בָּעֵץ תְּמָרִים, הֵם אִילָנוֹת, כְּמִין תְּמָרִים וּכְרוּבִים, וּבְמִלְכִים (שם) כְּתִיב "וְקִלַּע עֲלֵיהֶם מְקֻלַּעוֹת כְּרוּבִים וְתִמֹּרוֹת וּפִטּוּרֵי צִצִּים" (מלכים א ו:לב), כְּמוֹ "וַיְצַץ צִיץ" (במדבר יז:כג); "וּפִטּוּרֵי" (מלכים א ו:לב) – כְּמוֹ פּוֹטֵר אָדָם אִשְׁתּוֹ (גיטין ח:ד), אַנְטוּוַארְפִין בְּלָשׁוֹן אַשְׁכְּנַז (מִפִּי רַבֵּינוּ אֶלְעָזָר בֶּן רַבִּי מְשֻׁלָּם זַ"ל):

פסוק ה

וַיְחַפֵּהוּ זָהָב. כְּלוֹמַר: כְּשֶׁצִּיֵּר כָּל הַצִּיּוּרִים צִפָּה הַקּוֹרוֹת זָהָב אַחַר הַצִּיּוּרִין, וּמְחַזְּקָן בְּמַסְמְרוֹת בְּכֹתֶל הָעֵץ כְּדֵי שֶׁלֹּא יָמוֹט, מַה שֶּׁלֹּא הָיָה יָכוֹל לַעֲשׂוֹת בְּכֹתֶל הָאֶבֶן; וּמְשׁוּם זֶה הַטַּעַם הָיָה מְחַפֶּה כָּל הַבַּיִת מִתְּחִלָּה בְּעֵצֵי **בְּרוֹשִׁים**:

וְשַׁרְשְׁרוֹת. פִּתְרוֹנוֹ צִיֵּר צִיּוּרִין הַרְבֵּה מָלֵא כֹּל, וּכְשֶׁרָאָה שֶׁהָיָה כֻּלָּם חָלָק בֵּין צִיּוּר לְצִיּוּר, הָיָה מְצַיֵּר צִיּוּר כְּעֵין שַׁרְשֶׁרֶת שֶׁמַּדְבִּיקִין בּוֹ כָּל דָּבָר, כְּמוֹ כֵן הָיָה עוֹשֶׂה כָּאן בֵּין צִיּוּר לְצִיּוּר כְּדֵי שֶׁלֹּא יִהְיֶה חָלָק בֵּינְתַיִם. עִנְיָן אַחֵר: מַמָּשׁ שַׁרְשְׁרוֹת שֶׁל זָהָב עָשָׂה וְדָבַק הַצִּוּרוֹת בָּהֶן יַחַד:

פסוק ו

וַיְצַף אֶת הַבַּיִת אֶבֶן יְקָרָה. שׁקֵע וְרִבֵּץ אֲבָנִים יְקָרוֹת בַּזָּהָב בְּקִירוֹת הַבַּיִת **לְתִפְאָרֶת** וּלְנוֹי: **וְהַזָּהָב**. שֶׁאוֹמֵר **וַיְחַפֵּהוּ זָהָב** טָהוֹר **מְזֻהָב פַּרְוָיִם** הָיָה. פַּרְוָיִם, שֵׁם מָקוֹם; וְרַבּוֹתֵינוּ פֵּרְשׁוּ (יומא מד:-מה.), שֶׁדּוֹמֶה לְדַם פָּרִים מֵרוֹב שִׁבְחוֹ וְאַדְמִימוּתוֹ:

פסוק ז

וַיְחַף. כְּמוֹ **וַיְצַף**, וּמְפָרֵשׁ מַה צִּפָּה בַּבַּיִת: הַקִּירוֹת **וְהַסִּפִּים**:

וְקֵירוֹתָיו. שֶׁל סִפֵּי הַבַּיִת, שֶׁהָיוּ שֶׁל אֲבָנִים, וּמְפָרֵשׁ: **קֵירוֹתָיו וְדַלְתוֹתָיו זָהָב**. וּבְמָלְכִים כָּתוּב "עַד קִירוֹת הַסִּפֵּן" (מלכים א ו:טו) – וּלְכָךְ קוֹרֵא גַּג קִירוֹת הַסִּפּוּן, שֶׁהַגַּג הָיָה כְּמוֹ סְפִינָה וַעֲרֻבָּה הֲפוּכָה, שֶׁכֵּן מִנְהָג לִקְרוֹת אֶת הַקֵּרוּי עָגֹל כְּעֵין סְפִינָה:

פסוק ח

וַיַּעַשׂ אֶת בֵּית וְגוֹ'. כְּךָ הָיָה לוֹ לוֹמַר: וַיַּעַשׂ אֶת בֵּית קֹדֶשׁ הַקָּדָשִׁים עֶשְׂרִים עַל עֶשְׂרִים, אֶלָּא לְפִי שֶׁאָמַר לְמַעְלָה כָּךְ וְהָאוּלָם... **עַל פְּנֵי רֹחַב הַבַּיִת אַמּוֹת עֶשְׂרִים וְגוֹ'**, אָמַר כָּאן כְּמוֹ כֵן:

וַיְחַפֵּהוּ זָהָב טוֹב. אַף בְּקֹדֶשׁ הַקָּדָשִׁים בָּנָה תְּחִלָּה קִירוֹת עֵץ וְעָלָיו חִפָּה הַזָּהָב. וּמַה שֶּׁאֵין מַזְכִּיר כָּאן בְּקֹדֶשׁ הַקָּדָשִׁים שׁוּם עֵץ, זֶהוּ מִשּׁוּם גְּדֻלָּתוֹ שֶׁל בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, כְּלוֹמַר: כָּל כּוֹתְלֵי בֵּית הָאָרוֹן הָיָה שֶׁל זָהָב וְלֹא הָיָה בָּהֶן עֵץ; וְזֶה כָּבוֹד לְקֹדֶשׁ הַקָּדָשִׁים, וּבְמָלְכִים מוֹכִיחַ כֵּן (מלכים א ו:טו-כב). וְתֵדַע שֶׁבִּשְׁבִיל כְּבוֹד הַבַּיִת אֵין מַזְכִּיר שׁוּם עֵץ, שֶׁהֲרֵי כְּתִיב **וַיְצַף אֶת הַבַּיִת אֶבֶן יְקָרָה**; וּבְמָלְכִים לֹא כְתִיב אֶבֶן יְקָרָה, הָא כֵּיצַד? אֶלָּא לְפִי שֶׁהַסֵּפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה, הוֹדִיעֲךָ כִּי שְׁלֹמֹה כִּוָּנָתוֹ לִכְבוֹד הַבַּיִת:

לִכְפָרִים. מִכְפָּרִים:

פסוק ט

וּמִשְׁקָל לְמִסְמְרוֹת. לְחַזֵּק בָּהֶם הַזָּהָב בְּקִירוֹת הָעֵץ:

לִשְׁקָלִים. לְמִשְׁקַל שְׁקָלִים **חֲמִשִּׁים** שְׁקָלוּם שֶׁל **זָהָב**:

פסוק י

מַעֲשֵׂה צַעֲצָעִים. דִּגְמָתוֹ: "הַצָּאֲצָאִים וְהַצְּפִיעוֹת" (ישעיהו כב:כד), וְתַרְגּוּמוֹ: "וּבְנַיָּא". תַּבְנִית יְלָדִים וִילָדוֹת עֲשָׂה לַכְּרוּבִים, "כְּרַבְיָא", וְשֶׁל עֵץ הָיוּ, וְשׁוּב וַיְצַפֵּהוּ **זָהָב**, "וַיַּעַשׂ בַּדְּבִיר שְׁנֵי כְרוּבִים עֲצֵי שָׁמֶן" (מלכים א ו:כג); וְכָל מַה שֶּׁבִּפְנִים מֵעֵץ אֵינוֹ רוֹצֶה לְהַזְכִּיר בָּזֶה הַסֵּפֶר מִשּׁוּם כְּבוֹדוֹ:

פסוק יא

וְכַנְפֵי הַכְּרוּבִים אַרְכָּם אַמּוֹת עֶשְׂרִים. כֵּיצַד? **כְּנַף הָאֶחָד** לְעֻמַּת **חֲמֵשׁ**, וְסוֹף הַחֲמֵשׁ **מַגַּעַת לְקִיר הַבַּיִת** לְדָרוֹם, **וְהַכָּנָף הָאַחֶרֶת מַגִּיעַ לְכָנַף הַכְּרוּב הָאַחֵר** שֶׁבְּצִדּוֹ, הֲרֵי עֶשֶׂר אַמּוֹת לַכְּרוּב הָאֶחָד; וְכֵן לָאַחֵר. נִמְצָא כְּנַף כְּרוּב אֶחָד מַגִּיעַ לְצָפוֹן וּכְנַף כְּרוּב אֶחָד לְדָרוֹם; נִמְצָא שֶׁהָיוּ אֲרֻכּוֹת כְּכָל כּוֹתֶל הַמַּעֲרָב, שֶׁהָיָה עֶשְׂרִים אַמּוֹת; וְגוּפָם – אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (בבא בתרא צט.): בְּנֵס הָיוּ עוֹמְדִין. וּלְפִי פְּשׁוּטוֹ: נִרְאֶה לִי שֶׁהָיָה גּוּפָן בּוֹלֵט מֵהֶם כְּעוֹף זֶה שֶׁפּוֹרֵשׂ כְּנָפָיו, בּוֹלֵט גּוּפוֹ מִחוּץ כְּנָפָיו. וְקוֹמָתָן מְפֹרָשׁ בְּמִלְכִים (שם) "קוֹמַת הַכְּרוּב הָאֶחָד עֶשֶׂר בָּאַמָּה וְכֵן הַכְּרוּב הַשֵּׁנִי":

פסוק יג

עוֹמְדִים עַל רַגְלֵיהֶם. בְּקַרְקַעְתִּ הַבַּיִת לְמַעֲרָב:

וּפְנֵיהֶם לַבָּיִת. לִפְנִים, שֶׁלֹּא הָיוּ רָאשֵׁיהֶם זְקוּפִים שֶׁנִּרְאֶה כְּמַבִּיטִין לַחוּץ, אֶלָּא רֹאשָׁם הָיָה כָּפוּף וּמַבִּיטִין לִפְנֵיהֶם, כִּדְכְתִיב "וּפְנֵיהֶם אִישׁ אֶל אָחִיו" (שמות כה:כ); וְכָאן אוֹמֵר: וּפְנֵיהֶם לַבָּיִת. אֶלָּא פּוֹנִים הָיוּ רָאשָׁם זֶה כְּנֶגֶד זֶה, וְגַם רָאשֵׁיהֶם כְּפוּפִים לַבַּיִת כְּלַפֵּי פְּנִים. וְהָאָרוֹן הָיָה עוֹמֵד בְּמָקוֹם פְּרִישַׁת שְׁנֵי הַכְּרוּבִים, וְהָיוּ כַּנְפֵי הַכְּרוּבִים מַטִּין מִן הַכּוֹתֶל וְסוֹכְכִין עַל הַכַּפֹּרֶת וְעַל הָאָרוֹן בְּכַנְפֵיהֶם. וּלְבַד מִכְּרוּבִים אֵלּוּ הָיוּ הַכְּרוּבִים שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה מִן הַכַּפֹּרֶת, עֲדַיִן אֲדוּקִין וּמְדֻבָּקִים עַל הַכַּפֹּרֶת וְעוֹמְדִין עָלָיו; וְאַל תִּתְמַהּ, שֶׁהֲרֵי כְּמוֹ כֵן עָשָׂה עֶשֶׂר שֻׁלְחָנוֹת וְעֶשֶׂר מְנוֹרוֹת לְבַד מֵאוֹתָן שֶׁל מֹשֶׁה:

פסוק יד

וַיַּעַשׂ אֶת הַפָּרֹכֶת תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן. וְתוֹלֶה עַל הַדֶּלֶת שֶׁהָיָה בְּאַמָּה טְרַקְסִין, שֶׁבּוֹ נִכְנָסִין לִפְנֵי וְלִפְנִים; אַף עַל פִּי שֶׁהָיָה בּוֹ דְּלָתוֹת תּוֹלֶה עָלָיו, כְּדִדְלַקְמָן "וּפָתַח הַבַּיִת דַּלְתוֹתָיו הַפְּנִימִיּוֹת לְקֹדֶשׁ הַקָּדָשִׁים וְגוֹ'" (דברי הימים ב ד:כב):

וַיַּעַל עָלָיו כְּרוּבִים. צִיּוּרֵי כְּרוּבִים:

פסוק טו

שְׁלֹשִׁים וְחָמֵשׁ אַרְךְּ. קוֹמָה; וּבְמֶלֶכִים "וַיְצַר אֶת שְׁנֵי הָעַמּוּדִים נְחֹשֶׁת שְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה אַמּוֹת" (מלכים א ז:טו)! פֵּרֵשׁ רַבֵּינוּ שְׁלֹמֹה זַצַ"ל: יְצָקָם שְׁנֵיהֶם כְּאֶחָד, וְשׁוּב חִלְקָן לִשְׁנַיִם; וְהָאַמָּה הַחֲסֵרָה אֵינָהּ חוֹשְׁבָהּ לְפִי שֶׁאֵינָהּ דּוֹמָה לְמֶלֶאכֶת שְׁאָר הָעַמּוּד, כְּמוֹ שֶׁאָמַר שָׁם בָּעִנְיָן "וְעַל רֹאשׁ הָעַמּוּדִים מַעֲשֵׂה פֶּרַח שׁוֹשָׁן" (מלכים א ז:כא); וְגַם רַבִּי יוֹסֵף פֵּרֵשׁ כֵּן. וְלֹא נִרְאֶה, דְּמַה לָּנוּ גָּבְהָהּ שְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה? אֶלָּא כָּךְ שָׁמַעְתִּי: וַדַּאי יְצָקָם שְׁנֵיהֶם כְּאֶחָד, וְאַחַר כָּךְ חִלְּקָם לִשְׁנַיִם, וְנִמְצְאוּ כָּל אֶחָד שְׁבַע עֶשְׂרֵה אַמָּה וָחֵצִי:

וְהַצָּפָת. שֶׁהִיא כּוֹתֶרֶת, שֶׁנֶּאֱמַר שָׁם עָבְיוֹ חֲצִי אַמָּה הֲרֵי כָּל אֶחָד שְׁמוֹנָה עֶשְׂרֵה אַמּוֹת, צָפָת הוּא צִפּוּי כְּמוֹ וַיְצַפֵּה אוֹתָם זָהָב, כְּלוֹמַר: הָיָה עָשׂוּי כְּמִין כּוֹבַע חָלוּל וְעָבְיוֹ חֲצִי אַמָּה מִלְמַטָּה, וּכְשֶׁהוֹפְכוֹ וְנוֹתְנוֹ עַל הָעַמּוּד נִמְצָא הָעֹבִי חֲצִי אַמָּה, הֲרֵי שְׁמוֹנָה עֶשְׂרֵה אַמּוֹת. וּבְמֶלֶכִים (מלכים א ז:טז) קוֹרֵהוּ כּוֹתֶרֶת לְשׁוֹן כֶּתֶר, כְּדִכְתִיב "וּשְׁתֵּי כֹתָרוֹת וְגוֹ'":

פסוק טז

וַיִּתֵּן בַּשַּׁרְשְׁרוֹת. עָשָׂה שַׁרְשְׁרוֹת בְּרֹאשׁ הַצָּפָת תַּחְתָּיו, וּבְתוֹךְ הַשַּׁרְשְׁרוֹת קָבַע צוּרַת **רִמּוֹנִים** כְּדֵי לְכַסּוֹת חֲלַל הַצָּפָת, כְּדִכְתִיב (שם) "לְכַסּוֹת אֶת שְׁתֵּי גֲּלוֹת הַכֹּתָרֹת". וְעַל שֵׁם חֲלָלוֹ קוֹרֵא לָהֶם "גֲּלוֹת", כְּזוֹ הַשְּׁבָכָה שֶׁכָּתַב שָׁם, הֵם הַשַּׁרְשְׁרוֹת, לְשׁוֹן "וְעַל שְׁבָכָה יִתְהַלָּךְ" (איוב יח:ח) – לְשׁוֹן עֲנָפִים, כְּמוֹ "בַּסְּבַךְ בְּקַרְנָיו" (בראשית כב:יג). וְיֵשׁ אוֹמְרִים: קוֹפְיָא, וְרֹ' אֶלְעָזָר פֵּרֵשׁ: עֲנָפִים:

פסוק יז

עַל פְּנֵי הַהֵיכָל. עַל פֶּתַח הַהֵיכָל בַּחוּץ בָּאוּלָם, כְּדִמּוּכַח בִּמְלָכִים (מלכים א ז:יט) "וְכֹתֶרֶת אֲשֶׁר עַל רֹאשׁ הָעַמּוּדִים", אוּלָם הַהֵיכָל "מַעֲשֵׂה שׁוֹשָׁן":

אֶחָד מִיָּמִין. הַפֶּתַח:

וְאֶחָד מֵהַשְּׂמֹאל. הַפֶּתַח:

יָכִין. וּבֹעַז יָכִין עַל שֵׁם מַלְכוּת בֵּית דָּוִד שֶׁנִּמְשַׁל לְיֵרֵחַ, כְּדִכְתִיב "כְּיֵרֵחַ יִכּוֹן עוֹלָם" (תהלים פט:לח):

בֹּעַז. (כְּנֶגֶד הַשֶּׁמֶשׁ שֶׁהוּא יוֹצֵא בִּגְבוּרָה וְעֹז יסוד ושרש העבודה), שֶׁנֶּאֱמַר "יָשִׂישׂ כְּגִבּוֹר לָרוּץ" (תהלים יט:ו), וְהַבַּ"ת בְּבֹעַז כְּמוֹ מֵ"ם בְּנֹחַ "יְנַחֲמֵנוּ" (בראשית ה:כט), "כִּי מֵה' שְׁאִלְתִּיו" (שמואל א א:כ):

וַיִּקְרָא שֵׁם הַיְמִינִי יָכִין. אַף עַל פִּי שֶׁיֵּרֵחַ קָטָן מֵהַשֶּׁמֶשׁ, שֶׁיּוֹעִיל לוֹ וְיִהְיֶה נָכוֹן כְּיֵרֵחַ יִכּוֹן, וְלֹא כַּלְּבָנָה הַמִּתְחַסֶּרֶת; אָמַר שְׁלֹמֹה: אִם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כִּנָּה מַלְכוּתִי לְשֶׁמֶשׁ וְיֵרֵחַ, אַף אֲנִי אֶעֱשֶׂה דָּבָר נָכוֹן וְקַיָּם: עַמּוּדֵי נְחֹשֶׁת גְּדוֹלִים. דָּבָר אַחֵר: חִירָם שֶׁהָיָה מִבְּנֵי דָן עָשָׂה

אֶת הָעַמּוּדִים, קָרָא אֶת הָאֶחָד יָכִין עַל שֵׁם אָבִיו שִׁמְשׁוֹן שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ "וַיִּלְפֹּת שִׁמְשׁוֹן שְׁנֵי עַמּוּדֵי הַתָּוֶךְ (וגו' נכון וגו')" (שופטים טז:כח-כט); וּשְׁלֹמֹה קָרָא לַשֵּׁנִי בֹּעַזעַל שֵׁם זְקֵנוֹ בֹּעַז; דְּגְמָא: "וַיִּקְרָא לוֹ לָבָן יְגַר שָׂהֲדוּתָא" (בראשית לא:מז):

פרק ד

פסוק ב

עָשָׂר בָּאַמָּה מִשְּׂפָתוֹ אֶל שְׂפָתוֹ. עֶשֶׂר עַל עֶשֶׂר בְּאֶמְצָעִיתוֹ **עָגוֹל סָבִיב**:

וְקָו שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה יָסֹב אֹתוֹ. כָּל שֶׁיֵּשׁ בְּהֶקֵּיפוֹ שְׁלֹשָׁה טְפָחִים, יֵשׁ בְּרָחְבּוֹ טֶפַח (סוכה ז:):

וְחָמֵשׁ בָּאַמָּה קוֹמָתוֹ. עָמְקוֹ:

פסוק ג

וּדְמוּת בְּקָרִים תַּחַת לוֹ. צוּרַת דְּמוּת בְּקָרִים יָצַק מִמֶּנּוּ לְעָמּוּד עָלָיו, וַאֲדוּקִים בּוֹ, כְּדַאֲמַר בְּסוֹף הַפָּסוּק: **הַבָּקָר יְצוּקִים בְּמַצֲקָתוֹ**:

סָבִיב סוֹבְבִים אוֹתוֹ עָשֶׂר בָּאַמָּה מַקִּיפִים אֶת הַיָּם. אֵין מְפֹרָשׁ כָּאן מָה הַדָּבָר שֶׁסּוֹבְבָן אֶלָּא בְּמֶלֶכִים (מלכים א ז:כד) כְּתִיב "לִפְקָעִים מְתֻחַת לִשְׂפָתוֹ סָבִיב וְגוֹ'", פְּקָעִים כְּגוֹן שֶׁעוֹשִׂין לְכוֹסוֹת פימילי"ש עֲגוּלִים מְשׂוּם נוֹי, וּמִתַּחַת לִשְׂפָתוֹ וְסָבִיב הָיוּ עוֹמְדִים בְּשָׁלֹשׁ אַמּוֹת הַתַּחְתּוֹנוֹת מְרֻבָּעוֹת וּשְׁתַּיִם עֶלְיוֹנוֹת עֲגוּלוֹת, וְאִי אֶפְשָׁר לְהָכִיל אֲלָפִים בַּת יָכִיל שֶׁהֵם מֵאָה וַחֲמִשִּׁים מְקֻוֶה טְהֵרָה, אֶלָּא בְּעִנְיָן זֶה, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בְּעֵירוּבִין (עירובין יד). וְהָעֶלְיוֹנוֹת מְרֻבּוֹעַת וְתַחְתּוֹנוֹת עֲגוּלוֹת אִי אֶפְשָׁר לוֹמַר, דִּכְתִיב כְּתִיב **עָגֹל סָבִיב**, **סָבִיב מִשְּׂפָתוֹ** כְּתִיב, וּמַה שֶּׁאָמַר בַּפְּקָעִים הַלָּלוּ עֶשֶׂר אַמָּה לְכָל רוּחַ, אֲבָל בְּמָקוֹם עִגּוּלוֹ אִי אֶפְשָׁר לוֹמַר עֶשֶׂר בָּאַמָּה סָבִיב:

שְׁנַיִם טוּרִים. הָיוּ הַפְּקָעִים:

יְצוּקִים בְּמַצֲקָתוֹ. הַכֹּל יְצוּקִים יַחַד, לֹא שֶׁחִבֵּר לוֹ אֶת הַפְּקָעִים אַחַר יְצִיקָתוֹ עַל יְדֵי מַסְמְרוֹת אוֹ עַל יְדֵי דֶּבֶק שֶׁקּוֹרִין שוֹלְדוּרָא בְּלַעַ"ז:

פסוק ד

וְכָל אֲחוֹרֵיהֶם בַּיְתָה. אֲחוֹרֵיהֶם שֶׁל בְּקָרִים הַלָּלוּ הָיוּ פּוֹנִים בַּיְתָה אֶל תַּחְתִּיהֶם, שֶׁבַּצָּפוֹן פּוֹנִים אֲחוֹרֵיהֶם כְּנֶגֶד אוּתָן שֶׁבַּדָּרוֹם, וְשֶׁל מִזְרָח כְּנֶגֶד שֶׁבַּמַּעֲרָב:

פסוק ה

וְעָבְיוֹ טֶפַח. שׁוּלָיו וּדְפָנוֹתָיו, אֶלָּא שֶׁאֵצֶל פִּיו הָיָה דַּק מְרֻקָּע וּמְרֻדָּד:

כְּמַעֲשֵׂה שְׂפַת כּוֹס. שֶׁשּׁוֹתִין בּוֹ, וּמְצֻיָּר **פֶּרַח** שׁוֹשָׁן:

מַחֲזִיק בַּתִּים שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים יָכִיל. אַף זֶה מַחֲזִיק, וּבְמָלְכִים (מלכים א ז:כו) כְּתִיב "אַלְפַּיִם בַּת יָכִיל", גּוֹדְשָׁא תְּלָתָא, שֶׁהַבַּת שָׁלוֹשׁ סְאִין, שֶׁנֶּאֱמַר "הָאֵיפָה וְהַבַּת תִּכֶּן אֶחָד" (יחזקאל מה:יא) לָהֶם, הֲרֵי לְךָ שֵׁשֶׁת אֲלָפִים סְאִין, נִמְצְאוּ מֵאָה וַחֲמִשִּׁים מְקֻוֶה טָהֳרָה לְאַרְבָּעִים מְאוֹת סְאִין, מֵאָה מְקֻוָאוֹת, נִמְצָא גַּם לְעֶשְׂרִים מְאוֹת סְאִין הַנּוֹתָרִים חֲמִשִּׁים מְקֻוָאוֹת, וְאַף לְכְשֶׁתַּחֲלֹק הַכְּלִי לְפִי הַמִּדָּה שֶׁשִּׁעֲרוּ חֲכָמִים אַמָּה עַל אַמָּה בְּגֹבַהּ שָׁלֹשׁ אַמּוֹת לַמְּקֻוֶה תִּמְצָא, וְכֵן לְשָׁלֹשׁ אַמּוֹת מְרֻבָּעוֹת קוֹמָה וְעֶשֶׂר עַל עֶשֶׂר מִשְׁפָּתוֹ אֶל שְׁפָתוֹ מְרֻבָּעוֹת מֵאָה מְקֻוָאוֹת, וְלִשְׁתַּיִם אַמּוֹת עֲגֻלּוֹת קוֹמָה עֶשֶׂר עַל עֶשֶׂר מִשְׁפָּתוֹ אֶל שְׂפָתוֹ עֲגֻלּוֹת חֲמִשִּׁים מְקֻוָאוֹת, שֶׁמְּרֻבָּע יוֹתֵר עַל הֶעָגוֹל רְבִיעַ:

פסוק ו

וַיַּעַשׂ כִּיּוֹרִים עֲשָׂרָה. לְבַד אוֹתָן שֶׁל מֹשֶׁה (שמות ל:יח):

וַיִּתֵּן חֲמִשָּׁה מִיָּמִין. לַכִּיּוֹר שֶׁל מֹשֶׁה:

וַחֲמִשָּׁה מִשְּׂמֹאול לָרָחְצָה בָהֶם. קִדּוּשׁ יָדַיִם וְרַגְלַיִם:

אֶת מַעֲשֵׂה הָעוֹלָה יָדִיחוּ בָם. מִן מֵימֵי הַכִּיּוֹר יָדִיחוּ קִרְבֵי הָעוֹלָה. וְדָוְקָא עוֹלָה, אֲבָל שְׁלָמִים לֹא, שֶׁהוּא נֶאֱכָל לַבְּעָלִים בְּכָל הָעִיר. הַכִּיּוֹרִים הָיוּ לְקִדּוּשׁ טְבִילָה:

פסוק ז

וַיַּעַשׂ אֶת מְנֹרוֹת הַזָּהָב עֶשֶׂר כְּמִשְׁפָּטָם. לָמָּה נֶאֱמַר בַּמְּנוֹרוֹת כְּמִשְׁפָּטָם? לְפִי שֶׁמּוֹדִיעֲנוּ לָמָּה עֶשָׂה **עֲשָׂרָה מְנוֹרוֹת**, וְהַכֹּל דָּרַשׁ מִן הַתּוֹרָה (שמות כה:לא-מ): פְּרָחִים כַּפְתּוֹרִים גְּבִיעִים מְשֻׁקָּדִים נֶאֱמְרוּ בַּפָּסוּק שִׁבְעִים, הֲרֵי לְכָל עֲשָׂרָה מְנוֹרוֹת שִׁבְעָה נֵרוֹת (כֵּן פֵּרֵשׁ אָחִי אִמִּי, דּוֹדִי רַבִּי קָלוֹנִימוּס בָּרַבִּי יְהוּדָה; וּמִדָּרָשׁ הוּא); וְשִׁבְעָה נֵרוֹתֶיהָ כְּנֶגֶד שִׁבְעָה כּוֹכָבִים: חַמָּה, נֹגַהּ, כּוֹכָב, לְבָנָה, שַׁבְּתַאי, צֶדֶק, מַאְדִּים:

וַיִּתֵּן בַּהֵיכָל חָמֵשׁ מִיָּמִין. לַמְּנוֹרָה שֶׁל מֹשֶׁה:

וְחָמֵשׁ מִשְּׂמֹאול. וְכֻלָּם בַּדָּרוֹם:

פסוק ח

מִשְּׂמֹאול. שֶׁל שֻׁלְחָן בַּצָּפוֹן:

וַיַּעַשׂ מִזְרְקֵי זָהָב מֵאָה. שֶׁזּוֹרְקִין בּוֹ הַדָּם עַל הַמִּזְבֵּחַ:

פסוק ט

וַיַּעַשׂ חֲצַר הַכֹּהֲנִים. עֶזְרַת הַכֹּהֲנִים:

וְהָעֲזָרָה הַגְּדוֹלָה. זוֹ עֶזְרַת יִשְׂרָאֵל:

פסוק י
מִכָּתֵף הַיְמָנִית קֻדְמָה מִמּוּל נֶגְבָּה. רִחֵק אוֹתוֹ מִן הַמִּזְרָח מִן כְּנֶגֶד הַפֶּתַח לִדְרוֹמָהּ שֶׁל עֻזָּרָה, לְפִי שֶׁאֵין כָּבוֹד וְנָאֶה שֶׁיִּהוּ מַטְבִּילִין כְּנֶגֶד פֶּתַח הָאוּלָם:

פסוק יא
וַיַּעַשׂ חוּרָם אֶת הַסִּירוֹת. סִירוֹת נְחשֶׁת שֶׁעֲשׂוּיִים לַחְתּוֹת הַדֶּשֶׁן, לָתֵת לְתוֹךְ הַסִּירוֹת:

פסוק יב
וְהַגֻּלּוֹת וְהַכֹּתָרוֹת עַל רֹאשׁ הָעַמּוּדִים שְׁתָּיִם. לִשְׁתֵּי הָעַמּוּדִים:
וְהַשְּׂבָכוֹת שְׁתַּיִם. אֵלּוּ הַ"שַּׁרְשָׁרוֹת" שֶׁנֶּאֶמְרוּ לְמַעְלָה (דברי הימים ב ג:טז), וְתֵדַע שֶׁכֵּן הוּא, שֶׁהֲרֵי לֹא בְּכָאן וְלֹא בְּמִלְכִים מַזְכִּיר בְּפָרְשָׁה זוֹ בְּשׁוּם מָקוֹם "שַׁרְשָׁרוֹת":
לְכַסּוֹת אֶת שְׁתֵּי גֻּלּוֹת הַכֹּתָרוֹת. לְכַסּוֹת חֲלַל הַכּוֹתֶרֶת בַּשְּׂבָכוֹת; וְאוֹתָן עֲנָפִים כְּעַנְפֵי חֲרִיּוֹת, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי (דברי הימים ב ג:טז):

פסוק יג
וְאֶת הָרִמּוֹנִים אַרְבַּע מֵאוֹת. לְמַעְלָה הוּא אוֹמֵר "וַיַּעַשׂ רִמּוֹנִים מֵאָה" (דברי הימים ב ג:טז), הָא כֵּיצַד? אֶלָּא כָּךְ יֵשׁ לָנוּ לְפָרֵשׁ: וַדַּאי אַרְבַּע מֵאוֹת רִמּוֹנִים עָשָׂה כַּאֲשֶׁר נֶאֱמַר כָּאן, וּמַה שֶּׁאָמַר מֵאָה – הֲרֵי מֵאָה לְכָל טוּר וְטוּר, וְאַרְבָּעָה טוּרִים הֵם, כְּדַאֲמַר שְׁנֵי טוּרִים לַשְּׂבָכָה אַחַת, וְכֵן שְׁנֵי טוּרִים רִמּוֹנִים לַשְּׂבָכָה אַחַת, הֲרֵי אַרְבָּעָה טוּרִים. וְהָרִמּוֹנִים הָיוּ מְחוּזָרִים בְּתוֹךְ הַשְּׂבָכוֹת הַמְשֻׁבָּצִים וּתְקוּעִים לְכַסּוֹת בָּהּ הֵיטֵב אֶת שְׁתֵּי גֻּלּוֹת הַכֹּתָרוֹת:

פסוק יד
וְאֶת הַמְּכוֹנוֹת עָשָׂה. וּבְמִלְכִים כְּתִיב "וַיַּעַשׂ אֶת הַמְּכֹנוֹת עֶשֶׂר" (מלכים א ז:כז). מְכוֹנוֹת הֵם כַּנֵּי הַכִּיּוֹר, וְשָׁם מְפֹרָשׁ מְלַאכְתָּם:

פסוק טז
וְאֶת הַסִּירוֹת וְאֶת הַיָּעִים וְאֶת הַמִּזְלָגוֹת. אַף עַל פִּי שֶׁאָמַרְנוּהוּ כְּבָר לְמַעְלָה (פסוק יא), בָּא וְחָזַר וְשָׁנָה. וְעוֹד לְהוֹדִיעֲנוּ, כִּי **נְחשֶׁת** הָיוּ. וְגַם מוֹדִיעֲנוּ **מִזְלָגוֹת** שֶׁלֹּא הָזְכַּר לְמַעְלָה:
מָרוּק. דָּגְמַת "מִרְקוּ הָרְמָחִים" (ירמיהו מו:ד); "וּמֹרַק וְשֹׁטַף בַּמַּיִם" (ויקרא ו:כא), וּבְמִלְכִים (מלכים א ז:מה) כְּתִיב "מְמֹרָט", כְּמוֹ "כִּי יְמֹרֵט רֹאשׁוֹ" (ויקרא יג:מ), וְתַרְגּוּמוֹ: "נְחַשׁ טָב":

פסוק יז
בַּעֲבִי הָאֲדָמָה. תַּרְגּוּמָא: "גַּרְגּוּשְׁתָּא", בְּאַרְדִּילָ"א בְּלַעַ"ז:
בֵּין סֻכּוֹת וּבֵין צָרְדָתָה. וּבְמִלְכִים כָּתוּב "צָרְתָן" (מלכים א ז:מו). צָרְדָתָה הוּא מְקוֹמוֹ שֶׁל יָרְבָעָם, "וַיִּרְבָּעֵם בֶּן נְבָט אֶפְרָתִי מִן הַצְּרֵדָה וְשֵׁם אִמּוֹ צְרוּעָה אִשָּׁה אַלְמָנָה" (מלכים א

יא:כו) – לְפִי שֶׁמֵּת מְטַמֵּא בָּאֹהֶל, וְגַם מְצֹרָע כְּמוֹ כֵן, וְכֵן עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, כְּמוֹ שֶׁשָּׁנִינוּ בְּפֶרֶק שְׁלִישִׁי דַּעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים (עבודה זרה מט.) בְּסוֹפוֹ: "אַלְמָנָה" – שֶׁאַלְמָן יִשְׂרָאֵל מֵאֱלֹהָיו. מִן צְרָדָתָה – נִרְאֶה שֶׁהַצַּר הַתּוֹרָה וְלֹא הִרְחִיבָהּ; הֵצַר דַּת אֱלֹהֵינוּ. כֵּן פֵּרֵשׁ לִי דּוֹדִי זַ"ל:

פסוק כ

וְאֶת הַמְּנוֹרוֹת וְנֵרֹתֵיהֶם. לְהוֹצִיא מִלְּבָן שֶׁל מְפָרְשִׁין נֵרוֹת הָיוּ עוֹשִׂין מְגוּפָּה שֶׁל מְנוֹרָה וַאֲדוּקִין בָּהּ, שֶׁהֲרֵי כְּתִיב וְאֶת הַמְּנוֹרָה וְנֵרֹתֵיהֶם – מַה שֶּׁהִזְכִּיר אֶת הַנֵּרוֹת בְּפָנֵי עַצְמָן וְלֹא שְׁאָר מַעֲשֵׂה הַמְּנוֹרָה בִּפְנֵי עַצְמָן, גְּבִיעִים כַּפְתּוֹרִים וּפְרָחִים, מִכְּלָל שֶׁלֹּא הָיוּ הַנֵּרוֹת אֲדוּקִין; וְהוֹאִיל וְאֵין אֲדוּקִין בָּהּ, נִרְאֶה כְּמַעֲשֶׂה אַחֵר וְצָרִיךְ לְהַזְכִּיר נֵרֹתֵיהֶם, אֲבָל שְׁאָר מְלָאכוֹת שֶׁהָיוּ אֲדוּקִין בָּהּ אֵינוֹ מַזְכִּירָם שֶׁנִּקְרָאִים עַל שֵׁם הַמְּנוֹרָה. וּמַה שֶּׁעָשָׂה עֶשֶׂר מְנוֹרוֹת וְעֶשֶׂר שֻׁלְחָנוֹת וְעֶשֶׂר כִּיּוֹרִים וְהַכְּרוּבִים וְכָל אֲשֶׁר עָשָׂה – מְפֹרָשׁ בִּבְרַיְתָא דְּרַבִּי פִּנְחָס בֶּן יָאִיר (מדרש תדשא ב):

פסוק כא

וְהַפָּרַח. פֵּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ (מנחות כח:) הוּא כְּנֶגֶד אוֹתוֹ פֶּרַח שֶׁהוֹסִיף מֹשֶׁה בְּפָרָשַׁת בְּהַעֲלֹתְךָ, "עַד יֵרֵכָהּ עַד פִּרְחָהּ וְגוֹ'" (במדבר ח:ד), שֶׁלֹּא נֶאֱמַר בִּתְרוּמָה:

וְהַמֶּלְקָחַיִם זָהָב. שֶׁמַּגְבִּיהִים הַפְּתִילָה מִן הַנֵּר שֶׁיֵּשׁ בּוֹ הַשֶּׁמֶן:

הוּא מִכְלוֹת זָהָב. מְזֻקָּק וְצָרוּף, פִּיי"ן בְּלַע"ז. וּבְמָנָחוֹת מְפֹרָשׁ (כט.): מִכָּל זָהָב שֶׁהָיָה לוֹ לִשְׁלֹמֹה, מֵרוֹב הַזָּהָב שֶׁנִּכְנַס בַּמְּנוֹרָה לְזוֹקְקָהּ וּלְקָצֶיהָ "מְנוֹרַת זָהָב טָהוֹר" (שמות כה:לא):

פסוק כב

וְהַמְזַמְּרוֹת. כְּלֵי זֶמֶר:

וְהַמִּזְרָקוֹת. לְזָרוֹק בָּהֶם דָּם עַל הַמִּזְבֵּחַ:

וְהַכַּפּוֹת. לְבָזִיכֵי לְבוֹנָה (ויקרא כד:ז):

וְהַמַּחְתּוֹת. לַחְתּוֹת בָּהֶם תְּרוּמַת הַדֶּשֶׁן, לְהָרִים מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ: "וּלְקַח מְלֹא הַמַּחְתָּה וְגוֹמֵר" (ויקרא טז:יב):

פרק ה

פסוק א

וַיָּבֵא שְׁלֹמֹה אֶת קָדְשֵׁי. כָּל מַה שֶּׁבַּפָּסוּק לְפִי פְּשׁוּטוֹ: מַה שֶּׁנִּשְׁאַר לוֹ מִן הַקְּדֻשּׁוֹת שֶׁהִקְדִּישׁ דָּוִד, כְּדִכְתִיב לְמַעְלָה "גַּם אוֹתָם הִקְדִּישׁ הַמֶּלֶךְ דָּוִד לַה' עִם הַכֶּסֶף וְהַזָּהָב אֲשֶׁר נָשָׂא מִכָּל הַגּוֹיִם וְגוֹ'" (דברי הימים א יח:יא), וּמַה שֶּׁהוֹתִיר לוֹ **נָתַן בְּאֹצְרוֹת בֵּית הָאֱלֹהִים**.

וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה (פסיקתא רבתי ו): יֵשׁ מֵהֶכָמִים אוֹמְרִים, לְפִי שֶׁהָיָה יוֹדֵעַ שֶׁסּוֹפוֹ לֵיחָרֵב, וְשֶׁלֹּא יְהוּ אוֹמְרִים הָעוֹבְדֵי כוֹכָבִים: קָשָׁה יְרֻאָתֵנוּ, שֶׁלָּקְחָה נִקְמָתָהּ מִן הַבַּיִת הַזֶּה שֶׁנִּבְנָה מִן הַגְּזֵילוֹת וַהֲמָסִים שֶׁגָּזַל דָּוִד מִבָּתֵּי עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים שֶׁלָּהּ; וְיֵשׁ אוֹמְרִים: כָּךְ אָמַר (הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא; צָרִיךְ לוֹמַר:) שְׁלֹמֹה: רָעָב הָיָה בִּימֵי דָוִד (אָבִי) שָׁלֹשׁ שָׁנִים שָׁנָה אַחַר שָׁנָה (שמואל ב כא:א), וְהָיָה לוֹ לְבַזְבֵּז הַהֶקְדֵּשׁוֹת הַלָּלוּ לְהַחֲיוֹת בָּהֶן עֲנִיֵּי יִשְׂרָאֵל. וַאֲנִי מֵבִיא סִיּוּעַ, שֶׁהֲרֵי בְּכָל הַהֶקְדֵּשׁוֹת שֶׁדָּוִד הִקְדִּישׁ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב לְמַעְלָה (שם), לֹא נֶאֱמַר בָּהֶן עֲשָׂה שְׁלֹמֹה דָּבָר פְּלוֹנִי וֶה. כַּאֲשֶׁר נֶאֱמַר בַּנְּחֹשֶׁת, שֶׁנֶּאֱמַר "וּמִטִּבְחַת וּמִכּוֹן עָרֵי הַדַּדְעֶזֶר לָקַח דָּוִד נְחֹשֶׁת רַבָּה מְאֹד בָּהּ עָשָׂה שְׁלֹמֹה אֶת יָם הַנְּחֹשֶׁת וְגוֹ'" (דברי הימים א יח:ח), אֲבָל מִכֶּסֶף וּמִזָּהָב שֶׁלֹּא נֶאֱמַר בּוֹ עָשָׂה שְׁלֹמֹה מֵהֶן שׁוּם דָּבָר – מִכְּלָל שֶׁלֹּא עָשָׂה. וְזֶהוּ שֶׁאֵין כְּתִיב כָּאן שׁוּם נְחֹשֶׁת, כִּי אִם **כֶּסֶף וְזָהָב**. וּלְפִי פְּשׁוּטוֹ: נִרְאֶה לִי: מַה שֶּׁלֹּא אָמַר נְחֹשֶׁת, לְפִי שֶׁהַנְּחֹשֶׁת בְּזוֹל, וְאֵינוֹ רָאוּי וְכַדַּי וְהָגוּן לְהָבִיא נְחֹשֶׁת **בְּאֹצְרוֹת בֵּית ה'**:

פסוק ב

אָז יַקְהֵל שְׁלֹמֹה אֶת זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל. נָהֵג בְּמִדַּת חָכְמָה, שֶׁהִקְהִיל הַזְּקֵנִים וְלֹא הַבַּחוּרִים, יוֹתֵר מִדָּוִד שֶׁהִקְהִיל הוּא אַף הַבַּחוּרִים, כְּדִכְתִיב "וַיַּקְהֵל דָּוִיד אֶת כָּל... יִשְׂרָאֵל... יְרוּשָׁלָם וְגוֹ'" (דברי הימים א כח:א):

פסוק ג

בֶּחָג. הוּא חַג הַסֻּכּוֹת:

פסוק ה

אֶת אֹהֶל מוֹעֵד. שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה, גְּנָזוֹ שְׁלֹמֹה בְּבֵית אוֹצְרוֹת הָאֱלֹהִים עִם שְׁאָר כֵּלִים וְהַהֶקְדֵּשׁוֹת, לְפִי שֶׁלֹּא הֻצְרַךְ לוֹ. וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (תוספתא סוטה יג:א), שֶׁנִּגְנְזוּ:

וְאֶת כָּל כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר בָּאֹהֶל. אֲשֶׁר נָתַן (ס"א נָטָע) דָּוִד לְאָרוֹן:

הֶעֱלוּ אֹתָם הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם. פִּתְרוֹנוֹ מוּסָב לְמַעְלָה, שֶׁאָמַר **וַיִּשְׂאוּ הַלְוִיִּם אֶת הָאָרוֹן**, וּמְפָרֵשׁ מִי הָיוּ אוֹתָם הַלְוִיִּם שֶׁאָמַרְתִּי לְךָ לְמַעְלָה: הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם. שֶׁאַף הַכֹּהֲנִים מִבְּנֵי לֵוִי הֵם, וְלֹא לְוִיִּם מַמָּשׁ הָיוּ, וְכֵן כָּתוּב בַּמְּלָכִים "וַיִּשְׂאוּ הַכֹּהֲנִים אֶת הָאָרוֹן" (מלכים א ח:ג); וְגַם הַכֵּלִים וְאֹהֶל מוֹעֵד הֶעֱלוּ עִמָּהֶם הַלְוִיִּם כְּמִשְׁפָּטָם:

פסוק ח

וַיְהִיוּ הַכְּרוּבִים פֹּרְשִׂים כְּנָפַיִם עַל מְקוֹם הָאָרוֹן. בְּמָקוֹם שֶׁהָאָרוֹן עוֹמֵד שָׁם, לִפְיָכָךְ: **וַיְכַסּוּ הַכְּרוּבִים עַל הָאָרוֹן**:

וְעַל בַּדָּיו מִלְמָעְלָה. לְמַעְלָה לְאָרוֹן כָּךְ הָיוּ עוֹמְדִים הַבַּדִּים, וְנִמְשְׁכוּ כָּל כָּךְ לַחוּץ כְּלַפֵּי מִזְרָח, שֶׁהָיָה יָכוֹל הָאָרוֹן לַעֲמוֹד תַּחַת הַכְּרוּבִים מַמָּשׁ בְּלֹא עִכּוּב הַבַּדִּים, וּלְפִיכָךְ: **וַיְכַסּוּ**

הַכְּרוּבִים עַל הָאָרוֹן. וְגַם אֶת הַבַּדִּים כִּסּוּ קְצָת אֵצֶל הָאָרוֹן וְלֹא כֻּלָּם שֶׁהָיוּ מַגִּיעִים עַד הַמְּזָרָח. וְאֵינְךָ יָכוֹל לְפָרֵשׁ שֶׁכִּסּוּ הַכְּרוּבִים עַל כָּל הַבַּדִּים, וְגַם מִשּׁוּם דָּבָר זֶה **וַיַּאֲרִיכוּ הַבַּדִּים וַיֵּרָאוּ רָאשֵׁי הַבַּדִּים מִן הָאָרוֹן עַל פְּנֵי הַדְּבִיר**, שֶׁאִם לֹא כֵן, אֶלָּא כְּאֶחָד מִדָּה אַחַת הָיוּ מוֹשְׁכִין זֶה מִזֶּה, וַהֲלֹא הַבַּדִּים שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה עֲדַיִן הֵם הָיוּ שָׁם, וְהֵם עוֹמְדִים בְּקֹדֶשׁ הַקָּדָשִׁים שֶׁל אֹהֶל מוֹעֵד שֶׁלֹּא הָיָה כִּי אִם עֶשֶׂר, וְזֶה הָיָה עֶשְׂרִים, וְהָיָה מַגִּיעַ מִקִּיר אֶל קִיר. וְהַכְּרוּבִים שֶׁל מֹשֶׁה שֶׁנֶּאֱמַר אַף בָּהֶם "פּוֹרְשִׂים" וְ"סֹכְכִים" (שמות לז:ט), אֵין צָרִיךְ לְזוּז כְּלָל מִן הַבַּדִּים מִמְּקוֹמָם, שֶׁהֲרֵי הַכְּרוּבִים שֶׁל מֹשֶׁה עוֹמְדִים הָיוּ לְמַעְלָה לְאָרוֹן עַל הַכַּפֹּרֶת, וּכְרוּבִים שֶׁנֶּאֱמַר כָּאן, אוֹתָם שֶׁעָשָׂה שְׁלֹמֹה, עוֹמְדִים עַל רַגְלֵיהֶם בַּקַּרְקַע, וְאַף עַל פִּי כֵן אוֹתָן שֶׁל מֹשֶׁה עֲדַיִן הָיוּ אֲדוּקִין עַל הַכַּפֹּרֶת. כְּךָ פֵּרֵשׁ רַבִּי נָתָן. (וְרַבִּי פֵּרֵשׁ:) הַכֹּהֲנִים רָצוּ לְהַכְנִיס הָאָרוֹן עִם בַּדָּיו בַּדְּבִיר, וְלֹא הִסְפִּיקוּ, כִּי הֶעָנָן מָלֵא אֶת בֵּית ה', וְלֹא יָכְלוּ לְהָבִיא אֶת הַכְּרוּבִים עַד כּוֹתֶל מַעֲרָבִי מַמָּשׁ, וְעַל כֵּן הָיוּ בּוֹלְטִים בַּפָּרֹכֶת. אַף קְשֵׁה לִי, דִּכְתִיב **וַיְהִי בְּצֵאת הַכֹּהֲנִים** וְאַחַר כֵּן **מָלֵא כְבוֹד ה' אֶת בֵּית**... **אֱלֹהִים**. (וְרַבִּי יוֹסֵף זַצ"ל פֵּרֵשׁ:) וַיִּתְאָרְכוּ לֹא נֶאֱמַר, דְּמַשְׁמַע וַיִּתְאָרְכוּ הֵן עַצְמָן, אֶלָּא **וַיַּאֲרִיכוּ**, דְּמַשְׁמַע אֲחֵרִים מַאֲרִיכִין אוֹתָם. וּמְפָרֵשׁ: הָאוּמָנִין הֶאֱרִיכוּ הַבַּדִּים עַד לְעֶשְׂרִים, וְהָיוּ נוֹגְעִין שְׁתֵּי קְצוֹתָם לְכוֹתֶל מִזְרְחִי וּשְׁתֵּי קְצוֹתָם לְכוֹתֶל מַעֲרָבִי. וְתֵימָא יֵשׁ: וְהֵיאַךְ יָכוֹל לִפְרֹשׂ כַּנְפֵּיהֶם וּלְכַסּוֹת הָאָרוֹן שֶׁהָיָה עֶשֶׂר אַמּוֹת מֵהֶן?!

פסוק יא

וַיְהִי בְּצֵאת הַכֹּהֲנִים מִן הַקֹּדֶשׁ. מִיָּד הָיָה לוֹ לִסְמוֹךְ **וְהַבַּיִת מָלֵא עָנָן בֵּית ה'**, אֶלָּא שֶׁמַּפְסִיק בֵּינְתַיִם; וְכֵן בְּמִלְכֵי "וַיְהִי בְּצֵאת הַכֹּהֲנִים מִן הַקֹּדֶשׁ וְהֶעָנָן מָלֵא אֶת בֵּית ה'" (מלכים א ח:י):

כִּי כָל הַכֹּהֲנִים הַנִּמְצָאִים הִתְקַדָּשׁוּ. לְדָבָר זֶה:

אֵין לִשְׁמוֹר לְמַחְלְקוֹת. עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע שֶׁל לְוִיִּם וְעֶשְׂרִים וְאַרְבַּע שֶׁל כֹּהֲנִים, אֶלָּא **כָּל הַנִּמְצָאִים הִתְקַדָּשׁוּ**:

פסוק יג

וַיְהִי כְּאֶחָד לְמַחְצְרִים. פִּתְרוֹן: וַיִּהְיוּ אֲחוּדִים יַחַד הַמְחַצְּרִים כֻּלָּם יַחַד. וּמִמָּה הָיוּ אֲחוּדִים? לְדָבָר זֶה: **לְהַשְׁמִיעַ קוֹל אֶחָד כְּאֶחָד, לְהַלֵּל וּלְהוֹדוֹת לַה'**:

פרק ו

פסוק א

אָז אָמַר שְׁלֹמֹה. הוֹאִיל **וְהַבַּיִת מָלֵא** עָשָׁן, עַכְשָׁיו אֲנִי יוֹדֵעַ שֶׁהַשְׁכִינָה שְׁרוּיָה בּוֹ **בָּעֲרָפֶל**, כִּי כֵן דַּרְכּוֹ, דִּכְתִיב "וּמֹשֶׁה נִגַּשׁ אֶל הָעֲרָפֶל אֲשֶׁר שָׁם הָאֱלֹהִים" (שמות כ:יח); וַדַּאי שֶׁרְצוֹנוֹ לְהִתְעַכֵּב בּוֹ. וּבְסִפְרֵי פֵּרֵשׁ (מכילתא בא פסחא יב): **אָז אָמַר שְׁלֹמֹה**. כְּשֶׁרָאָה הֶעָנָן אָמַר: עַתָּה אֲנִי רוֹאֶה שֶׁהַשְׁכִינָה שְׁרוּיָה בַּבַּיִת אֲשֶׁר בָּנִיתִי, שֶׁהֲרֵי כָּךְ הִבְטִיחַ לָבוֹא וְלִשְׁכֹּן בּוֹ מִתּוֹךְ עָנָן וַעֲרָפֶל; וְהֵיכָן אָמַר: "כִּי בֶּעָנָן אֵרָאֶה עַל הַכַּפֹּרֶת" (ויקרא טז:ב):

פסוק ב

בֵּית זְבוּל. מְדוֹר:

לְשִׁבְתְּךָ עוֹלָמִים. שֶׁמִּשֶּׁנִּבְחֲרָה לֹא שָׁרְתָה שְׁכִינָה בְּמָקוֹם אַחֵר וְלֹא הֻתְּרוּ הַבָּמוֹת:

פסוק ג

וַיְבָרֶךְ אֶת כָּל קְהַל יִשְׂרָאֵל. בְּרָכָה הָאֲמוּרָה בְּסוֹף הָעִנְיָן (להלן פסוק יד ואילך):

פסוק ד

אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּפִיו. שֶׁיִּתֵּן לוֹ בֵּן שֶׁיִּבְנֶה לוֹ בַּיִת:

מִלֵּא. קַיֵּם דְּבָרוֹ הַטּוֹב:

פסוק ה

מִן הַיּוֹם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי. שֶׁאַף זֶה דִּבַּרְתָּ אֶל אָבִי:

פסוק ו

וָאֶבְחַר בִּירוּשָׁלַם. מוּסָב עַל **לֹא בָחַרְתִּי בְעִיר**:

וָאֶבְחַר בְּדָוִיד. מוּסָב עַל **וְלֹא בָחַרְתִּי בְאִישׁ**:

פסוק ח

הֱטִיבוֹתָ כִּי הָיָה עִם לְבָבֶךָ. כְּלוֹמַר: גַּם אֲנִי בּוֹחֵר בַּבַּיִת אֲשֶׁר עָלָה בִּלְבָבְךָ לִבְנוֹתוֹ, לְשַׁבֵּן שְׁמִי שָׁם; כְּמוֹ שֶׁאָמַר לְמַעְלָה (לעיל, ו):

פסוק יב

וַיִּפְרֹשׂ כַּפָּיו. הָיָה לוֹ לוֹמַר כָּךְ: וַיִּפְרֹשׂ כַּפָּיו הַשָּׁמַיְמָה וַיֹּאמֶר וְגוֹ', אֶלָּא שֶׁמַּפְסִיק בֵּינְתַיִם לְהוֹדִיעַ עַל מָה עָמַד, וְכֵן בִּמְלָכִים (מלכים א ח:כב) "וַיִּפְרֹשׂ כַּפָּיו הַשָּׁמַיְמָה וַיֹּאמַר":

פסוק יג

כִּי עָשָׂה שְׁלֹמֹה. מוּסָב עַל **נֶגֶד כָּל קְהַל יִשְׂרָאֵל**, כְּלוֹמַר: הַיְאַךְ הָיָה גָּבוֹהַּ מִכּוּלָּם לְהַשְׁמִיעַ דְּבָרָיו:

וַיַּעֲמֹד עָלָיו. וְעַתָּה יְכוֹלִין לִרְאוֹתוֹ **כָּל יִשְׂרָאֵל**. וּמְשׁוּם שֶׁמַּפְסִיק הָעִנְיָן, צָרִיךְ לוֹמַר כְּבָרִאשׁוֹנָה: **נֶגֶד כָּל קְהַל יִשְׂרָאֵל** וְכֵן **וַיִּפְרֹשׂ כַּפָּיו הַשָּׁמָיְמָה**:

פסוק יד

אֵין כָּמוֹךָ אֱלֹהִים. מִמָּה שֶׁאַתָּה **שׁוֹמֵר הַבְּרִית וְהַחֶסֶד**, שֶׁאַתָּה גּוֹזֵר מִן הַשָּׁמַיִם לָתֵת לְאוֹהֲבֶיךָ, אַתָּה מַצְנִיעוֹ וְגוֹנֵז **הַבְּרִית וְהַחֶסֶד** לְקַיֵּם הַבְטָחָתְךָ **בָּאָרֶץ**:
הַהוֹלְכִים לְפָנֶיךָ. כְּמוֹ שֶׁהָלַךְ דָּוִד אָבִי; וְזֶה **אֲשֶׁר שָׁמַרְתָּ לְעַבְדְּךָ דָּוִד** – בִּלְשׁוֹן אֱמְנַת הַבְטָחָה:

פסוק יח

כִּי הַאֻמְנָם יֵשֵׁב אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם עַל הָאָרֶץ. לְשׁוֹן תְּמִיהָה: וְכִי אֶפְשָׁר שֶׁיֵּאָמִין אָדָם שֶׁיֵּשֵׁב אֱלֹהִים עַל הָאָרֶץ! **כִּי שָׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם וְגוֹ'**, אֶלָּא מֵחֲמַת חֶסֶד שֶׁגָּמַלְתָּ לְדָוִד אָבִי, צְמַצַמְתָּ שְׁכִינָתְךָ:
אַף כִּי הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר בָּנִיתִי. וְלָמָּה בְּנִיתִיו? לְהִתְפַּלֵּל לְפָנֶיךָ הָאֱלֹהִים וּלְפָנוֹת הוּא אֶל תְּפִלָּתֵינוּ:

פסוק יט

לִשְׁמֹעַ אֶל הָרִנָּה. זוֹ צְעָקָה, כְּמוֹ "וַתַּעֲבֹר הָרִנָּה בַּמַּחֲנֶה" (מלכים א כב:לו). וְעַל כָּרְחֲךָ: עַל צַעֲקָתָם שֶׁל כָּל אָדָם שֶׁהוּא נָס מִפְּנֵי צָרָתוֹ, אַל יִתְפַּלֵּל אֶלָּא בִּצְעָקָתוֹ בְּסֵתֶר. כָּךְ חִבּוּר הַמִּקְרָאוֹת, וְסוֹף הָעִנְיָן מוֹכִיחַ, שֶׁאָמַר: **וְאַתָּה תִּשְׁמַע מִמְּקוֹם שִׁבְתְּךָ** – לְמַדְתָּ שֶׁלֹּא בְּנָאוֹ אֶלָּא לְדַעַת כֵּן, לְהוֹרִיד בּוֹ שְׁכִינָה, כְּדֵי שֶׁיֵּשֵׁב עַל הָאָרֶץ לִשְׁמֹעַ מִמְּכוֹן שִׁבְתְּךָ אֶל הַתְּפִלּוֹת שֶׁיִּתְפַּלְּלוּ בּוֹ:

פסוק כ

לִהְיוֹת עֵינֶיךָ פְּתֻחוֹת. בְּכָל עֵת אֲשֶׁר יִתְפַּלְּלוּ אֵלֶיךָ:

פסוק כב

אִם יֶחֱטָא אִישׁ. מִקְרָא זֶה עַל כָּל יִשְׂרָאֵל הַמְחַיֵּב חֲבֵרוֹ שְׁבוּעָה: אִם בֶּאֱמֶת הוּא מַשְׁבִּיעוֹ, וְהַנִּשְׁבָּע נִשְׁבָּע לַשֶּׁקֶר, **אַתָּה תִּשְׁמַע הַשָּׁמַיִם**, וְאִם הַדִּין עִם הַנִּשְׁבָּע, שֶׁבַּעַל הַדִּין מַזְקִיקוֹ עַל שְׁבוּעָה שֶׁל חִנָּם, אַף הַמַּשְׁבִּיעוֹ קָרוּי רָשָׁע:

פסוק כג

וּלְהַצְדִּיק צַדִּיק. שֶׁלֹּא לְעָנְשׁוֹ עַל הַשְּׁבוּעָה, שֶׁהֲרֵי בֶּאֱמֶת הוּא נִשְׁבַּע. וְתוֹסֶפְתָּא דְּסוֹטָה מְפָרֶשׁ (תוספתא סוטה א:ג): אֶת אֲשֶׁר יֶחֱטָא – בּוֹעֵל אֵשֶׁת אִישׁ; **וְנָשָׂא בּוֹ אָלָה** – וַיַּחַיֵּב בּוֹ אָלָה, כְּשֵׁם שֶׁהַמַּיִם בּוֹדְקִים אוֹתָהּ כָּךְ הַמַּיִם בּוֹדְקִין אוֹתוֹ; **לִפְנֵי מִזְבַּחֲךָ** – כְּדִכְתִיב "וְהֶעֱמִיד הַכֹּהֵן אֶת הָאִשָּׁה" (במדבר ה:יח):

לָתֵת דַּרְכּוֹ בְּרֹאשׁוֹ. כְּדִכְתִיב "וְצָבְתָה בְטֻנָהּ" (במדבר ה:כז):
וּלְהַצְדִּיק צַדִּיק. דִּכְתִיב "וְנִקְתָה וְנִזְרְעָה זָרַע" (במדבר ה:כח):

פסוק כד

וְאִם יִנָּגֵף עַמְּךָ. וְלֹא מִפְּנֵי שֶׁיְּדִיךָ קְצָרָה מִלְּהוֹשִׁיעַ, אֶלָּא דָּבָר זֶה גּוֹרֵם: **כִּי יֶחֶטְאוּ לָךְ**:
וְשָׁבוּ וְהוֹדוּ אֶת שְׁמֶךָ. פִּתְרוֹן: וְהִתְוַדּוּ אֶת עֲוֹנָם (ויקרא כו:מ), וְהָאַחֲרוֹן מוֹכִיחַ: **וְהוֹדוּ אֶת שְׁמֶךָ וּמֵחַטָּאתָם יְשׁוּבוּן כִּי תַעֲנֵם**:

פסוק כה

וַהֲשֵׁיבוֹתָם. וְהָשֵׁב אוֹתָם **אֶל הָאֲדָמָה**; כִּי כְּשֶׁנּוֹפְלִים וְנִגָּפִים לִפְנֵי אוֹיְבֵיהֶם, תּוֹפְשִׁים מַה שֶּׁיְּכוֹלִים וּמְבִיאִים אוֹתָם בְּשִׁבְיָה אֶל אֶרֶץ אַחֶרֶת:

פסוק כו

בְּהֵעָצֵר הַשָּׁמַיִם. כְּדִכְתִיב "וְעָצַר אֶת הַשָּׁמַיִם וְלֹא יִהְיֶה מָטָר" (דברים יא:יז):

פסוק כז

כִּי תוֹרֵם אֶל הַדָּרָךְ. כְּמוֹ שֶׁעָשִׂיתָ כְּשֶׁהָיָה רָעָב בִּימֵי דָוִד שָׁלֹשׁ שָׁנִים (שמואל ב כא:א), וְהוֹרֵיתָ וְאָמַרְתָּ לָהֶם: "אֶל שָׁאוּל וְאֶל בֵּית הַדָּמִים" (שמואל ב כא:ב), כְּמוֹ כֵן תּוֹרֵם אֵיזֶה חֵטְא גּוֹרֵם לָהֶם עַל מָה נֶעֱצְרוּ הַשָּׁמַיִם:

פסוק כח

כָּל נָגַע. פִּתְרוֹן: הֲרֵי זָכַרְתִּי לְךָ דָּבָר, **שִׁדָּפוֹן וְיֵרָקוֹן**, נְגִיפָה, אַף בַּעֲצִירַת גְּשָׁמִים, וּמָה עוֹד לְהַרְבּוֹת? אֶלָּא **כָּל נָגַע וְכָל מַחֲלָה כִּי יִהְיֶה** וְהִתְפַּלֵּל:

פסוק כט

וּפָרַשׂ כַּפָּיו אֶל הַבַּיִת הַזֶּה. וְזֶה שֶׁאָמַר: **כָּל תְּפִלָּה וְכָל תְּחִנָּה** שֶׁיִּתְפַּלֵּל וְיִתְחַנֵּן עַל זֹאת מִכָּל אֶחָד הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה:
אֲשֶׁר יֵדְעוּ אִישׁ נִגְעוֹ. כְּלוֹמַר: אִם יִתְפַּלֵּל עַל נִגְעוֹ וְעַל **מַכְאֹבוֹ** לַהֲסִירוֹ מִמֶּנּוּ:

פסוק ל

וְסָלַחְתָּ וְנָתַתָּה לְאִישׁ כְּכָל דְּרָכָיו וְגוֹ'. לְרַשָּׁע כִּרְשָׁעָתוֹ וְלַצַּדִּיק כְּצִדְקָתוֹ (דברים ז:י); שֶׁאִם לֹא יְשַׁלֵּם לָרָשָׁע כְּפִי רוֹעַ מַעַלְלָיו, יַטִּיחַ דְּבָרִים כְּלַפֵּי מַעְלָה וְיֹאמַר: "אֵין אֱלֹהִים" (תהלים יד:א) (אז) יוֹדֵעַ לְבָבוֹ וְיִהְיֶה חִלּוּל הַשֵּׁם; כְּמוֹ כֵן תַּעֲשֶׂה לַצַּדִּיק כְּצִדְקָתוֹ, שֶׁתַּעֲשֶׂה לוֹ כְּשֶׁיִּתְפַּלֵּל לְפָנֶיךָ:

פסוק לא

לְמַעַן יִירָאוּךָ. וְיָשׁוּב הָרָשָׁע מִדַּרְכּוֹ, וּלְכָךְ אֲנִי מִתְפַּלֵּל לָתֵת לוֹ לָאִישׁ "כִּדְרָכָיו" (ירמיה לב:יט):

פסוק לג

וְעָשִׂיתָ כְּכֹל אֲשֶׁר יִקְרָא אֵלֶיךָ הַנָּכְרִי. בְּיִשְׂרָאֵל אֲנִי מִתְפַּלֵּל לְתֵת לוֹ כִּדְרָכָיו (לעיל, ל), אֲבָל לְעוֹבֵד גִּלּוּלִים: כְּכֹל אֲשֶׁר יִקְרָא לְךָ. לְפִי שֶׁיִּשְׂרָאֵל מַכִּירִין בְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְיוֹדְעִין שֶׁהַיְכֹלֶת בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת, אִם אֵין תְּפִלָּתוֹ נִשְׁמַעַת, תּוֹלֶה בְּעַצְמוֹ בַּחֲטָאָיו וּמְפַשְׁפֵּשׁ בְּמַעֲשָׂיו, אֲבָל הָעוֹבֵד גִּלּוּלִים קוֹרֵא תִגָּר וְאוֹמֵר: שָׁמַעְתִּי שִׁמְעוֹ בְּכָל הָעוֹלָם, וְנִתְיַגַּעְתִּי בַּדְּרָכִים הַרְבֵּה עַד שֶׁבָּאתִי וְהִתְפַּלַּלְתִּי בַּמָּקוֹם הַזֶּה, וְלֹא מָצָאתִי בּוֹ מַמָּשׁ כִּשְׁאָר אֱלָהוּת; לְפִיכָךְ: וְעָשִׂיתָ כְּכֹל אֲשֶׁר יִקְרָא אֵלֶיךָ הַנָּכְרִי:

פסוק לד

דֶּרֶךְ הָעִיר. פְּנֵיהֶם לְצַד יְרוּשָׁלַיִם:

פסוק לה

וְעָשִׂיתָ מִשְׁפָּטָם. נִקְמָתָם בְּאוֹיְבֵיהֶם. עִנְיָן אַחֵר: צָרְכֵיהֶם; דְּגְמָא: "לַעֲשׂוֹת מִשְׁפַּט עַבְדּוֹ" (מלכים א ח:נט):

פסוק לח

אֲשֶׁר בָּנִיתִי לִשְׁמֶךָ. פִּתְרוֹן: **הַבַּיִת** הַזֶּה אֲשֶׁר בָּנִיתִי כְּדֵי לְגַדֵּל שִׁמְךָ, כִּי אִז, כְּשֶׁתִּקַּבֵּל תְּפִלָּתָם, אִז יִתְפַּלְּלוּ לְךָ בַּבַּיִת הַזֶּה אוֹ בְּכָל מָקוֹם שֶׁהֵם וְיִפְנוּ לְבֵיתְךָ זֶה:

פסוק לט

וְשָׁמַעְתָּ תְּפִלָּתָם. וְעַל זֶה יִתְגַּדֵּל שִׁמְךָ בָּעוֹלָם:

פסוק מא

וְעַתָּה קוּמָה ה'. שֶׁלֹּא לְהִטַּלְטֵל כַּאֲשֶׁר עַד עַתָּה: מִשֵּׁילָה לְנוֹב וּמִנּוֹב לְגִבְעוֹן:

אַתָּה וַאֲרוֹן עֻזֶּךָ. שֶׁלֹּא יִטַּלְטֵל עוֹד מֵעַתָּה:

עֻזֶּךָ. עַל שֵׁם כֵּן קָרוּי עֻזֶּךָ, עַל שֶׁעָשָׂה נִפְלְאוֹתָיו וַעֲזוּזוֹת בַּפְּלִשְׁתִּים; וְכֵן כְּתִיב בְּ"הוֹדוּ לַה'" (דברי הימים א טז:ח): "דִּרְשׁוּ ה' וְעֻזּוֹ" (דברי הימים א טז:יא). וְעוֹד אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ בְּמַסֶּכֶת עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים (עבודה זרה כד:): "וַיִּשְׁרְנָה הַפָּרוֹת" (שמואל א ו:יב) – מָה שִׁירָה אָמְרוּ? "הוֹשִׁיעָה לוֹ יְמִינוֹ וּזְרוֹעַ קָדְשׁוֹ" (תהלים צח:א):

יִלְבְּשׁוּ תְשׁוּעָה. מֵחֲמַת שֶׁלֹּא יִטַּלְטְלוּ מִמָּקוֹם לְמָקוֹם; כְּמוֹ "וְהָיָה צֶדֶק אֵזוֹר מָתְנָיו" (ישעיהו יא:ה):

וַחֲסִידֶיךָ יִשְׂמְחוּ בַטּוּב. בְּרוֹב טוֹבוֹת וּמַעֲשָׂרוֹת הַנִּתָּן לַלְוִיִּם בִּשְׁכַר שֶׁשּׁוֹמְרִין אֶת הָאָרוֹן וּמְשׁוֹרְרִים לְפָנָיו:

פסוק מב

אַל תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ. מִלַּעֲשׂוֹת טוֹבָה עִמָּדִי; וְאִם לֹא לְמַעֲנִי, עֲשֵׂה לְמַעַנְךָ:

פרק ז

פסוק ו

וְהַכֹּהֲנִים עַל מִשְׁמְרוֹתָם. כַּאֲשֶׁר חִלְּקָן דָּוִד לְעֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה מִשְׁמָרוֹת (דברי הימים א כד:א-יט), לְשֶׁרֶת כָּל מִשְׁמָרָה וּמִשְׁמָרָה שִׁבּוּעַ שָׁלֵם, וְהַלְוִיִּם כְּמוֹ כֵן עַל עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה מִשְׁמָרוֹת שָׁלֵם (דברי הימים א כה:א-לא):

לְהוֹדוֹת. בְּכָלֵי שִׁיר, שֶׁהָיוּ אוֹמְרִים: "הוֹדוּ לַה' כִּי טוֹב" (דברי הימים א טז:לד), **כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ**:

בְּהַלֵּל דָּוִיד. הַכְּלֵי שִׁיר שֶׁהָיוּ אוֹמְרִין בּוֹ הַלֵּל שֶׁל דָּוִד, וְהַהוֹדָיוֹת **בְּיָדָם** שֶׁל לְוִיִּם:

וְהַכֹּהֲנִים. מַחְצְרִים נֶגְדָּם, שֶׁעֲלֵיהֶם לְשׁוֹרֵר בַּחֲצוֹצְרוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר "וּבְנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים יִתְקְעוּ וְגוֹ'" (במדבר י:ח):

פסוק ז

וַיְקַדֵּשׁ שְׁלֹמֹה אֶת תּוֹךְ הֶחָצֵר. רַבּוֹתֵינוּ חוֹלְקִין בְּדָבָר זֶה (זבחים נט.-ס.); רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: קִדֵּשׁ אֶת רִצְפַּת הָעֲזָרָה בִּקְדֻשַּׁת מִזְבֵּחַ, לְהַקְטִיר עַל הָרִצְפָּה, "כִּי מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת... קָטָן מֵהָכִיל" (מלכים א ח:סד), שֶׁרַבּוּ קָרְבָּנוֹת לְהָבִיא; אָמַר לוֹ רַבִּי יוֹסֵי: וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר (מלכים א ג:ד) "אֶלֶף עֹלוֹת יַעֲלֶה שְׁלֹמֹה עַל" מִזְבֵּחַ שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה, וּכְשֶׁאַתָּה מַגִּיעַ לְחֶשְׁבּוֹן אֲמוֹת וּמִנְיַן עוֹלוֹת, תִּמְצָא שֶׁזֶּה שֶׁל אֲבָנִים גְּדוֹל מִשֶּׁל מֹשֶׁה, שֶׁהַמִּזְבֵּחַ שֶׁל מֹשֶׁה מְקוֹם מַעֲרָכְתּוֹ אַמָּה עַל אַמָּה וְשֶׁל שְׁלֹמֹה מְקוֹם מַעֲרָכְתּוֹ עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע עַל עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע – הֲרֵי שֶׁל שְׁלֹמֹה חֲמֵשׁ מֵאוֹת וְשִׁבְעִים וְשֵׁשׁ כְּשֶׁל מֹשֶׁה! אִם כֵּן מַה הוּא קִדֵּשׁ הַמֶּלֶךְ אֶת תּוֹךְ הֶחָצֵר? שֶׁקִּבֵּעַ בּוֹ מִזְבֵּחַ שֶׁל אֲבָנִים מְחֻבָּר בָּרִצְפָּה:

לֹא יָכוֹל לְהָכִיל. בְּשֶׁל מֹשֶׁה הוּא אוֹמֵר, כְּאָדָם הָאוֹמֵר: נַנָּס פְּלוֹנִי וּפָסוּל לַעֲבוֹדָה:

פסוק ח

מִלְּבוֹא חֲמָת. שֶׁהוּא בַּצָּפוֹן שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל:

עַד נַחַל מִצְרַיִם. שֶׁהִיא כְּנֶגְדּוֹ, כְּמִפֹּרָשׁ בְּאֵלֶּה מַסְעֵי (במדבר לד:ג-ה; ז-ט):

פסוק י

וּבְיוֹם עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי שִׁלַּח אֶת הָעָם. שֶׁהוּא תִּשְׁעִי לַחֲנֻכַּת הַבַּיִת; וּבְמֶלֶכִים (מלכים א ח:סו) כָּתוּב "וּבְיוֹם הַשְּׁמִינִי", שֶׁהוּא עֶשְׂרִים וּשְׁנַיִם לַחֹדֶשׁ! פִּתְרוֹן: בְּיוֹם שְׁמִינִי נָתַן לָהֶם רְשׁוּת לֵילֵךְ לְאֹהֳלֵיהֶם, וּלְמָחָר כְּשֶׁיָּצָא הֶחָג אָז הָלְכוּ כֻּלָּם יַחַד. עָנָן אַחֵר: בְּיוֹם שְׁמִינִי נָתַן לָהֶם רְשׁוּת וְשִׁלַּח אוֹתָם הַיּוֹשְׁבִים בְּתוֹךְ תְּחוּם שַׁבָּת, וְכָל מִי שֶׁיִּרְצֶה לִיסַּע וְלֵילֵךְ בְּאוֹתוֹ הַיּוֹם בְּאוֹתוֹ הַתְּחוּם, וּלְמָחָר שִׁלַּח כָּל הָעָם כֻּלּוֹ. וּבִבְרֵאשִׁית

רַבָּה (בראשית רבה לה:ג) מְפָרֵשׁ: נָטְלוּ רְשׁוּת מִמֶּנּוּ וְהִמְתִּינוּ עוֹד שָׁם יוֹם אֶחָד, וְחָזְרוּ וְנָטְלוּ רְשׁוּת עוֹד לְמָחָר פַּעַם שְׁנִיָּה, לְכָךְ נֶאֱמַר: **בְּיוֹם עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה בַּחֹדֶשׁ**:

שִׂמְחִים וְטוֹבֵי לֵב וְגוֹ'. לְדָוִיד וְלִשְׁלֹמֹה כִּי מַה שֶּׁדִּבֵּר בְּפִיו "בְּנָךְ שְׁלֹמֹה הוּא יִבְנֶה בֵיתִי לְשֵׁמִי" (דברי הימים א כח: ג, ו) מִלֵּא בְּיָדוֹ, שֶׁנָּתַן לוֹ בֵּן יוֹשֵׁב עַל כִּסְאוֹ שֶׁבָּנָה הַבַּיִת לְשֵׁם ה'. וּבְבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה לה:ג) מְפָרֵשׁ: אָמַר רַבִּי לֵוִי כְּתִיב **כִּי חֲנֻכַּת וְגוֹ' שִׂמְחִים** מוּסָב עַל אֲשֶׁר אָמַר ה' לְדָוִד, שֶׁקִּיֵּם מַה שֶּׁנָּדַר לִשְׁלֹמֹה שֶׁבְּחַר בּוֹ מִכָּל אֶחָיו כִּי חָכָם הוּא:

וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ. כְּדִכְתִיב בִּמְלָכִים "לֹא נָפַל דָּבָר אֶחָד וְגוֹ'" (מלכים א ח:נו). עִנְיָן אַחֵר: **וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ** – שֶׁהָיָה לָהֶם מוֹשֵׁל, שֶׁהָיוּ יוֹשְׁבִין בְּבִטָּחוֹן וּבְהַשְׁקֵט, כְּדִכְתִיב "וַיֵּשֶׁב יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל וְגוֹ'" (מלכים א ה:ה):

פסוק יב

וַיֵּרָא ה' אֶל שְׁלֹמֹה בַּלָּיְלָה. בְּחֶזְיוֹן לָיְלָה:

שָׁמַעְתִּי אֶת תְּפִלָּתֶךָ. בְּלָשׁוֹן שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה: "וְשָׁמַעְתָּ" (דברי הימים ב ו:לט), הֵשִׁיב הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: שָׁמַעְתִּי תְּפִלָּתֶךָ; הוּא הִתְפַּלֵּל: "בְּהֵעָצֵר הַשָּׁמַיִם" (דברי הימים ב ו:כו), הֵשִׁיב הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: **הֵן אֶעֱצֹר**, הוּא הִתְפַּלֵּל "רָעָב" וְ"אַרְבֶּה" (דברי הימים ב ו:כח), וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְשִׁיבוֹ: **וְהֵן אֲצַוֶּה עַל חָגָב**, הוּא הִתְפַּלֵּל עַל "דֶּבֶר" (דברי הימים ב ו:כח), וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְשִׁיבוֹ: **וְאִם אֲשַׁלַּח דֶּבֶר בְּעַמִּי**:

וְיִכָּנְעוּ עַמִּי. בְּמַה שֶׁיִּתְפַּלְּלוּ וִיבַקְּשׁוּ פָּנַי וְיָשׁוּבוּ מִדַּרְכֵיהֶם הָרָעִים. הֲרֵי שֶׁלֹּשׁ כְּנֶגֶד שָׁלֹשׁ:

פסוק יג

הֵן אֶעֱצֹר וְהֵן אֲצַוֶּה וְאִם אֲשַׁלַּח. כְּנֶגֶד שָׁלֹשׁ תְּפִלּוֹת; וַאֲנִי אֶשְׁמַע וְאֶסְלַח לְחַטָּאתָם וְאֶרְפָּא אֶת אַרְצָם:

פסוק טז

וְהָיוּ עֵינַי וְלִבִּי. תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "וּתְהֵי שְׁכִינְתִּי שַׁרְיָא בֵּיהּ אִם רְעוּתִי מִתְעַבְּדָא תַּמָּן כָּל יוֹמַיָּא"; וְהָיוּ עֵינַי **שָׁם**, אִם לִבִּי וְחֶפְצִי שָׁם:

פסוק כ

אֲשַׁלִּיךְ מֵעַל פָּנָי. כַּתְּנַאי שֶׁבֵּינִי וּבֵינֵיכֶם: "וְאִם לֹא תִשְׁמְעוּ לִי" (ויקרא כו:יד) – מַה נֶּאֱמַר? "וַהֲשִׁמוֹתִי אֶת מִקְדְּשֵׁיכֶם" (ויקרא כו:לא):

וְאֶתְּנֶנּוּ לְמָשָׁל וְלִשְׁנִינָה. כְּעִנְיָן שֶׁמּוֹשְׁלִים מָשָׁל עַל מִי שֶׁאֵרַע לוֹ דָּבָר פֶּגַע:

וְלִשְׁנֵינָה. כְּמוֹ "וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ" (דברים ו:ז): "וְתַתְנִינוּן" (תרגום אונקלוס); לְשׁוֹן סִפּוּר רָעוֹת; וְכֵן תַּרְגּוּם "וַיְסַפֵּר" (בראשית כד:סו): "וְאִשְׁתָּעֵי" (תרגום אונקלוס); "וּלְשׁוּעֵי" (תרגום אונקלוס לדברים כח:לז):

פסוק כא

לְכָל עֹבֵר עָלָיו יִשֹּׁם. כְּלוֹמַר: יֶחֱרַב הַבַּיִת, וְאָז כָּל עֹבֵר עָלָיו יִשֹּׁם; כְּמוֹ "עַל יוֹמוֹ נָשַׁמּוּ אֲחֵרוֹנִים" (איוב יח:כ):

בַּמֶּה עָשָׂה ה'. כְּמוֹ "עַל מָה עָשָׂה ה'" (דברים כט:כג), וְכֵן כְּתִיב (מלכים א ט:ח):

פרק ח

פסוק א

וַיְהִי מִקֵּץ עֶשְׂרִים שָׁנָה. פִּתְרוֹן: מִקֵּץ עֶשְׂרִים שָׁנָה שֶׁנִּגְמַר כָּל הַבִּנְיָן שֶׁל **בֵּית ה'** שֶׁבַע שָׁנִים **וְאֶת בֵּיתוֹ** שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנִים, כְּדִכְתִיב בְּמְלָכִים (מלכים א ו:לח – ז:א):

פסוק ד

וַיִּבֶן אֶת תַּדְמֹר בַּמִּדְבָּר. וּבְמְלָכִים (מלכים א ט:יח) כְּתִיב "אֶת תִּמוֹר" וְ"תַדְמֹר" קָרִינַן, וְזֶה שֶׁשָּׁנִינוּ בִּיבָמוֹת (טז.) אֵין מְקַבְּלִים גֵּרִים מִן הַתַּרְמוּדִים. וּבְבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה נו:יט) בְּפָרָשַׁת עֲקֵידָה מְפָרֵשׁ, שֶׁעָזְרוּ לְשׁוֹנְאֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל, וּלְפִי שֶׁהֵמִירוּ עַצְמָם וְנִתְחַלְּפוּ לְרָעָה בַּסּוֹף, עַל כֵּן נִכְתַּב בַּמְּלָכִים "תָּמוֹר" לְשׁוֹן תְּמוּרָה, שֶׁהָיָה לָהֶם לַעֲשׂוֹת לְיִשְׂרָאֵל חֶסֶד עֲשָׂה עִמָּהֶם שְׁלֹמֹה, שֶׁבָּנָה לָהֶם כְּרַךְ תַּדְמֹר. וּמִשּׁוּם שְׁלֹמֹה לֹא נִכְתַּב כָּאן "תָּמוֹר" אֶלָּא תַּדְמֹר, כְּלוֹמַר: עִיר חֲשׁוּבָה; הַכֹּל לִכְבוֹד שְׁלֹמֹה, שֶׁאֵין כְּבוֹד שְׁלֹמֹה לוֹמַר כָּאן הָא בָּנָה כְּרַךְ שֶׁמָּרְדוּ בּוֹ וְקִלְקְלוּ בּוֹ; וְעַל כֵּן כָּתַב תַּדְמֹר וְלֹא "תָּמוֹר":

פסוק ה

עָרֵי מָצוֹר. לְפִי שֶׁהָיוּ עוֹמְדִים עַל הַתְּחוּם, הֶצְרִכוּ חוֹמָה כָּל כָּךְ:

פסוק ט

לִמְלַאכְתּוֹ. לִמְלֶאכֶת בִּנְיָנוֹ; לָמָּה? כִּי הַגֵּרִים לִמְלַאכְתּוֹ וְלֹא אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל, לְפִי **כִּי יִשְׂרָאֵל הֵמָּה** אַנְשֵׁי חַיִל **וְאַנְשֵׁי מִלְחָמָה וְשָׂרֵי רִכְבּוֹ וּפָרָשָׁיו**:

פסוק י

חֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם. וּבְמְלָכִים "חֲמִשִּׁים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת" (מלכים א ט:כג)! אֶלָּא זֶה וָזֶה אֶחָד הוּא, שֶׁמְּחַסֵּר לְשָׁם שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשָׁנָה וּמָנָה אוֹתָם שׁוּב, שֶׁהֲרֵי שָׁם כָּתוּב לְמַעְלָה "לְבַד מִשָּׂרֵי הַנִּצָּבִים וְגוֹ' שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת הָרֹדִים" (מלכים א ה:ל) וְכָאן כְּתִיב לְעֵיל "שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וְשֵׁשׁ מֵאוֹת" (דברי הימים ב ב:א), נִמְצָא מַה שֶּׁחִסֵּר בְּפָסוּק אֶחָד הוֹסִיף

בְּפָסוּק אַחַר. וּמְחַלְקָם, בִּשְׁבִיל שֶׁהַשְּׁלוֹשׁ מֵאוֹת הַיְתֵרִים גֵּרִים הָיוּ, וְהָיוּ מְמֻנִּים עַל אוֹתָן שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת הָרוֹדִים עַל שִׁבְעִים אֶלֶף נֹשֵׂא סֵבֶל וּשְׁמוֹנִים אֶלֶף חֹצֵב בָּהָר. וְאֵלּוּ חֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם הַנֶּאֱמָר כָּאן – יִשְׂרְאֵלִים הָיוּ, מְמֻנִּים עַל אוֹתָם שְׁלֹשׁ מֵאוֹת גֵּרִים:

פסוק יא

הָעֲלָה שְׁלֹמֹה מֵעִיר דָּוִד. הִיא צִיּוֹן, שֶׁהוֹשִׁיבָהּ בְּעִיר דָּוִד כְּשֶׁלְּקָחָהּ, וְהָיְתָה שָׁם עַד כְּלוֹתוֹ לִבְנוֹת אֶת בֵּיתוֹ:

כִּי קֹדֶשׁ הֵמָּה. כָּל הָעִיר וְכָל הַבָּתִּים:

אֲשֶׁר בָּאָה אֲלֵיהֶם. לְפִי שֶׁבָּאָה אֲלֵיהֶם אֲרוֹן ה'. **בָּאָה** – לְשׁוֹן נְקֵבָה, דּוּגְמָא "וַאֲרוֹן בְּרִית ה' נִלְקָחָה" (שמואל א ד:יז):

פסוק יב

עַל מִזְבַּח ה'. זֶה מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת שֶׁבָּנָה שְׁלֹמֹה (דברי הימים ב ד:א; ז:ז), וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים: מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת שֶׁעָשָׂה שְׁלֹמֹה תַּחַת מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת שֶׁבָּנָה מֹשֶׁה (שמות לח:ל; לט:לט). וְתֵימַהּ בַּדָּבָר, שֶׁהֲרֵי כְּתִיב: "וְאֶת עֹלַת כָּל עַם וְכָל דַּם עוֹלָה וְגוֹ' יִהְיֶה לְבַקֵּר" (מלכים ב טז:טו), כְּלוֹמַר: מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת שָׁהָיָה שָׁם קֹדֶם לְכֵן יִהְיֶה לִי לְבַקֵּר; מִכְּלָל שֶׁהַמִּזְבֵּחַ הָיָה שֶׁל נְחֹשֶׁת:

פסוק טז

עַד הַיּוֹם מוּסַד בֵּית. מִיּוֹם הִוָּסְדוֹ עַד כְּלוֹתוֹ:

פרק ט

פסוק א

לְנַסּוֹת אֶת שְׁלֹמֹה. אִם אֵמֶת מַה שֶּׁשָּׁמְעָה מֵחָכְמָתוֹ, וּבָאָה לְנַסּוֹתוֹ:

בְּחִידוֹת. כְּמוֹ "אָחוּדָה נָּא לָכֶם חִידָה" דִּשְׁמְשׁוֹן (שופטים יד:יב):

פסוק ב

וְלֹא נֶעְלַם דָּבָר. כֵּיוָן שֶׁרָאֲתָה שֶׁהִגִּיד לָהּ הַכֹּל, לֹא נֶעְלַם דָּבָר מִמַּה שֶּׁשָּׁאֲלָה **אֲשֶׁר הִגִּיד לָהּ**, אָז הוֹדְתָה עַל הַשְּׁמוּעָה כִּי אֱמֶת שָׁמְעָה. וּבְתַרְגּוּם מְגִלַּת אֶסְתֵּר (תרגום שני א:ב) שָׁם כְּתוּבִים קְצָת מִן הַחִידוֹת אֲשֶׁר שְׁאָלַתּוּ:

פסוק ד

וּמַאֲכַל שֻׁלְחָנוֹ. בְּרִבּוּרִים וּמִינֵי מַעֲדַנִּים הָעוֹלִים עַל שֻׁלְחָנוֹ לְרֹב (מלכים א ה:ג):

וּמוֹשַׁב עֲבָדָיו. שֶׁכָּל אֶחָד וְאֶחָד הָיָה מַכִּיר אֶת מְקוֹמוֹ כְּשֶׁהָיוּ יוֹשְׁבִים עַל הַשֻּׁלְחָן. וְרוֹאֵי פְנֵי הַמֶּלֶךְ תְּדִיר – לֹא הָיָה אֶחָד רַשַּׁאי לֵישֵׁב בִּמְקוֹם חֲבֵירוֹ כָּל יְמֵי חַיָּיו:

וּמַעֲמַד מְשָׁרְתָיו. כָּל אֶחָד וְאֶחָד הָיָה מַחֲזִיק בְּמַעֲמָד שֶׁלּוֹ וּבְשֵׁירוּת שֶׁלּוֹ, וְלֹא הָיָה מְשַׁנֶּה לְמָחָר:

וּמַלְבּוּשֵׁיהֶם. לֹא כְּמַלְבּוּשֵׁיהֶם שֶׁהֵם לְבוּשִׁים הַיּוֹם לוֹבְשִׁים לְמָחָר:

וּמַשְׁקָיו. רוֹב מַשְׁקָיו:

וַעֲלָיָתוֹ. מְסִלּוֹת עֲלִיּוֹתָיו אֲשֶׁר יַעֲלֶה עֲלֵיהֶם מִבֵּיתוֹ לְבֵית ה':

וְלֹא הָיָה עוֹד בָּהּ רוּחַ. שֶׁהָיְתָה סְבוּרָה שֶׁאֵין חָכְמָה בְּכָל הַמַּלְכִיּוֹת כִּי אִם בְּאַרְצָהּ וּכְמוֹ חָכָמְיָהּ; כִּי אַרְצָהּ בַּמִּזְרָח, וּלְפִיכָךְ הֵם חֲכָמִים בְּיוֹתֵר, לְפִי שֶׁמִּסְתַּכְּלִין בַּמַּזָּלוֹת; כְּדְאִיתָא בְּפֶרֶק קַמָּא דְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה (ראש השנה כ:): לְדִידַן מִכַּסֵּי סִיהֲרָא שְׁמוֹנָה עֶשְׂרֵה שָׁעוֹת דְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל בְּמַעֲרָב בָּבֶל. וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב "וַתֵּרֶב חָכְמַת שְׁלֹמֹה מִכֹּל חָכְמַת בְּנֵי קֶדֶם" (מלכים א ה:י) – שֶׁהֵם הָיוּ בַּמִּזְרָח כְּדִכְתִיב "וַיְהִי בְּנָסְעָם מִקֶּדֶם" (בראשית יא:ב), "וּמִכֹּל חָכְמַת מִצְרַיִם" (מלכים א ה:י) שֶׁהָיוּ מְכַשְּׁפִים, חַרְטֻמִּים וְאַשָּׁפִים; וְחָכָם הָיָה בְּטַיֵּיר. כָּךְ כְּתִיב בְּפִסְיקְתָא. טַיֵּיר הוּא לְשׁוֹן עֲרָבִי; וּבְוַיִּקְרָא רַבָּה בְּפֶרֶק בֶּן הַמִּצְרִי; "כִּי עוֹף הַשָּׁמַיִם יוֹלִיךְ אֶת הַקּוֹל" (קהלת י:כ) – זֶה עוֹרֵב וְחָכְמַת טוּאַרִי:

פסוק ו

חֲצִי מַרְבִּית. רִבּוּי חָכְמוֹת:

פסוק י

עַצֵי אַלְגּוּמִּים. מְפֹרָשׁ בְּפִסְיקְתָא (פסיקתא רבתי לג) כָּתוּב אֶחָד אוֹמֵר "אַלְמֻגִּים" (מלכים א י:יב) וְכָתוּב אֶחָד אוֹמֵר אַלְגּוּמִּים! אֶלָּא אַלְגּוּמִּים שְׁמָם, וְנִקְרָא "אַלְמֻגִּים" לְפִי שֶׁהָיָה מִתְמוֹגֵג וְנִכְפָּף מִתּוֹךְ רְכִיכוּתוֹ. כְּמוֹ כּוֹסוֹת שֶׁהוּא נִכְפָּף מִתּוֹךְ חֲשִׁיבוּתוֹ:

פסוק יא

מְסִלּוֹת. מַדְרֵגוֹת; וּבְמַלְכִים (מלכים א י:יב) כְּתִיב "מִסְעָד", כְּדֶרֶךְ שֶׁעוֹשִׂין לָעוֹלִין בְּדֶרֶךְ מַעֲלוֹת וּמַדְרֵגוֹת. וְיֵשׁ אוֹמְרִים (ראה רש"י למלכים א י:יב) "מִסְעָד" וּמְסִלָּה אֶחָד הֵם:

וְכִנֹּרוֹת וּנְבָלִים לַשָּׁרִים. יֵשׁ אוֹמְרִים לִבְנֵי לֵוִי הַמְשׁוֹרְרִים בִּכְלֵי שִׁיר. וְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר זַצַ"ל פֵּירֵשׁ: **לַשָּׁרִים** הַמְשׁוֹרְרִים לְטַיֵּל לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ; דּוּגְמָא "וַיְהִי שִׁירוֹ חֲמִשָּׁה וְאֶלֶף" (מלכים א ד:לב). הֵם שִׁירוֹת שֶׁל חוֹל שֶׁעָשָׂה לְשׁוֹרֵר לְפָנָיו לְטַיֵּל; וְהוּא שֶׁכָּתוּב "וְיָקוֹנֵן יִרְמְיָהוּ עַל יֹאשִׁיָּהוּ וַיֹּאמְרוּ כָּל הַשָּׁרִים וְהַשָּׁרוֹת וְגוֹ'" (דברי הימים ב לה:כה):

פסוק יב

מִלְּבַד אֲשֶׁר הֵבִיאָה. מִשּׁוּם כְּבוֹד מַלְכֵי יְהוּדָה כְּתִיב כָּאן, דְּמַשְׁמַע שֶׁהִיא נָתְנָה לוֹ יוֹתֵר מִמָּה שֶׁנָּתַן לָהּ; וּבְמַלְכִים (מלכים א י:יג) כְּתִיב "מִלְּבַד אֲשֶׁר נָתַן לָהּ כְּיַד הַמֶּלֶךְ" – דְּבָרִים הַמְצוּיִין בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְאֵינָם מְצוּיִין בִּמְקוֹמָהּ:

פסוק יד
לְבַד מֵאַנְשֵׁי הַתָּרִים. שֶׁהָיוּ דּוֹאֲגִים לַעֲבֹר מִמְּדִינָה לִמְדִינָה וּמִמַּלְכוּת לְמַלְכוּת בְּלֹא תַּיָּר, וְהָיוּ נוֹתְנִים לוֹ שָׂכָר תַּיָּר:
וַהַסּוֹחֲרִים מְבִיאִים. שֶׁהָיוּ מְבִיאִים לוֹ עַל יְדֵי עֲלִילָה, כְּדֵי לִרְאוֹת חָכְמָתוֹ:

פסוק טו
מָאתַיִם צִנָּה. צִנָּה מַקֶּפֶת אֶת הָאָדָם מִשָּׁלֹשׁ רוּחוֹתָיו, הוּא שֶׁכָּתוּב "כַּצִּנָּה רָצוֹן תַּעְטְרֶנּוּ" (תהלים ה:יג):
זָהָב שָׁחוּט. זָהָב רַךְ וְנוֹחַ לְהֵרָקַע מֵרוֹב חֲשִׁיבוּתוֹ, שֶׁנִּטְוָה כְּחוּט:
שֵׁשׁ מֵאוֹת זָהָב. שֵׁשׁ מֵאוֹת זְהוּבִים, וְהוּא שֵׁשׁ מָנִים, שֶׁהַזָּהָב הוּא הַדִּינָר:

פסוק טז
יַעַר הַלְּבָנוֹן. בֵּית גְּדוֹל בָּנָה שְׁלֹמֹה בִּירוּשָׁלַיִם, כְּדִמּוּכַח לְקַמָּן; וְכֻלּ אוֹתָם מָגִינִים לָקַח שִׁישַׁק (מלכים א יד:כה-כו). וּמֵרִבּוּי עֲצֵי הַלְּבָנוֹן הַגְּדוֹלִים עָשָׂאן, כְּדִכְתִיב בִּמְלָכִים "וַיִּבֶן אֶת בֵּית יַעַר הַלְּבָנוֹן עַל אַרְבָּעָה טוּרֵי אֲרָזִים" (מלכים א ז:ב), וְשָׁם נָתַן אוֹתָם מָגִינִים; וְהוּא שֶׁכָּתוּב "וַתַּבֵּט בַּיּוֹם הַהוּא אֶל נֶשֶׁק בֵּית הַיָּעַר" (ישעיהו כב:ח):

פסוק יז
כִּסֵּא שֵׁן. שֵׁן שֶׁל פִּיל:

פסוק יח
וְשֵׁשׁ מַעֲלוֹת לַכִּסֵּא. מַדְרֵגוֹת לַעֲלוֹת בּוֹ:
וְיָדוֹת מִזֶּה וּמִזֶּה עַל מְקוֹם הַשָּׁבֶת. כְּמִין מַקְלוֹת מִפֹּאָה לְפֹאָה, מִיָּמִין וּמִשְּׂמֹאל, וְלִסְמוֹךְ זְרוֹעוֹתָיו עֲלֵיהֶם:

פסוק יט
וּשְׁנַיִם אֲרָיוֹת עוֹמְדִים אֵצֶל הַיָּדוֹת. שֶׁל זָהָב. וְכָל צוּרַת הַכִּסֵּא וְצוּרַת הַחַיּוֹת שֶׁבַּכִּסֵּא מְפֹרָשׁ בְּתַרְגּוּם שֶׁל מְגִלַּת אֶסְתֵּר (תרגום שני אסתר א:ב):

פסוק כא
שֶׁנְהַבִּים. שֵׁן פִּיל וְפִיל עַצְמוֹ:
וְקוֹפִים. מֵעֶ"ר קַאצֶ"ן:
וְתוּכִיִּים. טַוָסִין:

פסוק כב
וַיִּגְדַּל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וגו'. לְקַיֵּם מַה שֶּׁאָמַר לוֹ: "וְגַם אֲשֶׁר לֹא שָׁאַלְתָּ אֶתֵּן לָךְ גַּם כָּבוֹד" (מלכים א ג:יג):

פסוק כג
וְכָל מַלְכֵי הָאָרֶץ וְגוֹ'. לְקַיֵּם מַה שֶּׁאָמַר לוֹ: "הִנֵּה נָתַתִּי לְךָ לֵב חָכָם וְנָבוֹן אֲשֶׁר כָּמוֹךָ לֹא יִהְיֶה" (מלכים א ג:יב):

פסוק כד
וְהֵם מְבִיאִים אִישׁ מִנְחָתוֹ. עַל יְדֵי עֲלִילָה, שֶׁבָּאִים לִשְׁמֹעַ חָכְמָתוֹ; כִּי אֵין כָּבוֹד לָבוֹא לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ רֵיקָם, דּוּגְמַת "וְלֹא יֵרָאֶה אֶת פְּנֵי ה' רֵיקָם" (דברים טז:טז):
נֵשֶׁק. כְּלֵי זַיִן:

פסוק כה
וַיַּנִּיחֵם בְּעָרֵי הָרֶכֶב וְעִם הַמֶּלֶךְ בִּירוּשָׁלָם. מִקְצָתָם, וְעָבַר עַל "לֹא יַרְבֶּה לּוֹ סוּסִים" (דברים יז:טז):

פסוק כט
עַל דִּבְרֵי נָתָן. "וַיְהִי בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיְהִי דְּבַר ה' אֶל נָתָן וְגוֹמֵר" (שמואל ב ז:ד) עַד "וַיִּקָּרֵא שְׁמוֹ יְדִידְיָהּ" (שמואל ב יב:כה):
וְעַל נְבוּאַת אֲחִיָּה הַשִּׁילוֹנִי. שֶׁקָּרַע מִמֶּנּוּ הַמַּלְכוּת וּנְתָנָהּ לְיָרָבְעָם (מלכים א יא:כט-לט):

פסוק ל
עַל כָּל יִשְׂרָאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה. מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּדָוִד, שֶׁבְּחֶבְרוֹן מָלַךְ שֶׁבַע שָׁנִים וּבִירוּשָׁלַיִם שְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ (שמואל ב ה:ה):

פרק י

פסוק א
כִּי שְׁכֶם בָּאוּ כָל יִשְׂרָאֵל לְהַמְלִיךְ אֹתוֹ. בִּשְׁכֶם שֶׁהוּא מְקוֹם יָרָבְעָם שֶׁבְּחֶלֶק אֶפְרַיִם, "וְיָרָבְעָם אֶפְרָתִי" (מלכים א יא:כו). וְכָל זֹאת הָיְתָה סִבָּה מֵאֵת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְקַיֵּם דְּבָרוֹ: "קָרוֹעַ אֶקְרַע הַמַּמְלָכָה" (מלכים א יא:יא):

פסוק ב
וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ. פִּתְרוֹן: וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ מִקּוֹדֶם לָכֵן שֶׁבָּאוּ לְהַמְלִיכוֹ בִּשְׁכֶם כְּשֶׁהוּא עוֹדֶנּוּ **בְּמִצְרַיִם**:

פסוק ג
וַיִּשְׁלְחוּ וַיִּקְרְאוּ לוֹ וַיָּבֹא. וְכָל זֶה לְהוֹדִיעֵנוּ רְצוֹנוֹ שֶׁל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁאֲפִלּוּ יָרָבְעָם עַצְמוֹ בָּא לְהַמְלִיכוֹ לְרִחְבָּעָם, וְהֵסֵב הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אַחַר דְּבָרָיו עַד שֶׁמָּלַךְ יָרָבְעָם:

פסוק ד

אֲבִיךְ הִקְשָׁה אֶת עֻלֵּנוּ. כִּי אִישׁ טוֹרֵחַ בְּמְלָאכָה הָיָה, וְעָלֵינוּ הִטִּיל לְפָרְנֵס פּוֹעֲלָיו וְהַמַּס; כְּדִכְתִיב בִּמְלָכִים "וַיַּעַל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מַס וְגוֹמֵר" (מלכים א ה:כז):

פסוק ו

נוֹעָצִים. כְּמוֹ יוֹעֲצִים, וְכֵן יֹאמַר מִן יוֹדְעִים – נוֹדָעִים; אַךְ יוֹעֲצִים – לְהַבָּא, נוֹעָצִים – נִתְיַעֲצִים כְּבָר:

פסוק י

קָטְנִי עָבָה מִמָּתְנֵי אָבִי. אֶצְבַּע קְטַנָּה שֶׁלִּי גְּדוֹלָה מִמָּתְנֵי אָבִי; כְּלוֹמַר: אֲנִי חָזָק מִמֶּנּוּ:

פסוק יא

הֶעָמִיס. כְּמוֹ "וַיַּעֲמֹס אִישׁ עַל חֲמוֹרוֹ" (בראשית מד:יג):

בָּעַקְרַבִּים. בְּרִימְ"ן בִּלְשׁוֹן אַשְׁכְּנַ"ז, שֶׁעוֹקְצִין כַּעֲקַרְבִּים:

פסוק טו

כִּי הָיְתָה נְסִבָּה לְמַעַן הָקִים ה' אֶת דְּבָרוֹ. כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בְּמְלָכִים (מלכים א יא:לא) לְהָסִיר מִמֶּנּוּ עֲשָׂרֶת הַשְּׁבָטִים וְלִיתֵּן לְיָרָבְעָם. וְזֶהוּ "לֹא יָסוּר שֵׁבֶט מִיהוּדָה" (בראשית מט:י) – לֹא יֵרֵד מִמַּלְכוּתוֹ, "עַד כִּי יָבֹא שִׁילֹה" (בראשית מט:י) – פִּתְרוֹן: עַד כִּי יָבֹא יְהוּדָה שִׁילֹה לְהַמְלִיךְ שָׁם רְחַבְעָם, וְשָׁם "לוֹ יִקְּהַת עַמִּים" (בראשית מט:י) לְהַמְלִיכוֹ, וְשָׁם נֶחְלְקָה הַמַּלְכוּת וְאָבַד מַלְכוּת שֶׁל עֲשָׂרָה הַשְּׁבָטִים. וְשָׁכֵם עִיר קְטַנָּה סְמוּכָה לְשִׁילֹה, כְּדִכְתִיב "וְהִנֵּה חַג לַה' בְּשִׁילוֹ מִיָּמִים יָמִימָה... בַּמְסִלָּה הָעוֹלָה מִבֵּית אֵל שְׁכֶמָה" (שופטים כא:יט), וּכְתִיב בְּיִרְמְיָה "מִשְּׁכֶם" וּ"מִשִּׁלֹה" (ירמיה מא:ה). וְלִכְבוֹד מִשְׁכַּן שִׁילֹה נֶאֶסְפִים לִשְׁכֶם, שֶׁהוּא רָאוּי לַאֲסִיפַת בְּנֵי אָדָם וּסְמוּכָה לְשִׁילֹה, וּכְשֶׁנֶּאֱסָפִים בִּשְׁכֶם, אָז "יָסוּר שֵׁבֶט מִיהוּדָה" (בראשית מט:י), שֶׁשָּׁם הַמַּלְכוּת נֶחְלְקָה:

פסוק טז

לְאֹהָלֶיךָ יִשְׂרָאֵל. מוּסָב עַל **מַה לָּנוּ חֵלֶק בְּדָוִיד**: מַה לַּעֲזֹב אֲהֳלֵינוּ וְלֵילֵךְ אַחֲרָיו, לֹא כֵן, אֶלָּא לְכוּ **כָּל יִשְׂרָאֵל** אִישׁ **לְאֹהָלָיו**:

עַתָּה רְאֵה בֵיתְךָ דָוִיד. מוּסָב עַל **וְלֹא נַחֲלָה בְּבֶן יִשַׁי**, כְּלוֹמַר: אֵין לָנוּ בּוֹ נַחֲלָה אֶלָּא בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ שֶׁבִּירוּשָׁלַיִם, שֶׁאָנוּ זוֹבְחִים בּוֹ וְלִרְאוֹת בּוֹ בְּשָׁלֹשׁ רְגָלִים:

רְאֵה בֵיתְךָ דָוִד. אֵין אָנוּ צְרִיכִין לוֹ לֵילֵךְ שָׁם, יִהְיֶה לְךָ לְבַדְּךָ (וְכָל זֶה לֹא נִרְאֶה לִי), אֶלָּא רְאֵה בֵיתְךָ דָּוִד, אִי אִפְשָׁנוּ לֹא בְּךָ וְלֹא בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ שֶׁלְּךָ:

פסוק יח

הֲדוֹרָם. הוּא "אֲדוֹנִירָם" (מלכים א ד:ו) שֶׁבִּימֵי שְׁלֹמֹה גְּדֵלָתוֹ גְּדוֹלָה, וּבִימֵי רְחַבְעָם נִשְׁפְּלָה גְּדֵלָתוֹ, עַל כֵּן נִקְרָא הֲדוֹרָם:

וַיִּרְגְּמוּ בוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶבֶן. וּלְפִי שֶׁרְחַבְעָם לֹא יָדַע הַסִּבָּה וְהַקֶּשֶׁר שֶׁהֵסַבּוּ מִמֶּנּוּ, עַל כֵּן נֶהֱרג כְּשֶׁשָּׁאַל הַמַּס שֶׁקָּצַב עֲלֵיהֶם שְׁלֹמֹה:

פסוק יט

וַיִּפְשְׁעוּ יִשְׂרָאֵל בְּבֵית דָּוִיד. לְשׁוֹן מַרְדּוּת, וְדֶגְמָא: "בְּיָמָיו פָּשַׁע מוֹאָב וְגוֹ'" (מלכים ב א:א), "אָח נִפְשָׁע מִקְּרַיִת עֹז" (משלי יח:יט), "אָז תִּפְשַׁע לְבָנָה" (דברי הימים ב כא:י):

פרק יא

פסוק א

וַיַּקְהֵל אֶת בֵּית יְהוּדָה וּבִנְיָמִן. שֶׁהָיוּ בִּתְחוּם יַחַד, וְגַם יְרוּשָׁלַיִם הָיְתָה שֶׁל שְׁנֵיהֶם, וּבֵית הַמִּקְדָּשׁ עַל תְּחוּם שְׁנֵיהֶם בָּנוּי, וּבַגְּבוּלִים בִּיהוֹשֻׁעַ מְפֹרָשׁ הֵיאַךְ הָיָה תְּחוּמָן יַחַד. וְגַם רַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (יומא יב.): רְצוּעָה יוֹצְאָה מֵחֵלֶק בִּנְיָמִין וְנִכְנֶסֶת בְּחֶלְקוֹ שֶׁל יְהוּדָה וְעָלֶיהָ מִזְבֵּחַ בָּנוּי; לְכָךְ לֹא הָיוּ יְכוֹלִין לְהִפָּרֵד זֶה מִזֶּה, וְגַם כָּתוּב בְּסָמוּךְ:

פסוק ד

עִם אֲחֵיכֶם. וַהֲלֹא אֲחֵיכֶם בְּנֵי אִישׁ אֶחָד?

פסוק ה

וַיִּבֶן עָרִים לְמָצוֹר. עָרִים קְטַנּוֹת בָּנָה וְסִבֵּב כָּל סְבִיבוֹתָם מַיִם מִשּׁוּם חֹזֶק, וְזֶה מָצוֹר, כְּדַאֲמְרִינַן "אֲנִי קָרָתִי וְשָׁתִיתִי מַיִם וְאַחֲרִיב בְּכַף פְּעָמַי כָּל יְאוֹרֵי מָצוֹר" (ישעיהו לז:כה); וְעַתָּה הֵצַרְתָּ לְךָ, כִּי פָּשְׁעוּ בּוֹ יִשְׂרָאֵל:

פסוק יא

וַיִּתֵּן בָּהֶם נְגִידִים. שָׂרִים וּנְצִיבִים לִשְׁמֹר הֶעָרִים וְהַכְּרָכִים:

וְאוֹצָרוֹת מַאֲכָל וְשֶׁמֶן וְיָיִן. לְפִי שֶׁיִּהְיֶה לָהֶם מַאֲכָל מְזֻמָּן אִם יַעֲלוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְמָצוֹר:

פסוק יד

כִּי עָזְבוּ הַלְוִיִּם אֶת מִגְרְשֵׁיהֶם. שֶׁבְּכָל אֶרֶץ עֲשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים:

כִּי הִזְנִיחָם יָרָבְעָם. הִזְנִיחָם מִלַּעֲבֹד וּמְכַהֵן לַה':

פסוק טו

כֹּהֲנִים לַבָּמוֹת. כְּלוֹמַר: לָמָּה הִזְנִיחַ יָרָבְעָם הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם? לְפִי שֶׁהֶעֱמִיד כֹּהֲנִים כּוֹמְרִים לַשְּׂעִירִים:

פסוק טז
וְאַחֲרֵיהֶם. שֶׁל לְוִיִּם וְכֹהֲנִים:

פסוק יח
אֲבִיהַיִל בַּת אֱלִיאָב. כְּמוֹ וַאֲבִיהַיִל. דְּגְמָא: "כְּכֶבֶשׂ אַלּוּף" (ירמיה יא:יט). וְזֶה שֶׁטָּעָה שְׁמוּאֵל הָרוֹאֶה כְּשֶׁהֶעֱבִיר יִשַׁי אֶת אֱלִיאָב לִפְנֵי שְׁמוּאֵל וְאָמַר (שמואל א יז:לא) "אַךְ נֶגֶד ה' מְשִׁיחוֹ", זֶה שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עָתִיד לוֹמַר "קוּם נָא מְשָׁחֵהוּ כִּי הוּא זֶה" (שמואל א יז:יב); וְטָעָה בּוֹ שְׁמוּאֵל, שֶׁרָאָה בִּתּוֹ שֶׁל אֱלִיאָב **אִשָּׁת רְחַבְעָם** מַלְכָּה. וְעַל זֶה הַדָּבָר נֶעֱנַשׁ שְׁמוּאֵל, כִּי שֶׁשָּׁאַל לוֹ שָׁאוּל: "אֵיזֶה בֵּית הָרוֹאֶה" "וַיֹּאמֶר" שְׁמוּאֵל "אָנֹכִי הָרוֹאֶה" (שמואל א ט:יח-יט), שֶׁלֹּא עָנָהוּ דֶּרֶךְ עֲנָוָה, לוֹמַר: מַה תִּרְצֶה. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: חַיֶּיךָ, אַתָּה עָתִיד לִרְאוֹת וְלֹא תֵדַע מַה תִּרְאֶה; כִּי טָעָה בֶּאֱלִיאָב וּבִתּוֹ הַמַּלְכָּה:

פסוק כב
לְנָגִיד בְּאֶחָיו. כְּדֵי לְהַמְלִיכוֹ:

פסוק כג
וַיִּפָּרֵץ. פְּזַר **בָּנָיו לְכָל אַרְצוֹת יְהוּדָה**, דּוּגְמָא: "וּבֵית אֲבִיהֶם פָּרְצוּ לָרֹב" (דברי הימים א ד:לח):

פרק יב

פסוק ז
נִכְנְעוּ לֹא אַשְׁחִיתֵם. דְּגְמָא לְמַטָּה: "עוֹדֶנּוּ הָאָרֶץ לְפָנֵינוּ כִּי דָרַשְׁנוּ ה' אֱלֹהֵינוּ דָּרַשְׁנוּ וְגוֹ'" (דברי הימים ב יד:ו); כֵּן דֶּרֶךְ הַפָּסוּק: כְּשֶׁמַּפְסִיק בֵּנְתַיִם, כּוֹפֵל עוֹד הַתֵּיבָה לְאוֹמְרָהּ; דְּגְמָא: "וְהָיָה כִּי תֵלֵךְ עִמָּנוּ וְהָיָה הַטּוֹב וְגוֹ'" (במדבר י:לב):

פסוק ח
כִּי יִהְיוּ לוֹ לַעֲבָדִים. לְשִׁשַּׁק וְלִשְׁאָר עוֹבְדֵי כוֹכָבִים, כַּמְפֹרָשׁ:
וְיֵדְעוּ עֲבוֹדָתִי. כְּשֶׁיְּשׁוּבוּ, לֹא יִהְיֶה עֲלֵיהֶם שׁוּם מוֹשֵׁל מִמַּלְכֵי עוֹבְדֵי כוֹכָבִים, אֲבָל כְּשֶׁתִּשּׁוּבוּ מֵאַחֲרֵי תּוֹרָתִי, תֵּדְעוּ **עֲבוֹדַת** מַלְכֵי **הָאֲרָצוֹת** וְתַעַבְדוּ לָהֶם:

פסוק י
וְהִפְקִיד עַל יַד שָׂרֵי הָרָצִים. לָקַח הַמְּגִנִּים מִבֵּית יַעַר הַלְּבָנוֹן (מלכים א י:יז) וְהִפְקִידָם לְשָׂרֵי הָרָצִים, וְאַחַר כָּךְ הֱשִׁיבָם אֶל "תָּא הָרָצִים" (מלכים א יד:כח), חֶדֶר הָרָצִים, כְּלוֹמַר: אֶל מְקוֹמָם. עִנְיָן אַחֵר מִפִּי מוֹרִי: לְפִי שֶׁהָיָה דּוֹאֵג מִמֶּלֶךְ מִצְרַיִם וּמִמֶּלֶךְ יִשְׂרָאֵל, הָיוּ נוֹשְׁאִין אוֹתָן לְפָנָיו:

פסוק יב

וּבְהִכָּנְעוֹ שָׁב מִמֶּנּוּ חֲרוֹן אַף ה'. הָיָה לוֹ לוֹמַר לְמַעְלָה מִיָּד כְּשֶׁאָמַר **וַיַּעַל שִׁישַׁק וְגוֹמֵר**, אֶלָּא שֶׁהִפְסִיק בֵּנְתַיִם לְצָרֶךְ **וַיַּעַשׂ תַּחְתִּיהֶם מָגנֵי נְחֹשֶׁת**:

פסוק יג

וַיִּתְחַזֵּק הַמֶּלֶךְ רְחַבְעָם. וּמְפֹרָשׁ לָמָּה, שֶׁהֲרֵי כְּשֶׁהוּמְלַךְ תְּחִלָּה הָיָה **בֶּן אַרְבָּעִים וְאַחַת**, לְפִיכָךְ הָיָה בּוֹ כֹּחַ וְחוֹזֶק לְהִתְחַזֵּק מֵעַצְמוֹ, כִּי הָיָה בֶּן שָׁנָה כְּשֶׁמֵּת דָּוִד, שֶׁהֲרֵי שְׁלֹמֹה מָלַךְ אַרְבָּעִים שָׁנָה (דברי הימים ב ט:ל), וּשְׁלֹמֹה עֲדַיִן לֹא מָלַךְ כְּשֶׁנּוֹלַד רְחַבְעָם, נִמְצָא שֶׁרְחַבְעָם הָיָה **בֶּן אַרְבָּעִים וְאַחַת** כְּשֶׁמָּלַךְ:

הָעִיר אֲשֶׁר בָּחַר ה' לָשׂוּם אֶת שְׁמוֹ שָׁם מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל. אֶלָּא שֶׁנִּתְקַלְקְלוּ בְּמַעֲשֵׂיהֶם, כְּדִכְתִיב **וַיַּעַשׂ הָרַע**, כִּי לֹא הֵכִין לִבּוֹ לִדְרוֹשׁ אֶת ה', וְנִרְמוּ שֶׁנִּסְתַּלְּקָה שְׁכִינָה מֵהֶם; וּכְאֵלּוּ קוֹבֵל וּמְפַיֵּס עַל כָּךְ:

פסוק טו

בְּדִבְרֵי שְׁמַעְיָה הַנָּבִיא. כָּל נָבִיא וְנָבִיא הָיָה כּוֹתֵב סִפְרוֹ מַה שֶּׁהָיָה מִתְנַבֵּא, וְזֶהוּ שְׁמַעְיָה שֶׁאָמַר לְעֵיל (דברי הימים ב יא:ב); וּלְקָמָן מוֹכִיחַ: "וְיֶתֶר דִּבְרֵי אֲבִיָּה וּדְרָכָיו וּדְבָרָיו כְּתוּבִין בְּמִדְרַשׁ הַנָּבִיא עִדּוֹ" (דברי הימים ב יג:כג) – סִפְרוֹ הָיָה נִקְרָא מִדְרָשׁ:

פרק יג

פסוק ב

שָׁלֹשׁ שָׁנִים מָלַךְ בִּירוּשָׁלִַם. וְלֹא יוֹתֵר, כִּדְמוֹכַח בְּמִלְכֵי "וּבִשְׁנַת עֶשְׂרִים לְיָרָבְעָם מָלַךְ יְשֹׁרְאֵל מָלַךְ אָסָא מֶלֶךְ יְהוּדָה" (מלכים א טו:ט), נִמְצָא שֶׁאֲפִלּוּ שְׁלֹשָׁה שָׁנִים שְׁלֵמִים לֹא מָלַךְ:

מִיכָיְהוּ בַּת אוּרִיאֵל. וּלְמַעְלָה (דברי הימים ב יא:כ) קוֹרֵא לָהּ שֵׁם אַחֵר, "מַעֲכָה בַּת אַבְשָׁלוֹם", וּבְמִלְכֵי כְּתִיב כְּמוֹ כֵן "מַעֲכָה בַּת אֲבִישָׁלוֹם" (מא טו:ב)! מִיכָיְהוּ בַּת אוּרִיאֵל הָיָה שְׁמָהּ, וְכָאן קוֹרֵא אוֹתָהּ כֵּן, לְפִי שֶׁהוּא סֵפֶר הַיַּחַס שֶׁל יְהוּדָה; וּבְמִלְכֵי, שֶׁהוּא סֵפֶר מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה, קָרָאָהּ בְּשֵׁם כִּנּוּיָהּ "מַעֲכָה בַּת אֲבִישָׁלוֹם"; וּלְפִיכָךְ כִּנּוּ שְׁמָהּ מִשֵּׁם גְּמוּר שֶׁלָּהּ מִיכָיְהוּ – "מַעֲכָה", וְשֵׁם אָבִיהָ אוּרִיאֵל – "אֲבִישָׁלוֹם". לְפִי שֶׁעַל שֵׁם כַּלָּתָהּ נִקְרֵאת, שֶׁהָיְתָה אֵשֶׁת חַיִל (משלי לא:י), גְּבִרְתָּנִית, כַּכָּתוּב "וְגַם מַעֲכָה אֵם אָסָא הֱסִירָהּ מִגְּבִירָה" (דברי הימים ב טו:טז); וּמִשּׁוּם כְּבוֹדָהּ שֶׁל כַּלָּתָהּ קְרָאָהּ לְחָמוֹתָהּ עַל שֵׁם כַּלָּתָהּ. כָּךְ מְפֹרָשׁ בִּירוּשַׁלְמִי (עבודה זרה ג:ז מב:ד). וְהַמְּסוֹרֶת הַזֹּאת תִּקַּח בְּיָדְךָ בְּשֵׁם רַבֵּינוּ אֶלְעָזָר, וְכֵן אָמַר לִי בְּשֵׁם אָבִיו. וְכֵן מָצָאתִי בְּפֵירוּשׁ אָבִיו: בְּכָל מָקוֹם שֶׁהוֹסִיף וְי"ו בְּשֵׁם אִשָּׁה –

זוֹ מְשׁוּם שִׁבְחָהּ, כְּמוֹ "עֲתַלְיָהוּ" (מב יא:יג) – "וְעַתַלְיָהוּ מוֹלֶכֶת עַל הָאָרֶץ" (דברי הימים ב כב:יב), כִּי אֵשֶׁת חַיִל הָיְתָה. וְכֵן "יְכָלְיָהוּ" (דברי הימים ב כו:ג) "יְכָלְיָהוּ" (מלכים ב טו:ב) לְפִי שֶׁהָיְתָה גְּבִרְתָּנִית, כִּי אֲמַצְיָהוּ בַּעְלָהּ נָס לָכִישָׁה (דברי הימים ב כה:כז) וַיְהִי שָׁם חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה (דברי הימים ב כה:כה) עַד שֶׁמֵּת, וְהִיא שָׁפְטָה אֶת הָעָם כָּל אוֹתָן חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה הַשָּׁנִים; וְשׁוּב כְּשֶׁמֵּת, הִמְלִיכוּ אֶת בְּנוֹ עֻזִּיָּהוּ אַחֲרָיו "בֶּן שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה" (דברי הימים ב כו:א):

פסוק ד

וַיָּקָם אֲבִיָּה. שֶׁהָלַךְ אֲבִיָּה לְמִלְחָמָה עַל יָרָבְעָם בְּמָחוֹז שֶׁל יָרָבְעָם **בְּהַר אֶפְרָיִם**:

פסוק ה

בְּרִית מֶלַח. בְּקִיּוּם וֶאֱמוּנָה, וְעַתָּה:

פסוק ו

וַיָּקָם יָרָבְעָם עֶבֶד שְׁלֹמֹה וְגוֹ'. וְעַל זֹאת יֵשׁ בַּזִּיּוֹן גָּדוֹל:

פסוק ז

וַיִּקָּבְצוּ עָלָיו אֲנָשִׁים רֵקִים. רְשָׁעִים:

וַיִּתְאַמְּצוּ עַל רְחַבְעָם בֶּן שְׁלֹמֹה וּרְחַבְעָם הָיָה נַעַר וְרַךְ לֵבָב. וּלְפִי שֶׁמָּצְאוּ בּוֹ שִׁפְלוּת וּכְיכוּת לֵבָב הִתְאַמְּצוּ עָלָיו:

נַעַר. אַף עַל פִּי שֶׁהָיָה בֶּן אַרְבָּעִים וְאַחַת שָׁנָה כְּשֶׁמָּלַךְ, קוֹרֵהוּ נַעַר; וּפֵירֵשׁ (דברי הימים א כב:ה) עַל שְׁלֹמֹה:

פסוק ט

כְּעַמֵּי הָאֲרָצוֹת. כָּל הָרוֹצֶה לָבוֹא וּלְמַלֵּא יָדוֹ וְלִהְיוֹת כֹּהֵן לְעֶגֶל זָהָב, יָבִיא עִמּוֹ **פַּר בֶּן בָּקָר וְאֵילִים שִׁבְעָה** וִיקַבְּלוּהוּ, **וְהָיָה כֹהֵן לְלֹא אֱלֹהִים**.

לְמַלֵּא יָדוֹ. לְהַבְדִּיל בֵּין טָמְאָה לְטָהֳרָה; דִּגְמָא: "לְמָשְׁחָה בָהֶם וּלְמַלֵּא בָם אֶת יָדָם" (שמות כט:כט):

פסוק י

וְהַלְוִיִּם בַּמְּלַאכְתָּם. כְּלוֹמַר: בְּמַלַּאכְתָּם, זֶה לְשִׁיר וְזֶה לְשׁוֹעֵר, כָּל אִישׁ לִמְלַאכְתּוֹ כַּאֲשֶׁר הֵכִין דָּוִד (דברי הימים א כד-כח):

פסוק כ

וְלֹא עָצַר כֹּחַ וְגוֹ' וַיִּגְּפֵהוּ ה'. לְיָרָבְעָם:

וַיָּמֹת. לֹא שֶׁמֵּת מִיָּד, אֶלָּא הוֹלֵךְ וְחָסֵר בַּעֲבוּר הַמִּלְחָמוֹת; וּבִבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה עג:ה) מְפֹרָשׁ: **וַיִּגְּפֵהוּ ה'** לַאֲבִיָּה:

פרק יד

פסוק ג

וַיֹּאמֶר לִיהוּדָה לִדְרוֹשׁ. וְלֹא כַּעֲשָׂרָה שְׁבָטִים שֶׁדָּרְשׁוּ לֵאלֹהִים אֲחֵרִים, חֲדָשִׁים מִקָּרוֹב בָּאוּ (דברים לב:יז), וְאֶת אֱלֹהֵי אֲבוֹתָם לֹא דָרָשׁוּ:

פסוק ו

עוֹדֵנוּ הָאָרֶץ לְפָנֵינוּ. בְּעוֹד שֶׁהַמַּלְכוּת נְכוֹנָה לְפָנֵינוּ, שֶׁאִם נִצָּרְכוּ לָהֶם יִהְיוּ לָנוּ לְמָנוֹס. וְכָל אֵלֶּה הָיָה בְּ"עֶשֶׂר שָׁנִים" שֶׁכָּתוּב "בִּימָיו שָׁקְטָה הָאָרֶץ" (דברי הימים ב יג:כג), וּלְאַחַר אוֹתָן עֶשֶׂר שָׁנִים הָיְתָה מִלְחָמָה בֵּינוֹ וּבֵין בַּעְשָׁא כָּל יְמֵיהֶם, כִּי בִּשְׁנַת שָׁלֹשׁ לְאָסָא מָלַךְ בַּעְשָׁא, וְשֶׁבַע שָׁנִים הָיוּ שָׁלוֹם בֵּינֵיהֶם. וְכֵן מוּכָח אַף כָּאן, אֵין עִמּוֹ מִלְחָמָה בַּשָּׁנִים הָאֵלֶּה, אֲבָל בְּשָׁנִים אֲחֵרִים הָיְתָה עִמּוֹ מִלְחָמָה. וּלְמַטָּה כְּתִיב "וּמִלְחָמָה לֹא הָיְתָה עַד שְׁנַת שְׁלֹשִׁים וְחָמֵשׁ לְמַלְכוּת אָסָא" (דברי הימים ב טו:יט). אֲבָל יְכוֹלִים אָנוּ לְפָרֵשׁ: אוֹתָהּ מִלְחָמָה שֶׁהָיְתָה לוֹ עִם הַכּוּשִׁים לֹא הָיְתָה עַד שְׁנַת שְׁלֹשִׁים וְחָמֵשׁ לְמַלְכוּתוֹ, אֲבָל זֶה קָשֶׁה לִי, שֶׁכָּתוּב לְמַטָּה "בִּשְׁנַת שְׁלֹשִׁים וָשֵׁשׁ לְמַלְכוּת אָסָא עָלָה בַּעְשָׁא וְגוֹ'" (דברי הימים ב טז:א), עַד "נִסְכַּלְתָּ עַל זֹאת כִּי מֵעַתָּה יֶשׁ עִמְּךָ מִלְחָמוֹת" (דברי הימים ב טז:ט) – מַשְׁמָע שֶׁקֹּדֶם לָכֵן לֹא הָיוּ לוֹ מִלְחָמוֹת, וְהוּא לְאַחַר כֵּן כִּי אִם שָׁלֹשׁ שָׁנִים. וּבְמָלָכִים כְּתִיב "וּמִלְחָמָה הָיְתָה בֵּין אָסָא וּבֵין בַּעְשָׁא כָּל יְמֵיהֶם" (מלכים א טו:לב), וּבְסֵדֶר עוֹלָם (סדר עולם רבה טז) מְפָרֵשׁ הֵיטֵב:

כִּי דָרַשְׁנוּ אֶת ה' אֱלֹהֵינוּ דָּרַשְׁנוּ וְגוֹ'. לְפִי שֶׁדְּרַשְׁנוּהוּ הִנִּיחַ לָנוּ מִסָּבִיב:

וַיִּבְנוּ. עָרִים:

וַיַּצְלִיחוּ. וְדֶגְמָא: "וּבְרָאוֹת ה' כִּי נִכְנַע וְגוֹ'" (דברי הימים ב יב:ז):

פסוק י

אֵין עִמְּךָ לַעְזוֹר. כְּלוֹמַר: אַף עַל פִּי שֶׁאָנוּ מְעַטִּים וְהֵם רַבִּים כְּחוֹל הַיָּם, וְאֵין כֹּחַ לָנוּ בְּפָנֵיהֶם, עִמְּךָ לַעְזוֹר **בֵּין רַב לְאֵין כֹּחַ**; כְּלוֹמַר: בְּיָדוּעַ שֶׁיֵּשׁ לְךָ כֹּחַ לַעְזוֹר, לְפִיכָךְ **עָזְרֵנוּ ה' אֱלֹהֵינוּ כִּי עָלֶיךָ נִשְׁעַנּוּ**:

אַל יַעְצֹר עִמְּךָ אֱנוֹשׁ. אַל יְהִיֶה לְאוֹיְבֵינוּ, לְאוֹתוֹ אֱנוֹשׁ – כִּי אֱנוֹשׁ מוֹשֵׁל – עוֹצֵר יְדֵי עַמְּךָ נֶגְדְּךָ לְנַצָּחֵנוּ, שֶׁלֹּא יֹאמַר: נִצַּחְנוּ אֱלֹהֵיהֶם. דָּבָר אַחֵר מִפִּי הָרַב: אַל יְהִי לָנוּ אֱנוֹשׁ, שֶׁאָנוּ אֱנוּשִׁים, עוֹצֵר יָד מִלְנַצָּחָם; דּוּגְמָא "וְעָצַר אֶת הַשָּׁמַיִם" (דברים יא:יז); "כִּי עָצֹר עָצַר ה'" (בראשית כ:יח); כְּמוֹ "אִם תַּעְצְרֵנִי" (שופטים יג:טז):

פרק טו

פסוק ג
וְיָמִים רַבִּים לְיִשְׂרָאֵל לְלֹא אֱלֹהֵי אֱמֶת. עַד שֶׁבָּאתָ אַתָּה:
וּלְלֹא כֹהֵן מוֹרֶה. שֶׁאֵין מִי שֶׁשּׁוֹאֵל לָהֶם שׁוּם דָּבָר תּוֹרָה, מִשּׁוּם הָכִי לֹא יוֹרוּ אֶתְכֶם הַכֹּהֲנִים:

פסוק ד
וַיָּשָׁב בַּצַר לוֹ עַל ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל. כְּלוֹמַר: עַתָּה כְּשֶׁבָּאת צָרָה לָהֶם, בִּקְּשׁוּ עַל ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וַיְבַקְּשֵׁהוּ, לְפִיכָךְ **וַיִּמָּצֵא לָהֶם** הַמָּצוּי, וְהוֹשִׁיעָכֶם בְּכָל אֲשֶׁר הֲלַכְתֶּם:

פסוק ה
וּבָעִתִּים הָהֵם אֵין שָׁלוֹם. בְּאוֹתָן הַיָּמִים **רַבִּים לְיִשְׂרָאֵל לְלֹא אֱלֹהֵי אֱמֶת, אֵין שָׁלוֹם לַיּוֹצֵא וְלַבָּא וְגוֹ'**, בִּרְחַבְעָם כְּתִיב עָלָיו "עָלָה שִׁישַׁק מֶלֶךְ מִצְרַיִם עַל יְרוּשָׁלַיִם כִּי מָעֲלוּ בַּה'" (דברי הימים ב יב:ב) וְכָל הַפָּרָשָׁה, וְאַף לַאֲבִיָּה הָיוּ מְהוּמוֹת רַבּוֹת (דברי הימים ב יג:ב):

פסוק ו
וְכַתְּתוּ גּוֹי בְּגוֹי. דֶּגְמָא: "וַיַּכֻּתוּם" (במדבר יד:מה):

פסוק ז
וְאַתֶּם חִזְקוּ. לִדְרוֹשׁ בֵּאלֹהִים:

פסוק יא
וַיִּזְבְּחוּ לַה' בַּיּוֹם הַהוּא מִן הַשָּׁלָל הֵבִיאוּ. פִּתְרוֹן: וּמִן הַשָּׁלָל שֶׁהֵבִיאוּ זָבְחוּ **בָּקָר שְׁבַע מֵאוֹת וְצֹאן שִׁבְעַת אֲלָפִים** שֶׁשָּׁבוּ, וּמִמֶּנּוּ הֵבִיאוּ; כְּדִלְמַעְלָה "וְגַם אָהֳלֵי מִקְנֶה הֵבִיאוּ וַיִּשְׁבּוּ צֹאן לָרֹב" וְגוֹמֵר (דברי הימים ב יד:יד). דָּבָר אַחֵר: נִרְאֶה לִי: **וַיִּזְבְּחוּ לַה' בַּיּוֹם הַהוּא** שֶׁנִּצְּחוּ וּבָאוּ בְשָׁלוֹם בִּירוּשָׁלַיִם; **מִן הַשָּׁלָל הֵבִיאוּ**, כְּלוֹמַר: מִן הַשָּׁלָל אֲשֶׁר הֵבִיאוּ, **הֵבִיאוּ בָּקָר שְׁבַע מֵאוֹת וְצֹאן שִׁבְעַת אֲלָפִים**:

פסוק טז
וְגַם מַעֲכָה אֵם אָסָא הַמֶּלֶךְ הֱסִירָהּ מִגְּבִירָה. לְפִי שֶׁעָשְׂתָה לַאֲשֵׁרָה מִפְלָצֶת (עבודה זרה מד.): מַפְלִיא לֵיצָנוּתָא, זִכְרוּת עָשְׂתָה לוֹ לַצֶּלֶם וְהָיְתָה נִבְעֶלֶת לוֹ:

פסוק יז
וְהַבָּמוֹת לֹא סָרוּ. בְּמוֹת יָחִיד שֶׁהוּרְגְּלוּ לְהַקְרִיב עֲלֵיהֶם לַשָּׁמַיִם מִשֶּׁחָרְבָה שִׁילֹה עַד שֶׁנִּבְנָה הַבַּיִת, וְהָיוּ עוֹנְשִׁים עֲלֵיהֶם כָּרֵת:

פסוק יט

וּמִלְחָמָה לֹא הָיָתָה וְגוֹ'. תַּנְיָא בְּסֵדֶר עוֹלָם (סדר עולם רבה טז): "בִּשְׁנַת שְׁלֹשִׁים וְשֵׁשׁ לְמַלְכוּת אָסָא עָלָה בַּעְשָׁא" (דברי הימים ב טז:א) – אֶפְשָׁר לוֹמַר כֵּן, וַהֲלֹא מֵת כְּבָר בַּעְשָׁא בִּשְׁנַת עֶשְׂרִים וְשֵׁשׁ לְמַלְכוּת אָסָא, כִּדְכְתִיב "בִּשְׁנַת עֶשְׂרִים וְשֵׁשׁ לְאָסָא מָלַךְ אֱלֹה בֶּן בַּעְשָׁא" (מלכים א טז:ח)! אֶלָּא מַה תַּלְמוּד לוֹמַר: "בִּשְׁנַת שְׁלֹשִׁים וְשֵׁשׁ לְמֶלֶךְ אָסָא"? כְּנֶגֶד שְׁלֹשִׁים וְשֵׁשׁ שָׁנִים שֶׁנִּתְחַתֵּן שְׁלֹמֹה לְבֵת פַּרְעֹה, שֶׁהֲרֵי כָּתַב כֵּן בִּמְלָכִים "וַיִּבְרְחוּ שְׁנֵי עֲבָדִים לִשְׁמְעִי" (מלכים א ב:לט) עַד "וַיֵּצֵא הַמֶּלֶךְ אֶת בְּנָיָהוּ וַיֵּלֶךְ וַיִּפְגַּע בּוֹ", וּכְתִיב בְּסָמוּךְ "וַיִּתְחַתֵּן שְׁלֹמֹה בְּבַת פַּרְעֹה" (מלכים א ג:א) – כְּלוֹמַר: מִיָּד אַחַר אוֹתָן שָׁלֹשׁ שָׁנִים, וּבִשְׁנַת אַרְבַּע לְקָחָהּ, וְהוּא מָלַךְ אַרְבָּעִים שָׁנִים, נִמְצָא שֶׁהָיְתָה עִמּוֹ שְׁלֹשִׁים וְשֵׁשׁ שָׁנִים. וּכְנֶגְדָּן שְׁלֹשִׁים וְשֵׁשׁ שָׁנִים נִגְזְרָה גְּזֵרָה עַל מַלְכֵי אֲרָם לִהְיוֹת שׂוֹטְנִים עַל יִשְׂרָאֵל, וּבָאֲחֲרוֹנָה לִיפֹּל בְּיַד בְּנֵי דָוִד, לְכָךְ נֶאֱמַר "בִּשְׁנַת שְׁלֹשִׁים וְשֵׁשׁ לְמָלְכֹו אָסָא"; וּבִשְׁנַת שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה לְמַלְכוּתוֹ, מֵעֵת שֶׁנִּפַּל זֶרַח הַכּוּשִׁי בְּיָדוֹ, הֵיא שְׁנַת שְׁלֹשִׁים וְשֵׁשׁ מִשֶּׁמֵּת שְׁלֹמֹה, וּבִשְׁנַת שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה לְאָסָא כָּרְתוּ בְּרִית מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וּמֶלֶךְ אֲרָם לַעֲלוֹת וּלְהִתְגָּרוֹת בְּאָסָא. וְקִלְקֵל אָסָא, שֶׁנֶּאֱמַר **וַיּוֹצֵא אָסָא כֶּסֶף וְזָהָב לֵאמֹר כְּרוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵינֶךָ וַיִּשְׁמַע בֶּן הֲדַד**. וְלֹא פָּקְרוּ מַלְכֵי אֲרָם מִלִּהְיוֹת שׂוֹטְנִים לְיִשְׂרָאֵל עַד שֶׁמֵּת אָחָז, וּבִשְׁנַת שָׁלֹשׁ לְאָחָז כָּרְתוּ בְּרִית מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וּמֶלֶךְ אֲרָם לַעֲלוֹת וּלְהִתְגָּרוֹת בְּאָחָז, וְלֹא הָיָה זְכוּת בְּאָחָז שֶׁיִּפְּלוּ בְיָדוֹ, וְנָפְלוּ שְׁנֵיהֶם בְּיַד תִּגְלַת פִּלְאֶסֶר מֶלֶךְ אַשּׁוּר:

פרק טז

פסוק ב

בְּדַרְמֶשֶׂק. וּבְמְלָכִים (מלכים א טו:יח) כְּתִיב "דַּמֶּשֶׂק", וּבְפָסוּק אַחֵר (מלכים ב טז:י) "דּוּמֶשֶׂק", וְכֻלָּן אֶחָד הָיָה, וְדִגְמָא שׁוֹט שֶׁבֶט שַׁרְבִּיט:

פסוק ז

עַל כֵּן נִמְלַט. שֶׁלֹּא יָכֹלְתָּ לוֹ, לָמָּה? שֶׁלֹּא בָטַחְתָּ בְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. כִּי אִם בָּטַחְתָּ בְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כְּשֶׁנִּשְׁבְּעוּ וְכָרְתוּ בְּרִית יַחַד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וּמֶלֶךְ אֲרָם עָלֶיךָ, כַּאֲשֶׁר בָּטַחְתָּ בּוֹ כְּשֶׁבָּאוּ עָלֶיךָ הַכּוּשִׁים (דברי הימים ב יד:ח-יד), לֹא נִמְלְטוּ מִיָּדֶךָ, וְהָיִיתָ נוֹצֵחַ לְכֻלָּם; אַף לֹא הָיִיתָ מְאַבֵּד מִמֶּנּוּ, שֶׁנָּתַתָּ לוֹ כְּדֵי לְהַפֵּר בְּרִיתוֹ עִם בַּעְשָׁא (דברי הימים ב טז:ג); וְעַתָּה שֶׁלֹּא בָטַחְתָּ בְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא – אָבַדְתָּ מִמֶּנּוּ וְגַם מֶלֶךְ אֲרָם נִמְלַט מִיָּדֶךָ:

פסוק י

בֵּית הַמַּהְפֶּכֶת. בֵּית הַסֹּהַר שֶׁעָשׂוּי מְלֵאכֶת הַמַּהְפֶּכֶת: גְּוֹועלְבֵּ"ט בִּלְשׁוֹן אַשְׁכְּנַז:

פסוק יב
עַד לְמַעְלָה חָלְיוֹ. נֶפַח שֶׁבְּרַגְלָיו עָלְה מִכַּף רַגְלוֹ עַד קָדְקָדוֹ:

פסוק יד
וּזְנִים. מִינֵי בְשָׂמִים הֵם. וְהַבְּשָׂמִים הָיוּ **מְרֻקָּחִים** בְּמֶרְקָחָה **מַעֲשֶׂה** רוֹקֵחַ **מְרֻקָּחַת**. וְזֶה פִּתְרוֹן: **מְרֻקָּחִים** בְּמַעֲשֵׂה רוֹקֵחַ (שמות ל:כה):
וַיִּשְׂרְפוּ לוֹ שְׂרֵפָה גְּדוֹלָה. שָׂרְפוּ לוֹ בְּשָׂמִים טוֹבִים לְאֶפֶר, וְאוֹתוֹ אֵפֶר יִזְרוּ עָלָיו. וְיֵשׁ מְפָרְשִׁין (עבודה זרה יא.): כְּמוֹ שֶׁשּׂוֹרְפִין עַל הַמְּלָכִים; וּמַהוּ שׂוֹרְפִין וְכוּ' וְעוֹקְרִין עַל הַמְּלָכִים:

פרק יז

פסוק ג
בְּדַרְכֵי דָּוִיד אָבִיו הָרִאשֹׁנִים. וְלֹא הָאַחֲרוֹנִים שֶׁפִּשַּׁע בְּמַעֲשֶׂה בַת שֶׁבַע, וְגַם הֵסִית אוֹתוֹ שָׂטָן לִמְנוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל (דברי הימים א כא:א). וְעִיקָּר וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים: **רִאשֹׁנִים** רֹאשׁ לִשְׁלֹמֹה וְרִחְבָעָם; שְׁלֹמֹה – נָשָׂיו הִטּוּ לִבּוֹ בְּאַחֲרִית יָמָיו וּבָנָה בָּמָה לִכְמוֹשׁ תּוֹעֲבַת מוֹאָב וּלְמוֹלֶךְ שִׁקּוּץ בְּנֵי עַמּוֹן (מלכים א יא:ז), וְרַחְבָעָם – כְּתִיב "וַיְהִי כְּהָכִין מַלְכוּת רְחַבְעָם וּכְחָזְקָתוֹ עָזַב אֶת תּוֹרַת ה'" (דברי הימים ב יב:א). וְלֹא כְּאָבִיו שֶׁכָּתוּב בּוֹ בִּמְלָכִים "וְלֹא הָיָה לְבָבוֹ שָׁלֵם עִם ה' אֱלֹהָיו" (מלכים א טו:ג), וְלֹא כְּאָסָא שֶׁלֹּא נִשְׁעַן בַּה', אֶלָּא כְּדָוִד אָבִיו, שֶׁלֹּא הָיָה לוֹ אֶלָּא לֵב אֶחָד לְאָבִיו שֶׁבַּשָּׁמַיִם:
וְלֹא דָרַשׁ לַבְּעָלִים. כְּמַעֲשֵׂה יִשְׂרָאֵל שֶׁבְּיָמָיו, כִּי אַחְאָב הָיָה בְּיָמָיו, שֶׁעָבַד אֶת הַבְּעָלִים הוּא וְיִשְׂרָאֵל שֶׁבְּיָמָיו:

פסוק ו
וַיִּגְבַּהּ לִבּוֹ בְּדַרְכֵי ה'. גָּבַהּ לִבּוֹ בְּדָבָר זֶה שֶׁלֹּא הָלַךְ כִּי אִם בְּדַרְכֵי ה'; דּוּגְמָא: "אֲשֶׁר נָשָׂא לִבָּן אֹתָנָה בְּחָכְמָה" (שמות לה:כו):

פסוק ז
שִׁלַּח לְשָׂרָיו לְבֶן חַיִל. כָּךְ הָיָה שְׁמוֹ. וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים: **שִׁלַּח לְשָׂרָיו**, כָּל שֹׁר **בֶּן חַיִל**; וְקַשְׁיָא לִי: אִם כֵּן לֹא הָיָה לוֹמַר אֶלָּא לְעַבְדָיָה, אֶלָּא מִמַּה שֶּׁאָמַר **וּלְעַבְדָיָה**, מִכְּלָל **לְבֶן חַיִל** שֵׁם אָדָם הוּא:
לְלַמֵּד בְּעָרֵי יְהוּדָה. תּוֹרָה וּלְהוֹרוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

פסוק ח
וְעִמָּהֶם. מִן הַלְוִיִּם **שְׁמַעְיָהוּ וּנְתַנְיָהוּ וְגוֹמֵר**:

וְעִמָּהֶם אֱלִישָׁמָע וִיהוֹרָם הַכֹּהֲנִים. כִּי עַל הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם לְלַמֵּד וּלְהוֹרוֹת, כְּדִכְתִיב "כְּכֹל אֲשֶׁר יוֹרוּ אֶתְכֶם הַכֹּהֲנִים" וְ"הַלְוִיִּם" (דברים כד:ח). וְהַשָּׂרִים הָלְכוּ עִמָּהֶם, לְפִי שֶׁלֹּא יַמְרוּ אֶת פִּיהֶם וּלְהַכְרִיחָם לִשְׁמֹעַ לָהֶם, וְלִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת כְּמִצְוַת הַשּׁוֹפְטִים; דּוּגְמַת "שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים תִּתֶּן לְךָ" (דברים טז:יח) – שׁוֹפְטִים לִשְׁפֹּט אֶת הָעָם, וְשׁוֹטְרִים לְהַכְרִיחָם וְלַעֲשׂוֹת צִוּוּי הַשּׁוֹפְטִים:

פסוק י

וַיְהִי פַּחַד ה' עַל כָּל מַמְלְכוֹת הָאֲרָצוֹת. בִּזְכוּת שֶׁלָּמְדוּ תּוֹרָה:

פסוק יא

וְכֶסֶף מַשָּׂא. מַשָּׂאוֹת שֶׁל כֶּסֶף, דִּגְמָא: "הָיוּ נְשׂוּאֹתֵיכֶם עֲמוּסוֹת מַשָּׂא" (ישעיה מו:א):

פסוק יב

וַיְהִי יְהוֹשָׁפָט הוֹלֵךְ וְגָדֵל. שְׁלֹשָׁה שֶׁנֶּאֱמַר בְּלָשׁוֹן זֶה: יִצְחָק (בראשית כו:יג), שְׁמוּאֵל (שמואל א ב:כו), יְהוֹשָׁפָט. אֲבָל מֹשֶׁה (שמות יא:ג), דָּוִד (דברי הימים א יא:ט), מְרֻדֳּכַי (אסתר ט:ד; י:ג) נֶאֱמַר בָּהֶם "וְגָדוֹל". אֲבָל יִצְחָק (בראשית כו:יג), שְׁמוּאֵל (שמואל א ב:כו), יְהוֹשָׁפָט כָּתוּב בָּהֶם וְגָדֵל, שֶׁאֵין נָכוֹן לוֹמַר וְגָדוֹל; בִּשְׁמוּאֵל כְּתִיב "וַיִּגְדַּל הַנַּעַר שְׁמוּאֵל עִם ה'" (שמואל א ב:כא), וְחַס וְחָלִילָה לוֹמַר גָּדוֹל עִם ה'! וְכָאן כְּמוֹ כֵן: **גָּדֵל עַד לְמַעְלָה**, לָכֵן לֹא הָגוּן לוֹמַר גָּדוֹל, וְכֵן בְּיִצְחָק:

בִּירָנִיּוֹת. מִגְזְרוֹת בִּירָה, מִגְדָּלִים גְּדוֹלִים לְחוֹזֶק:

וְעָרֵי מִסְכְּנוֹת. עָרֵי אוֹצָרוֹת לָתֵת בָּהֶם תְּבוּאָה וְיַיִן וְדָגָן:

פסוק טז

וְעַל יָדוֹ. אֶצְלוֹ; דִּגְמָא: "חֶלְקַת יוֹאָב עַל יָדַי" (שמואל ב יד:ל):

הַמִּתְנַדֵּב לַה'. דִּגְמָא: "הַמִּתְנַדְּבִים בָּעָם בָּרְכוּ ה'" (שופטים ה:ט):

פרק יח

פסוק ב

וַיֵּרֶד לְקֵץ שָׁנִים. וּבְמָלְכִים (מלכים א כב:ב) כְּתִיב "וַיְהִי בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁית וַיֵּרֶד יְהוֹשָׁפָט וְגוֹמֵר", בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁית מִשֶּׁשָּׁלַח אֶת בֶּן הֲדַד (מלכים א כ:לד):

וַיְסִיתֵהוּ לַעֲלוֹת אֶל רָמֹת גִּלְעָד. כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב שָׁם בְּסֵפֶר מְלָכִים: "הַיְדַעְתֶּם כִּי לָנוּ רָמוֹת גִּלְעָד" (מלכים א כב:ג); כִּי כְּשֶׁהִצִּיב יַעֲקֹב אָבֵנָיו שָׁם אֶת הַגַּל (בראשית לא:מו-מז), וְקָרָא לוֹ גַּלְעֵד, הֶחֱזִק בּוֹ. וַאֲבוֹתֵינוּ לָקְחוּ גִּלְעָד וְהָרָמוֹת מְשׁוּכִים וּמֻחְזָקִים אַחֲרֵי הָעִיר; וַאֲבוֹתֵינוּ

אָז בִּימֵי מֹשֶׁה, כְּשֶׁתָּפְשׁוּ גִּלְעָד שָׁתְקוּ אָז מִלְּקַחַת אוֹתָהּ כִּי לֹא חָשְׁשׁוּ בָּהֶם, אוֹ שֶׁמָּא בִּימֵי מֹשֶׁה לְקָחוּהָ, וְאַחֲרֵי כֵן לְקָחוּהָ הָאֱמוֹת מִיַּד יִשְׂרָאֵל, וְשֶׁלָּנוּ הֵם:

פסוק ד

דְּרָשׁ נָא כַיּוֹם אֶת דְּבַר ה'. וְלֹא מִנְּבִיאֵי הַבְּעָלִים אֲשֶׁר אַתָּה בּוֹטֵחַ בָּהֶם:

פסוק ה

וַיִּקְבֹּץ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֶת הַנְּבִיאִים אַרְבַּע מֵאוֹת. וְכֻלָּם נְבִיאֵי אֱמֶת הָיוּ, כִּי מַה שֶּׁשָּׁאַל מִמֶּנּוּ יְהוֹשָׁפָט קִבֵּץ לוֹ. כֵּן מוֹכִיחַ בְּסָמוּךְ **וַיֹּצֵא הָרוּחַ וַיַּעֲמֹד אֲנִי אֲפַתֶּנּוּ וְגוֹ'**, עַד **וְהָיִיתִי לְרוּחַ שֶׁקֶר בְּפִי כָּל נְבִיאָיו**, שֶׁאוֹמֵר לָהֶם לֵאמֹר לְאַחְאָב **עֲלֵה וְיִתֵּן הָאֱלֹהִים בְּיַד הַמֶּלֶךְ**. מִכְּלָל שֶׁהָיוּ נְבִיאֵי ה', שֶׁלֹּא הָיוּ מִתְנַבְּאִים אֶלָּא דְּבַר ה'. שֶׁאִם הָיוּ נְבִיאֵי שֶׁקֶר אֵין הַפְּתוּי נוֹפֵל עֲלֵיהֶם, שֶׁלֹּא הָיוּ מִתְנַבְּאִים אֶלָּא מַה שֶּׁהָיוּ בּוֹדְקִים מִלִּבָּן. וְעוֹד שֶׁאָמַר יְהוֹשָׁפָט שׁוּב **הַאִין פֹּה נָבִיא לַה' עוֹד** – וַדַּאי יוֹדֵעַ אֲנִי שֶׁהֵם נְבִיאֵי ה', אֶלָּא מְקַבְּלֵנִי מִבֵּית אָבִי אַבָּא, שֶׁאֵין שְׁנֵי נְבִיאִים מִתְנַבְּאִים בְּסִגְנוֹן אֶחָד וְלָשׁוֹן אֶחָד, וְהַלְלוּ כֻּלָּם מִתְנַבְּאִים: "עֲלֵה וְהַצְלַח" (מלכין א כב:טו):

פסוק ז

כִּי כָל יָמָיו לָרָעָה. כִּי זֶהוּ שֶׁאָמַר: "יַעַן אֲשֶׁר שִׁלַּחְתָּ אִישׁ חֶרְמִי וְגוֹ'" (מלכים א כ:מב):

פסוק ח

מַהֵר מִיכָיְהוּ. כְּתִיב חָסֵר יו"ד; מְשׁוּם בְּזָיוֹן כִּנָּה לוֹ שֵׁם אַחֵר: מִיכָהוּ:

פסוק ט

מְלֻבָּשִׁים בְּגָדִים. בִּגְדֵי מַלְכוּת, וְיוֹשְׁבִין **בְּגֹרֶן פֶּתַח שַׁעַר שֹׁמְרוֹן**, בָּא לְהוֹדִיעֵנוּ, כִּי כְּשֶׁנִּתְנַבְּאוּ הַנְּבִיאִים לִפְנֵיהֶם הָיוּ יוֹשְׁבִים חוּץ לָעִיר, וְשָׁם בָּאוּ מְרַגְּלִים שֶׁל מֶלֶךְ אֲרָם, וְשָׁמְעוּ שֶׁהוֹדִיעַ לְמֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל שֶׁהוּא לְבַדּוֹ יִפּוֹל בַּמִּלְחָמָה. הוּא שֶׁצִּוָּה מֶלֶךְ אֲרָם לְחַיְּלוֹתָיו: **לֹא תִלָּחֲמוּ אֶת הַקָּטֹן וְאֶת הַגָּדוֹל כִּי אִם אֶת מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לְבַדּוֹ**, לְקַיֵּם דִּבְרֵי מִיכָיְהוּ. לְפִיכָךְ כְּתִיב **בְּגֹרֶן**, שֶׁהָיָה מָקוֹם מְרַגְּלִים לְרַגֵּל, אֲבָל אִם הוּעַד בְּתוֹךְ הָעִיר, לֹא הָיוּ הַמְרַגְּלִים שֶׁל מֶלֶךְ אֲרָם יְכוֹלִין לָבֹא שָׁמָּא יַרְגִּישׁוּ בָּהֶם שֶׁהֵם מְרַגְּלִים, אֲבָל כְּשֶׁהֵם חוּץ לָעִיר, אֲפִלּוּ יַרְגִּישׁוּ בָּהֶם וְיָבִינוּ כִּי מְרַגְּלִים הֵם, יְכוֹלִים הֵם לוֹמַר: לְמָקוֹם אַחֵר אָנוּ הוֹלְכִים, וּמַה שֶּׁקֵּרְבָנוּ פֹּה אֶל הַגֹּרֶן – בִּשְׁבִיל הֶרֶגֶשׁ גָּדוֹל וְקִבּוּץ חַיָּילוֹת הֵנָּה פֶּתַח הָעִיר, תְּמַהְנוּ וּפָנִינוּ מִן הַדֶּרֶךְ לִרְאוֹת מַה זֶּה. וְהַמְרַגְּלִים הֵם הוֹדִיעוּ לְמֶלֶךְ אֲרָם, וְהוּא צִוָּה שֶׁלֹּא לַהֲרֹג שׁוּם אָדָם כִּי אִם מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לְבַדּוֹ, שֶׁאִם לֹא כֵן, מַה עָלָה בְּלִבּוֹ שֶׁצִּוָּה שֶׁלֹּא לַהֲרֹג מִיִּשְׂרָאֵל רַק הַמֶּלֶךְ לְבַדּוֹ? אֶלָּא מְרַגְּלִים הָיוּ לוֹ וְשָׁמְעוּ אֶת מִיכָיְהוּ אוֹמֵר: **רָאִיתִי אֶת כָּל יִשְׂרָאֵל נְפוֹצִים וְגוֹ'**:

פסוק יד
עֲלוּ וְהַצְלִיחוּ וְיִנָּתְנוּ בְיֶדְכֶם. כְּלוֹמַר: הַלְוַאי שֶׁתַּצְלִיחוּ וְיִנָּתְנוּ בְיֶדְכֶם:

פסוק טז
נְפוּצִים עַל הֶהָרִים. כִּי כְּשֶׁבּוֹרְחִים מִן הַמִּלְחָמָה בּוֹרְחִים עַל הֶהָרִים לְבֵית מָנוֹס, כְּמוֹ "וְהַנִּשְׁאָרִים הֶרָה נָסוּ" (בראשית יד:י); וְעוֹד, שֶׁהַמִּלְחָמָה הָיְתָה בְּרָמוֹת גִּלְעָד, מְקוֹם הָרִים וּגְבָעוֹת:
וַיֹּאמֶר ה' לֹא אֲדֹנִים לָאֵלֶּה. סִימָן שֶׁיֵּהָרֵג הַמֶּלֶךְ, אֲבָל יִשְׂרָאֵל **יָשׁוּבוּ אִישׁ לְבֵיתוֹ בְּשָׁלוֹם**. וְשָׁמְעוּ אֶת זֶה שֶׁאָמַר **אִם שׁוֹב תָּשׁוּב בְּשָׁלוֹם**. הַכֹּל שָׁמְעוּ הַמְרַגְּלִים וְהִגִּידוּ לְמֶלֶךְ אֲרָם, וְאָז צִוָּה מֶלֶךְ אֲרָם לַעֲשׂוֹת כִּדְבַר מִיכָיְהוּ לַהֲרֹג הַמֶּלֶךְ לְבַדּוֹ:
וַיֹּאמֶר ה' לֹא אֲדוֹנִים לָאֵלֶּה. לְפִיכָךְ **נְפוּצִים כַּצֹּאן עַל הֶהָרִים** שֶׁאֵין לָהֶם **רֹעֶה**, שֶׁמַּלְכָּם יֵהָרֵג:
יָשׁוּבוּ אִישׁ לְבֵיתוֹ בְּשָׁלוֹם. שֶׁאַחְאָב לְבַדּוֹ יֵהָרֵג, אֲבָל שְׁאָר יִשְׂרָאֵל יָשׁוּבוּ אִישׁ לְבֵיתוֹ בְּשָׁלוֹם, כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֲרָם לְעַמּוֹ (להלן, ל):

פסוק יח
וְכָל צְבָא הַשָּׁמַיִם עֹמְדִים עַל יְמִינוֹ וּשְׂמֹאלוֹ. אֵלּוּ מַלְכֵי הַשְּׁחָתָה (ס"א מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת) עוֹמְדִים לְפָנָיו:

פסוק כ
וַיֵּצֵא הָרוּחַ. פִּתְרוֹן: וַיֵּצֵא הַמַּלְאָךְ; שֶׁהֲרֵי אוֹמֵר לְעֵיל **וְכָל צְבָא הַשָּׁמַיִם וְגוֹ'**, וְעַתָּה יָצָא אֶחָד מִן הַמַּלְאָכִים וַיֹּאמֶר **אֲנִי אֲפַתֶּנּוּ**; כְּדַאֲמַר "עוֹשֶׂה מַלְאָכָיו רוּחוֹת" (תהלים קד:ד). וּלְפִיכָךְ קָדַם וְאָמַר לְעֵיל **וְכָל צְבָא הַשָּׁמַיִם עֹמְדִים**, שֶׁאַל תִּתְמַהּ כְּשֶׁתֹּאמַר וַיֵּצֵא הָרוּחַ, מִי הוּא וּמֵהֵיכָן יָצָא; וּכְשֶׁאָמַר **וְכָל צְבָא הַשָּׁמַיִם עוֹמְדִים**, כְּדֵי לְהוֹדִיעַ מֵהֵיכָן יָצָא מִשְּׁאָר הָרוּחוֹת הָעוֹמְדִים עָלָיו. וְרַבּוֹתֵינוּ פֵּרְשׁוּ (סנהדרין קב:): זֶהוּ רוּחוֹ שֶׁל נָבוֹת:

פסוק כא
בְּפִי כָּל נְבִיאָיו. שֶׁיִּשִּׁים דָּבָר בְּפִיהֶם לֵאמֹר **עֲלֵה וְהַצְלַח וְיִפֹּל**, מִכְּלָל שֶׁהָיוּ נְבִיאֵי אֱמֶת שֶׁלֹּא הָיוּ מִתְנַבְּאִים כִּי אִם מַה שֶּׁיִּשִּׁים הַשֵּׁם בְּפִיהֶם:
תְּפַתֶּה וְגַם תּוּכָל. לְפִי שֶׁיֵּשׁ מְפַתֶּה הַבָּא לְפַתּוֹת חֲבֵירוֹ, פְּעָמִים שֶׁהַמְפַתֶּה מֵבִין שֶׁזֶּה רוֹצֶה לְפַתּוֹתוֹ וְהוּא נִזְהָר וְאֵינוֹ שׁוֹמֵעַ לְהִתְפַּתּוֹת, אֲבָל בְּאַחְאָב תְּפַתֶּה וְגַם תּוּכָל:

פסוק כד
הִנֵּה רֹאֶה. שֶׁיֵּהָרֵג אַחְאָב:

פסוק כו

שִׂימוּ זֶה בֵּית הַכֶּלֶא. וְאַף עַל פִּי שֶׁלֹּא רְאִינוּ שֶׁנְּתָנוּ קֹדֶם לָכֵן בְּבֵית הַכֶּלֶא, אֶלָּא מִתּוֹךְ שֶׁאָמַר **וַהֲשִׁיבֻהוּ**, תּוֹכַל לוֹמַר שֶׁנְּתָנוּ קֹדֶם לָכֵן בְּבֵית הַכֶּלֶא. וְאִם תִּרְצֶה לוֹמַר שֶׁלֹּא נְתָנוּהוּ קֹדֶם לָכֵן מֵעוֹלָם, לֹא תִקְשֶׁה לְךָ **וַהֲשִׁיבֻהוּ**, כִּי כֵּן דֶּרֶךְ הַמִּקְרָאוֹת, כְּמוֹ "יְשׁוּבוּ רְשָׁעִים לִשְׁאוֹלָה" (תהלים ט:יח) וְכֵן הַרְבֵּה:

לֶחֶם לַחַץ וּמַיִם לַחַץ. דְּגְמָא: "לֶחֶם צַר וּמַיִם לַחַץ" (ישעיהו ל:כ):

פסוק כט

הִתְחַפֵּשׂ וָבוֹא. פִּתְרוֹן: צָרִיךְ אֲנִי לְהִתְנַכֵּר וּלְהִתְחַפֵּשׂ בְּבִגְדִים אֲחֵרִים, שֶׁלֹּא יַכִּירוּנִי שֶׁאֲנִי מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל; כִּי חָשַׁשׁ לְדִבְרֵי מִיכָיְהוּ שֶׁאָמַר לוֹ: **אִם שׁוֹב תָּשׁוּב בְּשָׁלוֹם וְגוֹ'**, וְאָמַר לִיהוֹשָׁפָט: אֲנִי רוֹצֶה לְהִשְׁתַּנּוֹת עַצְמִי וְלָבוֹא **בַּמִּלְחָמָה**, שֶׁיֵּשׁ לִי לָחוּשׁ שֶׁמָּא שָׁמְעוּ אֲרַמִּים מַה שֶׁאָמַר מִיכָיְהוּ **אִם שׁוֹב תָּשׁוּב בְּשָׁלוֹם**, וְלֹא יִסְּבּוּ לְהִלָּחֵם כִּי אִם עָלַי:

וְאַתָּה לְבַשׁ בִּגְדֶיךָ. תַּכְסִיסֵי מַלְכוּת וְשִׁרְיוֹנוֹת וּכְלֵי מִלְחָמָה שֶׁל מַלְכוּת, כִּי אֵין לָחוּשׁ בְּדִבְרֵי הַנָּבִיא כִּי אִם מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לְבַדּוֹ, כִּי כֵן הִגִּידוּ מְרַגְּלִים שֶׁלּוֹ דִּבְרֵי מִיכָיְהוּ:

פסוק לא

וַיְזַעֵק יְהוֹשָׁפָט. אַחַר בְּנֵי דִגְלוֹ וְחַיָּלוֹתָיו שֶׁיָּבֹאוּ לַעֲזֹר לוֹ, כְּמוֹ אוֹת אַרְיֵה שֶׁבִּדְגָלוֹ אוֹ דֶּגֶל בְּנֵי יְהוּדָה. וְכֵן מִנְהָג כְּשֶׁנִּלְחָמִים שְׁנֵי גְדוּדִים, מְכַנֶּה כָּל גְּדוּד וּגְדוּד שֵׁם אֶחָד לְסִימָן לְדִגְלוֹ לְצֹרֶךְ הַגְּדוּד שֶׁעִמּוֹ, שֶׁאִם יִתְפָּרְדוּ אִישׁ מֵעַל אָחִיו אוֹ יִתְעָרְבוּ הַגְּדוּדִים זֶה בָּזֶה, יְצַעֲקוּ כָּל גְּדוּד וּגְדוּד שֵׁם סִימָן שֶׁלּוֹ וְיַכִּירוּ בְּקוֹל הַסִּימָן וְיִתְקַבְּצוּ כָּלָם יַחַד וְיִהְיוּ בַּאֲגֻדָּה אַחַת כְּבָרִאשׁוֹנָה; וְלֹא שָׁצְעַק לֵאלֹהָיו. וְכֵן מוֹכִיחַ: "וַיִּזְעַק יְהוֹשָׁפָט" (מלכים א כב:לב), וְלֹא נֶאֱמַר לַשֵּׁם **וַה' עֲזָרוֹ וַיְסִיתֵם אֱלֹהִים מִמֶּנּוּ**, אַךְ כְּתִיב שָׁם "וַיְהִי כִּרְאוֹת שָׂרֵי הָרֶכֶב כִּי לֹא" הָיָה "מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל" (מלכים א כב:לג), שֶׁהִכִּירוּ וְהֵבִינוּ מִיָּד כְּשֶׁצָּעַק אַחַר הַסִּימָן שֶׁל דִּגְלוֹ, כִּדְמְפֹרָשׁ כְּמוֹ שֶׁהִכִּירוּהוּ, "וַיָּשׁוּבוּ" מֵעָלָיו (מלכים א כב:לג) כְּצִוּוּי מֶלֶךְ אֲרָם; וּמֵה' הוּא שֶׁהִכִּירוּהוּ:

פסוק לג

וְאִישׁ מָשַׁךְ בַּקֶּשֶׁת. אִישׁ יִשְׂרָאֵל מִתְכַּוֵּין לִירוֹת בְּמַחֲנֵה אֲרָם, וּבְלֹא כַוָּנָתוֹ:

וַיַּךְ. הַחֵץ אֶת מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל:

בֵּין הַדְּבָקִים וּבֵין הַשִּׁרְיָן. בֵּין אוֹתָהּ רְצוּעָה שֶׁמַּדְבִּיקִין הַכּוֹבַע שֶׁעַל רֹאשׁוֹ לַשִּׁרְיוֹן. וְאֵין לוֹמַר מִצְּרֵי הָיָה, כִּי לְמִי נִתְכַּוֵּין? וַהֲלֹא מֶלֶךְ אֲרָם צִוָּה: **לֹא תִלָּחֲמוּ אֶת הַקָּטֹן וְאֶת הַגָּדוֹל כִּי אִם אֶת מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לְבַדּוֹ**? וְאַף לוֹ לֹא נִתְכַּוֵּין, שֶׁהֲרֵי כְּתִיב **לְהָמִיתוֹ**; אֶלָּא בָּעַל כָּרְחוֹ יֵשׁ לוֹמַר: יִשְׂרָאֵל הָיָה הַמּוֹרֶה, וְנִתְכַּוֵּין לִירוֹת בְּמַחֲנֵה אֲרָם, וּלְפִי תֻּמּוֹ הִכָּה **אֶת מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל**:

וַיֹּאמֶר לָרָכָב. לַמַּנְהִיג אֶת הַמֶּרְכָּבָה:
וְהוֹצִאתַנִי מִן הַמַּחֲנֶה. כְּלוֹמַר: מִן הַמַּעֲרָכָה הַזּוֹ הָרִאשׁוֹנָה, וְהוֹשִׁיבֵנִי בַּמַּעֲרָכוֹת הָאֲחֵרוֹנוֹת:

פסוק לד

וַתַּעַל הַמִּלְחָמָה. נִסְתַּלְקָה, וְלֹא הוּזַק אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל כִּי אִם **מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל** לְבַדּוֹ, כִּדְבַר הַנָּבִיא שֶׁאָמַר: **לֹא אֲדוֹנִים לְאַלָּה יְשׁוּבוּ אִישׁ לְבֵיתוֹ בְּשָׁלוֹם** – לְשָׁלוֹם לֹא נֶאֱמַר, כִּי נֶהֱרַג אַחְאָב:
מַעֲמִיד בַּמֶּרְכָּבָה. הֶחֱזִיק וְעָמַד בַּמֶּרְכָּבָה, שֶׁלֹּא יָבִינוּ יִשְׂרָאֵל מַכָּתוֹ וְיִבְרְחוּ, וּתְחִלַּת נְפִילָה נִיסָּה:

פרק יט

פסוק ג

כִּי בְעַרְתָּ הָאֲשֵׁרוֹת. כְּדִלְעֵיל "וְעוֹד הֵסִיר אֶת הַבָּמוֹת וְגוֹ'" (דברי הימים ב יז:ו):
לִדְרֹשׁ הָאֱלֹהִים. כְּדִלְעֵיל "כִּי לֵאלֹהֵי אָבִיו וְגוֹ'" (דברי הימים ב יז:ד):

פסוק ה

וַיַּעֲמֵד שֹׁפְטִים. כְּשֶׁאָמַר לוֹ הַחוֹזֶה **דְּבָרִים טוֹבִים נִמְצְאוּ עִמְּךָ כִּי בְעַרְתָּ הָאֲשֵׁרוֹת**, בָּא לוֹ אֵצֶל סֵפֶר הַתּוֹרָה אִם בְּעָרָם כַּמִּשְׁפָּט; וּמִתְּחִלָּה רָאָה כְתִיב "אַבֵּד תְּאַבְּדוּן" (דברים יב:ב) עַד "וַאֲשֵׁרֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ וּפְסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם תְּגַדֵּעוּן" (דברים יב:ג), וְנִזְכַּר שֶׁכָּתוּב בְּכִי תִשָּׂא: "וְאֶת מַצֵּבֹתָם תְּשַׁבֵּרוּן וְגוֹ'" (שמות לד:יג). תָּמַהּ בְּעַצְמוֹ עַל שֶׁהֵיטִיב בְּעֵינֵי ה' שֶׁבִּעֵר הָאֲשֵׁרִים, אֲשֵׁירֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁהֲרֵי לֹא הִזְהִירָם אֶלָּא עַל אֲשֵׁירֵיהֶם, וְשׁוּב חָזַר בְּשׁוֹפְטִים וְשׁוֹטְרִים וּמָצָא כָּתוּב "לֹא תִטַּע לְךָ אֲשֵׁרָה" (דברים טז:כא), וְאָז שָׂמַח שֶׁבִּעֲרָם. וְגַם רָאָה שָׁם כָּתוּב "שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים תִּתֶּן לְךָ" (דברים טז:יח), מֵיָּד **וַיַּעֲמֵד שֹׁפְטִים מֻחְזָקִים בְּכָל עָרֵי יְהוּדָה לְעִיר וָעִיר**:
בְּכָל עָרֵי יְהוּדָה הַבְּצֻרוֹת. הֶעֱמִיד מוּחְזָקִים, לְהַכְרִיחָם וּלְכוֹפָן לַדִּין מִתְּחִלָּה; וְשׁוּב הֶעֱמִיד שׁוֹפְטִים שֶׁאֵינָן מוּחְזָקִים כָּל כָּךְ לַעֲיָרוֹת שֶׁאֵינָן בְּצוּרוֹת, לְפִי שֶׁהֵן יְרֵאִים לִהְיוֹת סַרְבָנִים יוֹתֵר מֵאוֹתָן הַיּוֹשְׁבִים בְּעָרִים בְּצוּרוֹת, שֶׁבּוֹטְחִים בְּעָרֵי מִבְצָרָם:

פסוק ו

כִּי לֹא לְאָדָם תִּשְׁפְּטוּ. פִּתְרוֹן: אַל תַּחְשְׁבוּ בְּלִבַּבְכֶם לוֹמַר: מַה לָּנוּ אִם אָנוּ מַטִּים אֶת הַדִּין לְזַכּוֹת אֶת אוֹהֲבֵינוּ, לְהַטּוֹת דִּין דַּלִּים וְלִשָּׂא פְּנֵי עֲשִׁירִים, הֲלֹא אֵין הַמִּשְׁפָּט לַה'; לְכָךְ נֶאֱמַר **לַה'**, שֶׁלּוֹ הוּא, אִם חִיַּבְתָּ אֶת הַזַּכַּאי, כְּאִלּוּ נָטַלְתָּ וְלָקַחְתָּ מִשֶּׁל בּוֹרְאֶךָ וְדִין שָׁמַיִם עֻקְלְתָּ לְתֹת מִשְׁפָּט מְעֻקָּל. לְפִיכָךְ תִּרְאוּ מַה שֶּׁתַּעֲשׂוּ, וְהָיָה לְבַבְכֶם בְּכָל דִּין וְדִין כְּאִלּוּ

הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עוֹמֵד לִפְנֵיכֶם בַּדִּין, וְזֶהוּ **וְעִמָּכֶם בִּדְבַר מִשְׁפָּט**. וּבְסַנְהֶדְרִין (סנהדרין ו:) מְפָרֵשׁ **מָה אַתֶּם עוֹשִׂים? כִּי לֹא לְאָדָם תִּשְׁפְּטוּ כִּי לַה'**; וְשֶׁמָּא יֹאמַר הַדַּיָּן: מַה לִּי וְלַצַּעַר הַזֶּה, תַּלְמוּד לוֹמַר: **וְעִמָּכֶם בִּדְבַר מִשְׁפָּט**, כְּלוֹמַר מוּטָל עֲלֵיכֶם לַעֲשׂוֹת וְאֵין לוֹ לַדַּיָּן לַעֲשׂוֹת אֶלָּא מַה שֶּׁעֵינָיו רוֹאוֹת:

פסוק ז

אֵין עִם ה' אֱלֹהֵינוּ עַוְלָה וּמַשָּׂא פָּנִים וּמִקַּח שֹׁחַד. וְהוּא **עִמָּכֶם** בַּמִּשְׁפָּט, לְפִיכָךְ אֵינוֹ רוֹצֶה שֶׁתַּעֲשׂוּ עָוֶל בַּמִּשְׁפָּט (ויקרא יט:טו):

פסוק ח

וְגַם בִּירוּשָׁלַם הֶעֱמִיד. אַף עַל פִּי שֶׁהוּא בְּעַצְמוֹ בִּירוּשָׁלַם:

לְמִשְׁפַּט ה' וְלָרִיב. מִשְׁפָּט נוֹפֵל לוֹמַר עַל דִּינֵי מָמוֹנוֹת, דּוּגְמָא: "וְהָיְתָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְחֻקַּת מִשְׁפָּט" (במדבר כז:יא); וְלָרִיב נוֹפֵל עַל דִּינֵי נְפָשׁוֹת וְחַבָּלוֹת, דּוּגְמַת "וְכִי יְרִיבֶן אֲנָשִׁים וְגוֹ'" (שמות כא:יח):

פסוק ט

כֹּה תַּעֲשׂוּן. מְשׁוּם זְרִיזוּת וּזְהִירוּת וּלְחוֹזֶק הוֹסִיף נו"ן, כְּמוֹ "עַד אֲשֶׁר תֵּדְעִין אֵיךְ יִפֹּל דָּבָר" (רות ג:יח), וּכְמוֹ "כֹּה תֹאמְרוּן לַאדֹנִי לְעֵשָׂו" (בראשית לב:ה); "וְכֹה תִּדְבָּקִין וְגוֹ'" (רות ב:ח); "אֲשֶׁר יִקָּרוּן" (רות ב:ט):

פסוק י

בֵּין דָּם לְדָם. בֵּין דַּם רְצִיחַת שׁוֹגֵג לְמֵזִיד:

וְהִזְהַרְתֶּם אוֹתָם. אֲחֵיכֶם:

וְהָיָה קֶצֶף עֲלֵיכֶם וְעַל אֲחֵיכֶם. לְפִיכָךְ **כֹּה תַּעֲשׂוּן**: **וְהִזְהַרְתֶּם** אֶת אֲחֵיכֶם:

וְלֹא תֶאְשָׁמוּ. אוֹתָם מִכָּל מָקוֹם, שֶׁאִם תְּקַבְּלוּ אֶת הָאַזְהָרָה לֹא יִהְיֶה לָכֶם **קֶצֶף**, וְאַף לֹא יִהְיֶה בְּשׁוּם דָּבָר אָשָׁם עֲלֵיכֶם, הוֹאִיל וַעֲשִׂיתֶם חוֹבַתְכֶם הַמּוּטָל עֲלֵיכֶם לַעֲשׂוֹת:

פסוק יא

וַיהִי ה' עִם הַטּוֹב. עִם עוֹשֵׂה הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר (דברים יב:כח):

פרק כ

פסוק א

וְעִמָּהֶם מֵהָעַמּוֹנִים. זֶה עֲמָלֵק, וְלָמָּה נִקְרְאוּ עַמּוֹנִים? לְפִי שֶׁשִּׁנָּה כְּסוּתוֹ וּלְשׁוֹנוֹ כְּעַמּוֹנִים וְנִתְעָרְבוּ בָּהֶם, וּבָא לְהִלָּחֵם בְּיִשְׂרָאֵל (ילקוט שמעוני תורה תשסד); וְכֵן מוּכָח לְמַטָּה בָּעִנְיָן **וּבְעֵת הַחֵלּוּ בְּרִנָּה וּתְהִלָּה נָתַן ה' מְאָרְבִים עַל בְּנֵי עַמּוֹן וּמוֹאָב וְהַר שֵׂעִיר וְגוֹ'** –

נִמְצָא שֶׁהָעַמּוֹנִים שְׁנֶאֱמַר כָּאן הֵם עֲמָלֵקִים שֶׁשִּׁנּוּ לְשׁוֹנָם וּכְסוּתָם. וְהוּא שֶׁיִּסֵּד הַקַּלִּיר בְּפָרָשַׁת זָכוֹר (בפיוט זכור איש): "זְכוֹר עָרִיץ בָּעַמּוֹנִים נֶחְבָּא, פָּרַץ כַּרְמֵי עֵין גֶּדִי כְּהוּבָא" – כְּלוֹמַר: זְכוֹר מַה שֶּׁעָשָׂה עֲמָלֵק (דברים כה:יז) הֶעָרִיץ שֶׁנֶּחְבָּא בֵּין הָעַמּוֹנִים, וּבָא לִפְרֹץ כַּרְמֵי יִשְׂרָאֵל בְּאוֹתוֹ זְמַן, כְּדִכְתִיב "וְהִנָּם בְּחַצְצוֹן תָּמָר הִיא עֵין גֶּדִי" (דברי הימים ב כ:ב). וְ"עֵין גֶּדִי" סָמוּךְ לִמְחוֹז שֶׁל עֲמָלֵק, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בְּלֶךְ לְךָ "וַיַּכּוּ אֶת כָּל שְׂדֵה הָעֲמָלֵקִי וְגַם אֶת הָאֱמֹרִי הַיּוֹשֵׁב בְּחַצְצוֹן תָּמָר" (בראשית יד:ז):

פסוק ב

הִיא עֵין גֶּדִי. כְּלוֹמַר, שֶׁאָמְרוּ לוֹ: כְּבָר בָּאוּ כָּל כָּךְ בְּקִרְוּב לָנוּ:

פסוק ד

גַּם מִכָּל עָרֵי יְהוּדָה. שֶׁלֹּא תֹאמַר: כְּשֶׁאָמַר בִּתְחִלָּה **וַיִּקָּבְצוּ יְהוּדָה לְבַקֵּשׁ** – אֵלּוּ יוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַיִם לְבַד הֵם, אֶלָּא מִכָּל עָרֵי יְהוּדָה **בָּאוּ**:

פסוק ו

וְאַתָּה מוֹשֵׁל בְּכָל מַמְלְכוֹת הַגּוֹיִם וּבְיָדְךָ כֹּחַ וּגְבוּרָה. לְנָהוֹג מֶמְשַׁלְתְּךָ עֲלֵיהֶם, לְכָךְ אָנוּ מְבַקְּשִׁים מִמְּךָ לְעָזְרֵנוּ מֵהֶם:

וּבְיָדְךָ כֹּחַ. בַּעַל כֹּחַ וּגְבוּרָה; הָרַדִּי"ן בְּלַעַ"ז:

וְאֵין עִמְּךָ לְהִתְיַצֵּב. אֵין שׁוּם בְּרִיָּה יְכוֹלָה לַעֲמֹד נֶגְדְּךָ **בְּכָל מַמְלְכוֹת הַגּוֹיִם**; דּוּגְמָתוֹ: "לֹא יִתְיַצֵּב אִישׁ לְפָנֶיךָ" (יהושע א:ה), וְכֵן (איוב מא:ב) "מִי הוּא לְפָנַי יִתְיַצֵּב" (כְּךָ פֵּירֵשׁ רַבֵּינוּ מְנַחֵם בַּר חֶלְבּוֹ זַצַ"ל):

פסוק ז

וַתִּתְּנָהּ לְזֶרַע אַבְרָהָם. לְפִיכָךְ עָלֶיךָ לְהַחֲזִיקָהּ בְּיָדָם וּלְגָרֵשׁ הָעַמִּים הָאֵלֶּה, כִּי אֲפִלּוּ מֶלֶךְ וַאֲפִלּוּ שׁוּם אָדָם כְּשֶׁנָּתַן מַתָּנָה לְאוֹהֲבוֹ וּבָא אַחֵר לְגָזְלוֹ הֵימֶנּוּ, דּוֹחֵק בְּעַצְמוֹ לְהַחֲזִיקָהּ בְּיָדוֹ, כָּל שֶׁכֵּן אַתָּה. וְשֶׁמָּא תֹּאמַר לֹא נְתַתִּיהָ לָכֶם אֶלָּא לְפִי שָׁעָה, בִּשְׁבִיל כָּךְ נֶאֱמַר לְעֵיל יֶרֶשֶׁת עוֹלָם נָתַתָּ לָנוּ:

פסוק ח

וַיִּבְנוּ לְךָ בָהּ מִקְדָּשׁ לְשִׁמְךָ לֵאמֹר. שֶׁאִם תָּבוֹא עָלֵינוּ רָעָה חֶרֶב שְׁפוֹט אוֹ שׁוּם דִּין **וְדֶבֶר וְרָעָב**:

פסוק ט

וְנִזְעַק אֵלֶיךָ מִצָּרָתֵנוּ. בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ:

וְתִשְׁמַע וְתוֹשִׁיעַ. כַּאֲשֶׁר הִתְפַּלֵּל לְפָנֶיךָ שְׁלֹמֹה, וְהִבְטַחְתּוֹ לַעֲשׂוֹת כָּךְ; כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר "וְאִם יִנָּגֵף עַמְּךָ" (דברי הימים ב ו:כד) וְכָל הַפָּרָשָׁה עַד "וְסָלַחְתָּ וְנָתַתָּ לְאִישׁ כְּכָל דְּרָכָיו" (דברי

הימים ב ו:ל). וַיֵּעָתֶר לוֹ ה', כְּדִכְתִיב "וַיֵּרָא ה' אֵל שְׁלֹמֹה וַיֹּאמֶר לוֹ שָׁמַעְתִּי אֶת תְּפִלָּתֶךָ" (דברי הימים ב ז:יב) וְכָל הַפָּרָשָׁה עַד "וְאֶסְלַח לְחַטָּאתָם וְאֶרְפָּא אֶת אַרְצָם" (דברי הימים ב ז:יד). וְעַתָּה אֲנִי מִתְפַּלֵּל שֶׁתִּזְכֹּר אוֹתָהּ הַבְטָחָה שֶׁהִבְטַחְתּוֹ, וְתִשְׁמַע וְתוֹשִׁיעֵנוּ מֵאוֹיְבֵינוּ הַבָּאִים עָלֵינוּ:

פסוק י

וְעַתָּה. עַל כָּל זֹאת שֶׁהִבְטַחְתָּנוּ לְהוֹשִׁיעֵנוּ מֵאוֹיְבֵינוּ הַבָּאִים עָלֵינוּ:

הִנֵּה בְנֵי עַמּוֹן וּמוֹאָב וְהַר שֵׂעִיר אֲשֶׁר לֹא נָתַתָּה לְיִשְׂרָאֵל לָבוֹא בָהֶם. לְהִלָּחֵם:

בְּבוֹאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם. וַעֲלֵיהֶם הָיָה לִזְכֹּר אֶת הַחֶסֶד וְלִבְאֹ בְּעֶזְרָתֵנוּ, וְהֵם לֹא דַי לָהֶם שֶׁאֵינָן זוֹכְרִין לָנוּ אוֹתוֹ הַחֶסֶד לִהְיוֹת עִמָּנוּ בְּכָל צָרוֹתֵינוּ, אֶלָּא שֶׁגּוֹמְלִין אֵלֵינוּ רָעָה וּבָאִין עָלֵינוּ:

פסוק יא

לְגָרְשֵׁנוּ מִיְּרֻשָּׁתְךָ אֲשֶׁר הוֹרַשְׁתָּנוּ. אַתָּה בְּעַצְמְךָ, וּלְפִיכָךְ מַה יֵּשׁ לָהֶם לְעַרְעֵר עַל יְרֻשָּׁתֵנוּ:

פסוק יב

כִּי עָלֶיךָ עֵינֵינוּ. לְהוֹשִׁיעֵנוּ:

פסוק יג

גַּם טַפָּם. כַּמִּנְהָג שֶׁהַגְּדוּדִים בָּאִים עַל הָאָרֶץ, בּוֹרְחִים מִן הַכְּפָרִים לְעָרֵי מִבְצָרֵיהֶם טַפָּם נְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם:

פסוק טו

אַל תִּירְאוּ וְאַל תֵּחַתּוּ. מוּסָב עַל שֶׁאָמְרוּ **אֵין בָּנוּ כֹחַ לִפְנֵי הֶהָמוֹן**, וְהַנָּבִיא אָמַר לָהֶם: אַף עַל פִּי שֶׁהֵם רַבִּים מִכֶּם, אַל תִּירְאוּ מֵהֶם:

כִּי לֹא לָכֶם הַמִּלְחָמָה כִּי לֵאלֹהִים. מוּסָב עַל **וַאֲנַחְנוּ לֹא נֵדַע**, וְהֵשִׁיב הַנָּבִיא: וַדַּאי כַּאֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם שֶׁעַל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עֵינֵיכֶם וּבְטָחוֹנְכֶם לְהוֹשִׁיעֲכֶם, כֵּן יַעֲשֶׂה, כִּי לֹא לָכֶם הַמִּלְחָמָה כִּי לֵאלֹהִים:

פסוק טז

בְּמַעֲלֵה הַצִּיץ. שֵׁם מָקוֹם:

פסוק יז

הִתְיַצְּבוּ. מוּסָב עַל **לֹא לָכֶם הַמִּלְחָמָה**:

וּרְאוּ אֶת יְשׁוּעַת ה'. מוּסָב לְמַעְלָה: הֲלֹא אַתָּה אֱלֹהֵינוּ **הוֹרַשְׁתָּנוּ**, וְאָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: הַדִּין עִמָּכֶם, עָלַי לְהַחֲזִיקָה בְּיֶדְכֶם:

מָחָר צְאוּ. וְאֶלְחֶם בַּעֲדֵיכֶם. וְהֵם הֶאֱמִינוּ וְנִזְדָּרְזוּ וַיַּשְׁכִּימוּ בַּבֹּקֶר:

פסוק כ
וְתַאֲמִנוּ. וְתִהְיוּ בְּנֵי אֱמוּנָה וְתַצְלִיחוּ; דֶּגְמָא: "לֹא תַאֲמִנוּ" (ישעיה ז:ט):

פסוק כב
נָתַן ה' מְאָרְבִים. נָתַן מְאָרְבִים לְהַשְׁמִידָם וּלְהַחֲרִימָם; דּוּגְמָא בְּאֶבְיָה בֶּן רַחַבְעָם: "וַיְרַבְעָם הֵסֵב אֶת הַמַּאֲרָב" (דברי הימים ב יג:יג); כְּמוֹ כֵן הֵסִיבָם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֵזֶה בָּזֶה, וְשׁוּב חָזַר **מוֹאָב** וְעָזַר לִבְנֵי **עַמּוֹן**, וְקָמוּ שְׂנֵיהֶם עַל בְּנֵי **שֵׂעִיר**:

פסוק כג
וַיַּעַמְדוּ בְּנֵי עַמּוֹן וּמוֹאָב עַל יֹשְׁבֵי הַר שֵׂעִיר לְהַחֲרִים וּלְהַשְׁמִיד וּכְכַלּוֹתָם בְּיוֹשְׁבֵי שֵׂעִיר עָזְרוּ אִישׁ בְּרֵעֵהוּ. הֵסִיבָן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֵזֶה אֶל זֶה לְהַשְׁחִיתָם עַד כַּלּוֹתָם, עַד שֶׁנָּפְלוּ הַהֲגָרִים (תהלים פג:ז) לָאָרֶץ לְאֵין פְּלֵיטָה:

פסוק כה
לְאֵין מַשָּׂא. מֵרוֹב:

פסוק כו
נְקְהֲלוּ לְעֵמֶק בְּרָכָה. לְאוֹתוֹ עֵמֶק שֶׁלְּאַחַר כֵּן נִקְרָא עֵמֶק בְּרָכָה, עַל שֵׁם הַמַּעֲשֶׂה, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בְּסָמוּךְ, כְּדַאֲמַר: **כִּי שָׁם בֵּרְכוּ אֶת ה'**; וְהוֹדוּ עַל כָּל הַטּוֹבָה אֲשֶׁר עָשָׂה לָהֶם, שֶׁעֲזָרָם מֵעוֹבְדֵי כוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת:

פסוק כח
וַיָּבֹאוּ יְרוּשָׁלַם בִּנְבָלִים וּבְכִנֹּרוֹת וּבַחֲצֹצְרוֹת. הֲרֵי שְׁלֹשָׁה כְּלֵי שִׁיר, כְּנֶגֶד שְׁלֹשָׁה: **כָּל אִישׁ יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם וִיהוֹשָׁפָט**:

פסוק לב
וַיֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ אָבִיו אָסָא. מֵאֵיזֶה דָּבָר **לֹא סָר**? **מִלַּעֲשׂוֹת הַיָּשָׁר**; מִדֶּרֶךְ הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר שֶׁל אָבִיו לֹא סָר, אֲבָל מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה שֶׁל אָסָא סָר, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב "וַיּוֹצֵא אָסָא כֶּסֶף וְזָהָב" (דברי הימים ב טז:ב) וְכָל הַפָּרָשָׁה, אֲבָל יְהוֹשָׁפָט לֹא עָשָׂה כֵּן, אֶלָּא בָּטַח כָּל יָמָיו בַּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא:

פסוק לד
בִּדְבְרֵי יֵהוּא בֶן חֲנָנִי. שֶׁאָמַר אֶל הַמֶּלֶךְ יְהוֹשָׁפָט: "הֲלָרָשָׁע לַעֲזֹר" (דברי הימים ב יט:ב):

פסוק לז
וְלֹא עָצְרוּ. פִּתְרוֹן: לֹא עָצְרוּ כֹּחַ הָאֳנִיּוֹת לָלֶכֶת **וַיִּשָּׁבְרוּ**:

פרק כא

פסוק ז
נִיר. פֵּירוּשׁ: עוֹל עַל יִשְׂרָאֵל:

פסוק ח
בְּיָמָיו פָּשַׁע אֱדוֹם וגו'. כִּי דָּוִד הִכְרִית כָּל זָכָר בֶּאֱדוֹם (מלכים א יא:טו-טז), וַיִּתֵּן בָּהֶם נְצִיבִים בְּמָקוֹם מֶלֶךְ (שמואל ב ח:יד), וּפָרְעוּ לוֹ מַס. וְכֵן הָיוּ עוֹשִׂין כָּל מַלְכֵי יְהוּדָה: נוֹתְנִין הַנְּצִיבִים הַטּוֹבִים בְּעֵינֵיהֶם (מלכים א כב:מח). וּמִימָיו שֶׁל יְהוֹרָם וָאֵילָךְ פָּשְׁעוּ **מִתַּחַת יַד יְהוּדָה**:

פסוק ט
הַסּוֹבֵב אֵלָיו. וַיַּךְ אוֹתוֹ **אֱדוֹם** הַסּוֹבְבִים וְסוֹמְכִים לוֹ לְעָזְרוֹ; כִּי הָיָה דַּרְכָּם, כְּשֶׁנּוֹצָחִים בַּמִּלְחָמָה הָיוּ תּוֹפְשִׂים הָאֲנָשִׁים הַגִּבּוֹרִים וּמְבִיאִים אוֹתָן עִמָּהֶם, שֶׁלֹּא יִתְוַסְּפוּ עַל שׂוֹנְאֵיהֶם לִהְיוֹת לְעֶזְרָה לֶאֱדוֹם בְּנֵי עַמָּם; וְקָם לַיְלָה פִּתְאוֹם וְהָרָגָם. וְרַבּוֹתֵינוּ פֵּרְשׁוּ **הַסּוֹבֵב אֵלָיו** – סְמוּכִים לְפָנָיו:

פסוק י
וַיִּפְשַׁע אֱדוֹם. וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר לְמַעְלָה **בְּיָמָיו פָּשַׁע אֱדוֹם**! אֶלָּא כֵּן דֶּרֶךְ הַפְּסוּק, לְפִי שֶׁהִפְסִיק בַּנְּתַיִם פָּסוּק אֶחָד, וְרוֹצֶה לוֹמַר: **אָז תִּפְשַׁע לִבְנָה**, לְכָךְ סִדְּרָן מִתְּחִלָּה. וְאוֹמֵר: וַיִּפְשַׁע אֱדוֹם, **אָז תִּפְשַׁע לִבְנָה**. שֶׁל יְהוּדָה הָיְתָה, וְהָיְתָה עוֹמֶדֶת עַל גְּבוּל אֱדוֹם, כְּדִכְתִיב בְּסֵפֶר יְהוֹשֻׁעַ "וַיְהִי הֶעָרִים מִקְצֵה לְמַטֵּה בְּנֵי יְהוּדָה אֶל גְּבוּל אֱדוֹם" (יהושע טו:כא), וּכְשֶׁרָאוּ שֶׁמָּרְדוּ אֲדוֹמִיִּים, מָרְדוּ אַף הֵם **בָּעֵת הַהִיא**, שֶׁיּוֹשְׁבִים עַל גְּבוּל אֱדוֹם וְעָזְרוּ לֶאֱדוֹם; וְזֶהוּ **אָז תִּפְשַׁע לִבְנָה**:
כִּי עָזַב אֶת ה' אֱלֹהֵי אֲבוֹתָיו. מַגִּיד מַה גָּרַם לוֹ שֶׁמָּרְדוּ בְיָמָיו יוֹתֵר מִשְּׁאָר מַלְכֵי יְהוּדָה שֶׁהָיוּ לְפָנָיו:

פסוק יא
וַיָּזֶן. כָּל מִי שֶׁעוֹזֵב וּמֵימַר יִרְאַת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בַּעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת נוֹפֵל לְשׁוֹן זְנוּת שֶׁעָשָׂה, דּוּגְמַת אִשָּׁה מְזַנָּה וּמְנָאֶפֶת מֵאֲחֵרִים, וְדוֹמֶה "כִּי זָנוֹ תִּזְנֶה הָאָרֶץ" (הושע א:ב); "וְזָנוּ אַחֲרֵי אֱלֹהֵי נֵכָר וְגוֹ'" (דברים לא:טז):

פסוק יב
וַיָּבֹא אֵלָיו מִכְתָּב מֵאֵלִיָּהוּ. לְאַחַר שֶׁעָלָה לַשָּׁמַיִם בָּא לוֹ כְּתָב זֶה שֶׁל נְבוּאָה זוֹ:

פסוק יז

וַיִּבְקָעוּהָ. כְּמוֹ "נַעֲלֶה בִיהוּדָה וּנְקִיצֶנָּה וְנַבְקִיעֶנָּה" (ישעיה ז:ו), וְכֵן "לְהַבְקִיעַ אֶל מֶלֶךְ אֱדוֹם" (מלכים ב ג:כו):

פסוק יט

וּכְעֵת צֵאת הַקֵּץ. אוֹתוֹ קֵץ שֶׁאָמַר לוֹ הַנָּבִיא:

וְלֹא עָשׂוּ לוֹ עַמּוֹ שְׂרֵפָה. אַף עַל פִּי שֶׁהָיָה צָרִיךְ לְאוֹתוֹ שְׂרֵפָה, לְפִי שֶׁחָלָה בָּחֳלָיִים **רָעִים** וּבְשָׂרוֹ מַסְרִיחַ, לֹא חָפֵץ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בִּכְבוֹדוֹ שֶׁיֵּעָשׂוּ לוֹ שְׂרֵפָה, וְגַם **לֹא** נִקְבַּר **בְּקִבְרוֹת הַמְּלָכִים**:

פסוק כ

בְּלֹא חֶמְדָּה. פִּתְרוֹן: כָּל יָמָיו הָיָה בְּרָעָה וּבְתַחֲלוּאִים, וְעָלָיו נֶאֱמְרוּ "רְאֵה נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת הַחַיִּים וְגוֹ'" (דברים ל:טו), וְגַם "קְצַר יָמִים וּשְׂבַע רֹגֶז" (איוב יד:א):

פרק כב

פסוק ב

בֶּן אַרְבָּעִים וּשְׁתַּיִם. וּבִמְלָכִים הוּא אוֹמֵר "בֶּן עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם" (מלכים ב ח:כו), הָא כֵּיצַד? לְפִי זֶה הָיָה הַבֵּן גָּדוֹל מֵאָבִיו שְׁתֵּי שָׁנִים, אֶלָּא שְׁתֵּי שָׁנִים קֹדֶם שֶׁנּוֹלַד יְהוֹרָם אָבִיו נִגְזְרָה גְּזֵרָה זוֹ עַל בֵּית דָּוִד שֶׁתִּכְלֶה עִם בֵּית אַחְאָב, וְכֵן הוּא אוֹמֵר **וּמֵאֱלֹהִים הָיְתָה תְּבוּסַת אֲחַזְיָהוּ וְגוֹ'**; וּבְיוֹם שֶׁנִּשְׁא אֹסָא אֶת בַּת עָמְרִי לִיהוֹשָׁפָט בְּנוֹ נִגְזְרָה גְּזֵרָה זוֹ. כָּךְ שְׁנוּיָה בְּסֵדֶר עוֹלָם (סדר עולם רבה יז) וּבְתוֹסֶפְתָּא דְסוֹטָה (סוטה יב:ג). אַף בְּכָל הַמִּקְרָאוֹת לֹא מָצִינוּ שֶׁנִּשָּׂא יְהוֹשָׁפָט בַּת עָמְרִי, אַף מָצָאתִי "וַיִּתְחַתֵּן לְאַחְאָב" (דברי הימים ב יח:א), וְשָׁמָּא זוֹ הִיא אֲחוֹתוֹ שֶׁנִּשָּׂא. וּבִשְׁנַת שְׁלֹשִׁים וְאַחַת לְאָסָא נִשָּׂאָה, שֶׁנֶּאֱמַר "וּבִשְׁנַת שְׁלֹשִׁים וְאַחַת לְאָסָא... מָלַךְ עָמְרִי" (מלכים א טז:כג), וּכְשֶׁנִּשָּׂא אָסָא אֶת בִּתּוֹ לִיהוֹשָׁפָט בְּנוֹ, שֶׁנִּתְעַלָּה עָמְרִי וְהָרְגוּ תִּבְנִי, צֵא וַחֲשֹׁב מִשְּׁנַת שְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ לְאָסָא עַד שֶׁמָּלַךְ אֲחַזְיָהוּ וְתִמְצָא אַרְבָּעִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה. וְעוֹד כָּתוּב אֶחָד אוֹמֵר "בִּשְׁנַת שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה... לְיוֹרָם בֶּן אַחְאָב... מָלַךְ אֲחַזְיָהוּ בֶּן יְהוֹרָם" (מלכים ב ח:כה), וְכָתוּב אֶחָד אוֹמֵר "וּבִשְׁנַת אַחַת עֶשְׂרֵה... לְיוֹרָם... מָלַךְ אֲחַזְיָהוּ" (מלכים ב ט:כט)! עַל כָּרְחֵינוּ, יְהוֹרָם אָבִיו לֹא מֵת אֶלָּא "בִּשְׁנַת שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה לְיוֹרָם בֶּן אַחְאָב", שֶׁהֲרֵי כְּתִיב "בִּשְׁנַת חֲמֵשׁ לְיוֹרָם בֶּן אַחְאָב... מָלַךְ יְהוֹרָם בֶּן יְהוֹשָׁפָט... וּשְׁמֹנֶה שָׁנִים מָלַךְ" (מלכים ב ח:טז-יז). וּמַה שֶּׁאָמַר שׁוּב "בִּשְׁנַת אַחַת עֶשְׂרֵה... לְיוֹרָם" לְפִי שֶׁמָּלַךְ בְּחַיֵּי אָבִיו שָׁנָה אַחַת, לְפִי שֶׁהָיָה אָבִיו נָגוּעַ בְּתַחֲלוּיִים קָשִׁים, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב "וְאַחֲרֵי כָל זֹאת נְגָפוֹ ה' וְגוֹ'" (דברי הימים ב כא:יח), "וַיַּמְלִיכוּ יֹשְׁבֵי

יְרוּשָׁלַיִם אֶת אֲחַזְיָהוּ בְּנוֹ הַקָּטָן" (דברי הימים ב כב:א) שְׁנָה אַחַת בְּחַיֵּי אָבִיו; וְזֶהוּ דִּכְתִיב "בִּשְׁנַת אַחַת עֶשְׂרֵה לְיוֹרָם" (מלכים ב ט:כט); וּמַה שֶּׁאָמַר "בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם עֶשְׂרֵה לְיוֹרָם" לְאַחַר שֶׁמֵּת אָבִיו, אָז הָיָה שְׁתַּיִם עֶשְׂרֵה לְיוֹרָם:

פסוק ה

וַיַּכּוּ הָרַמִּים. כְּמוֹ הָאֲרַמִּים; הַרְבֵּה מְקוֹמוֹת חָסֵר אָלֶ"ף, כְּגוֹן "לַעֲמָשָׂא תֹּמְרוּ" (שמואל ב יט:יד); וּפְעָמִים הָאָלֶ"ף נוֹסֶפֶת בַּתֵּיבָה, כְּגוֹן "אֵיתָן הָאֶזְרָחִי" (תהלים פט:א) – כְּמוֹ הַזַּרְחִי, וְאָלֶ"ף שֶׁל "וְאַחֲוָתִי בְאָזְנֵיכֶם" (איוב יג:יז):

פסוק ו

כִּי הַמַּכִּים אֲשֶׁר הִכּוּהוּ. פִּתְרוֹן: מִן הַמַּכִּים, וְכֵן בַּמְּלָכִים (מלכים ב ח:כט):

וַעֲזַרְיָהוּ בֶּן יְהוֹרָם. זֶה אֲחַזְיָהוּ, וְכֵן הוּא אוֹמֵר "וַאֲחַזְיָהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה יָרַד לִרְאוֹת אֶת יוֹרָם" (מלכים ב ט:טז):

פסוק ז

תְּבוּסַּת. פִּתְרוֹן: עֶרְבּוּב, כְּמוֹ "מִתְבּוֹסֶסֶת בְּדָמֶיךָ" (יחזקאל טז:ו):

פסוק ח

וּבְנֵי אַחֵי אֲחַזְיָהוּ. וּמַה שֶּׁלֹּא נֶאֱמַר וַאֲחֵי אֲחַזְיָהוּ, לְפִי שֶׁנֶּהֶרְגוּ בִּימֵי יְהוֹרָם אֲבִיהֶם, כְּדִכְתִיב לְעֵיל: "וַיַּעֲלוּ בִיהוּדָה וַיִּבְקָעוּהָ... וְלֹא נִשְׁאַר... בֵּן כִּי אִם אֲחַזְיָהוּ קְטַן בָּנָיו" (דברי הימים ב כא:יז):

פסוק י

וַתָּקָם וַתְּדַבֵּר. לְשׁוֹן דֶּבֶר, וּבְמָלְכִים (מלכים ב יא:א) כְּתִיב "וַתְּאַבֵּד". וְעַל הַדִּבּוּר הַזֶּה אָמַר דָּוִד (תהלים יב:א) "לַמְנַצֵּחַ עַל הַשְּׁמִינִית" – שֶׁרָאָה בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ שֶׁבַּדִּבּוּר שְׁמִינִי יֵהָרֵג כָּל זַרְעוֹ עַל יְדֵי עֲתַלְיָהוּ, שֶׁהֲרֵי מִשְׁלֹמֹה עַד כָּאן שְׁמֹנָה דוֹרוֹת, וְהִתְפַּלֵּל שֶׁיִּשְׁתַּיֵּר זַרְעוֹ לְזִכָּרוֹן, וְאוֹמֵר (תהלים יב:ב): "הוֹשִׁיעָה ה' כִּי גָמַר חָסִיד וְגוֹמֵר". וּבְמָלְכִים (מלכים ב יא:ב) אוֹמֵר שֶׁעַל יְדֵי סַם הַמָּוֶת הֲרָגָתַם, שֶׁהֲרֵי כְּתִיב שָׁם "וַתִּגְנֹב אוֹתוֹ מִתּוֹךְ בְּנֵי הַמֶּלֶךְ הַמְּמוּתִים", וְקָרִינָן "הַמּוּמָתִים", וְיֵשׁ אֵם לַמִּקְרָא וְיֵשׁ אֵם לַמָּסוֹרֶת (סוכה ו:): "הַמּוּמָתִים" – מַשְׁמַע שֶׁכְּבָר מֵתוּ; וְאֵם לַמָּסוֹרֶת "הַמְּמוּתִים" – שֶׁמֵּתִים וְהוֹלְכִים עַל יְדֵי יְסוּרִים, לְשׁוֹן הוֹוֶה וְלֹא לְאַלְתַּר. וְזֶהוּ מִיתַת כִּשּׁוּף וְסַם הַמָּוֶת, שֶׁלֹּא מֵתִים לְאַלְתַּר, הוֹלְכִים וּמְדֻכִּים בְּתַחֲלוּאִים, וְשׁוּב מֵתִים; וְדֻגְמָא: "מְמוֹתֵי תַחֲלוּאֵי רָעָב" (ירמיה טז:ד; ירמיה יד:יח), כִּי גַּם הֵם אֵינָם מֵתִים לְאַלְתַּר:

פסוק יא

בַּחֲדַר הַמִּטּוֹת. תַּרְגּוּם: "בְּאִדְרוֹן בֵּית עַרְסָתָא", כְּלוֹמַר: בָּעֲזָרָה, בְּחֶדֶר שְׁכִיבַת הַכֹּהֲנִים. וְרַבֵּינוּ שְׁלֹמֹה זַצַ"ל פֵּירֵשׁ: בַּעֲלִיַּת בֵּית קֹדֶשׁ הַקָּדָשִׁים, כְּדִכְתִיב בְּמַלְכִים "וַיְהִי אִתָּהּ" בְּ"בֵית ה' מִתְחַבֵּא וְגוֹ'" (מלכים ב י:ג); וְעָלָיו אָמַר דָּוִד: "כִּי יִצְפְּנֵנִי בְּסֻכֹּה וְגוֹ'" (תהלים כז:ה). וְקוֹרֵהוּ "חֶדֶר הַמִּטּוֹת" בְּמַלְכִים (מלכים ב יא:ב), עַל שֵׁם "בֵּין שָׁדַי יָלִין" (שיר השירים א:יג); וְהוּא שֶׁיִּסֵּד הַקַּלִּיר (קרא ר' אליעזר ובזכרונות דיום ראשון דראש השנה יסד זה עיין שם): "אִם פֶּן לְמַטּוֹת, נָפַץ חֲדַר הַמִּטּוֹת, לְכַפּוֹר יְזִכּוֹר חֶרְבַּן הַבַּיִת יְכַפֵּר עֲלֵיכֶם":

פרק כג

פסוק ג

וַיִּכְרֹת כָּל הַקָּהָל בְּרִית בְּבֵית הָאֱלֹהִים עִם הַמֶּלֶךְ. שֶׁיִּהְיוּ לְעֶזְרָתוֹ:

פסוק ד

בָּאֵי הַשַּׁבָּת. וְגַם יוֹצְאֵי הַשַּׁבָּת, כְּדִכְתִיב בְּסָמוּךְ **וַיִּקְחוּ אִישׁ אֶת אֲנָשָׁיו בָּאֵי הַשַּׁבָּת עִם יוֹצְאֵי הַשַּׁבָּת.** הַמִּשְׁמָרוֹת הָיוּ מִתְחַדְּשׁוֹת בְּשַׁבָּת (תענית ב:ו-ז): כְּהוּנָּה וּלְוִיָּה אַחַת יוֹצְאָה וְאַחַת נִכְנָסָה; וְאָז עִכֵּב יְהוֹיָדָע שָׁם מִשְׁמָר הַיּוֹצֵא עִם מִשְׁמָר הַנִּכְנָס, וְחִלְּקָן לִשְׁלֹשָׁה חֲלָקִים:

פסוק ה

וְהַשְּׁלִישִׁית בְּבֵית הַמֶּלֶךְ. לִשְׁמֹר שֶׁלֹּא יִקְבְּצוּ עָלָיו לַהֲרֹג אוֹתוֹ:

וְהַשְּׁלִישִׁית. הִיא הַשֵּׁנִית:

בְּשַׁעַר הַיְסוֹד. וּבְמַלְכִים (מלכים ב יא:ו) כְּתִיב "וּבְשַׁעַר סוּר", וּבִיוֹמָא יְרוּשַׁלְמִי מְפָרֵשׁ (ירושלמי עירובין ה:א): שִׁבְעָה שֵׁמוֹת הָיוּ לוֹ לְשַׁעַר הַיְסוֹד; "סוּר" – עַל שֵׁם שֶׁהָיוּ מְטַהֲרִים שָׁם אֶת הַמִּצְרָעִים עַל בֹּהֶן יָדָם, וְעַל שֵׁם "סוּרוּ טָמֵא קָרְאוּ לָמוֹ" (איכה ד:טו):

פסוק ו

וְכָל הָעָם יִשְׁמְרוּ. שֶׁלֹּא יָבוֹאוּ **בֵּית ה'**:

פסוק ז

וְכֵלָיו בְּיָדוֹ. כְּלֵי מִלְחַמְתּוֹ בְּיָדוֹ:

פסוק ח

בָּאֵי הַשַּׁבָּת עִם יוֹצְאֵי הַשַּׁבָּת כִּי לֹא פָטַר. אוֹתָן **מַחְלְקוֹת** הַיּוֹצְאִים לְלֶכֶת לְבֵיתָם, אֶלָּא עִכְּבָם שָׁם עִם הַבָּאִים; דְּגְמָא: "בַּלְשְׁכוֹת פְּטוּרִים" (דברי הימים א ט:לג) – כְּלוֹמַר: פְּטוּרִים

הָיוּ מִכָּל מְלָאכָה שֶׁבָּעֲזָרָה, כִּי אִם לִשְׁמֹר הַלִּשְׁכוֹת, כִּי יוֹמָם וְלַיְלָה חוֹבָה עֲלֵיהֶם בַּמְּלָאכָה לִשְׁמֹר הָעֲזָרוֹת וְהַלִּשְׁכוֹת, לְפִיכָךְ הָיוּ פְּטוּרִים מִכָּל שְׁאָר מְלֶאכֶת הָעֲזָרָה:

פסוק י

וְאִישׁ שִׁלְחוֹ בְיָדוֹ. כְּלִי זֵינוֹ, כְּמוֹ "וּבְעַד הַשָּׁלַח" דְּיוֹאֵל (יואל ב:ח):

פסוק יא

אֶת הַנֵּזֶר. הִיא הָעֲטָרָה שֶׁלָּקַח דָּוִד מֵרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן, כְּדִכְתִיב "וַיִּקַּח דָּוִד עֲטֶרֶת מַלְכָּם וַתְּהִי עַל רֹאשׁ דָּוִד" (דברי הימים א כ:ב). וּמִשָּׁם וָהָלְאָה הָיוּ מַלְכֵי יְהוּדָה מְנִיחִים אוֹתָהּ הַנֵּזֶר עַל רֹאשָׁם:

וְאֶת הָעֵדוּת. זֶה סֵפֶר תּוֹרָה, וְכֵן הוּא אוֹמֵר "וְקָרָא בוֹ כָּל יְמֵי חַיָּיו" (דברים יז:יט). וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (עבודה זרה מד.): **הַנֵּזֶר** זֶה **הָעֵדוּת**, שֶׁכָּל הָרָאוּי לַמַּלְכוּת הוֹלַמְתּוֹ, וְשֶׁאֵינוֹ רָאוּי לַמַּלְכוּת אֵינָהּ הוֹלַמְתּוֹ:

פסוק יג

עוֹמֵד עַל עַמּוּדוֹ. כְּדַאֲמַר "וַיַּעֲמֹד הַמֶּלֶךְ עַל הָעַמּוּד" (מלכים ב כג:ג), "כִּי עָשָׂה שְׁלֹמֹה כִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְגוֹ' וַיַּעֲמֹד עָלָיו וַיְבָרֶךְ עַל בִּרְכָיו" (דברי הימים ב ו:יג). וְעַד הַיּוֹם מִנְהָג כְּשֶׁמְּוַעֲדִים יַחַד, עוֹמֵד הַמֶּלֶךְ אוֹ הַדּוּכוֹס בְּמָקוֹם גָּבוֹהַּ כְּדֵי שֶׁיּוּכְלוּ לִרְאוֹתוֹ, לִשְׁמֹעַ אֶת דְּבָרוֹ:

קֶשֶׁר קֶשֶׁר. מֶרֶד, מֶרֶד:

פסוק יד

הַשְׂדֵרוֹת. פֵּירוּשׁ: מְקוֹם מְבוֹא הַמֶּלֶךְ מִבֵּיתוֹ לְבֵית ה'. לֹא יָדַעְתִּי מַה לָּשׁוֹן שְׂדֵרוֹת, וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם (תרגום יונתן מלכים ב יא:ח): "סִידְרַיָּא":

וְהַבָּא אַחֲרֶיהָ יוּמַת. אַל תַּנִּיחוּהָ לָצֵאת דֶּרֶךְ מוֹצָא הָעֲזָרָה אֶל הָעִיר, פֶּן תִּמְצָא עוֹזְרִים מִתְחַבְּרִים אֵלֶיהָ:

וְהַבָּא אַחֲרֶיהָ. לְעֶזְרָה:

יוּמַת. הֲמִיתוּהוּ:

פסוק טו

וַיָּשִׂימוּ לָהּ יָדַיִם. מָקוֹם לָנוּס:

פסוק טז

בְּרִית בֵּינוֹ וּבֵין כָּל הָעָם וּבֵין הַמֶּלֶךְ. שֶׁיִּהוּ כֻּלָּם הַמֶּלֶךְ וְהָעָם אַחֲרֵי ה':

פסוק יח

פְּקֻדּוֹת. מְמֻנִּים עַל זֶה, לְהַעֲלוֹת עוֹלוֹת וְכָל הָאָמוּר בַּפָּרָשָׁה; דּוּגְמָא: "וַיִּשְׁמַע פַּשְׁחוּר וְגוֹ' וְהוּא פָּקִיד נָגִיד בֵּית ה'" (ירמיהו כ:א):

פסוק יט

וְלֹא יָבֹא טָמֵא לְכָל דָּבָר. אַף הָיוּ פְּקִידִים שֶׁלֹּא יַנִּיחוּ לִיכָּנֵס בָּעֲזָרָה שׁוּם טָמֵא מִשּׁוּם צָרֵךְ כָּל דָּבָר:

פרק כד

פסוק ב

כָּל יְמֵי יְהוֹיָדָע. וּבְמָלְכִים (מלכים ב יב:ג) כְּתִיב "כָּל יָמָיו אֲשֶׁר הוֹרָהוּ הַכֹּהֵן", אֲבָל לְאַחַר שֶׁמֵּת, אָז בָּאוּ שָׂרֵי הַמֶּלֶךְ לְהִשְׁתַּחֲווֹת לוֹ לַעֲשׂוֹתוֹ קָדֵשׁ. וּבַמִּדְרָשׁ מְפֹרָשׁ (תנחומא, וארא טז): לְפִי שֶׁנִּטְמַן בְּבֵית קֹדֶשׁ הַקָּדָשִׁים וְלֹא הוּזַק, אָמְרוּ: כְּדַי אַתָּה לִהְיוֹת אֱלוֹהַּ:

פסוק ג

וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת. לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר לְמַטָּה (לקמן, כב) שֶׁהָרַג יוֹאָשׁ אֶת בְּנֵי יְהוֹיָדָע, הֻצְרַךְ לוֹמַר שֶׁהָיוּ לוֹ בָּנִים:

פסוק ה

וְקַבְּצוּ מִכָּל יִשְׂרָאֵל. כְּלוֹמַר: קִבְּצוּ אוֹתוֹ **כֶּסֶף** שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל נוֹתְנִים **מִדֵּי שָׁנָה בְּשָׁנָה**, כְּדִכְתִיב "כָּל הָעוֹבֵר עַל הַפְּקוּדִים" (שמות ל:יג) וּבְמָלְכִים "כָּל כֶּסֶף הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר יוּבָא בֵּית ה' כֶּסֶף עוֹבֵר וְגוֹ'" (מלכים ב יב:ה); שֶׁשָּׁלֹשׁ כְּסָפִים הָיוּ: "כֶּסֶף עוֹבֵר" שְׁקָלִים בְּכָל שָׁנָה, שֶׁנֶּאֱמַר "כָּל הָעוֹבֵר עַל הַפְּקוּדִים" (שמות ל:יג) – "עוֹבֵר" עַל שֵׁם הָעוֹבֵר; "כֶּסֶף נַפְשׁוֹת עֶרְכּוֹ" (מלכים ב יב:ה) – עַל אִישׁ שֶׁהִתְנַדֵּב עֶרֶךְ נַפְשׁוֹ, כְּמוֹ הָאוֹמֵר עֶרְכִּי עָלַי; וְכָל כֶּסֶף אֲשֶׁר יַעֲלֶה עַל לֵב אִישׁ נְדָבָה לְבָדֶק הַבַּיִת:

וְאַתֶּם תְּמַהֲרוּ לַדָּבָר וְלֹא מְהַרוּ הַלְוִיִּם. מְפֹרָשׁ בְּטוֹב בְּמָלְכִים (מלכים ב יב:ו) שֶׁאָמַר הַמֶּלֶךְ "יִקְחוּ לָהֶם הַכֹּהֲנִים אִישׁ מֵאֵת מַכָּרוֹ", וְיִתְעַצְּלוּ בַּדָּבָר לְהַטְרִיחַ מַכָּרֵיהֶם, וּכְשֶׁרָאָה הַמֶּלֶךְ כֵּן אָמַר לָהֶם (מלכים ב יב:ח) "וְעַתָּה אַל תִּקְחוּ כֶסֶף מֵאֵת מַכָּרֵיכֶם כִּי לְבֶדֶק הַבַּיִת תִּתְּנוּהוּ", זֶהוּ שֶׁאָמַר כָּאן וְאַתֶּם תְּמַהֲרוּ לַדָּבָר וְלֹא מְהֲרוּ הַלְוִיִּם:

פסוק ו

מַשְׂאַת מֹשֶׁה עֶבֶד ה'. כְּלוֹמַר: שְׁקָלִים שֶׁצִּוָּה עֲלֵיהֶם בַּמִּדְבָּר (שמות ל:יג-טז):

מַשְׂאַת. עַל שֵׁם "כִּי תִשָּׂא" (שמות ל:יב):

פסוק ז

כִּי עֲתַלְיָהוּ הַמְרִשָּׁעַת בָּנֶיהָ פָּרְצוּ. הֻצְרַךְ לוֹמַר, כִּי מֵחָדָשׁ בְּנָאוּ שְׁלֹמֹה בִּנְיָן חָזָק, כִּי מִשֶּׁבְּנָאוּ שְׁלֹמֹה עַד יוֹאָשׁ לֹא הָיוּ רַק מֵאָה עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה וּכְבָר הָיָה נִפְרָץ, שֶׁאִם לֹא שֶׁפָּרְצוּ עֲתַלְיָהוּ וּבָנֶיהָ, עֲדַיִן הָיָה קַיָּם, שֶׁהֲרֵי מִיּוֹאָשׁ עַד יֹאשִׁיָּהוּ יוֹתֵר מִמָּאתַיִם שָׁנָה, וְלֹא

הֶצְרִכוּ לְחַזְּקוֹ עַד יֹאשִׁיָּהוּ; וְאַף עַל פִּי כֵן לֹא עָשָׂאוֹ יוֹאָשׁ חָדָשׁ כְּבַתְּחִלָּה. וּמִגְמַר הַבַּיִת עַד יוֹאָשׁ מֵאָה עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ כֵּיצַד? שְׁלֹמֹה מָלַךְ אַרְבָּעִים שָׁנָה וְאַרְבַּע שָׁנָה לְמַלְכוּתוֹ הִתְחִיל לִבְנוֹתוֹ, וְשֶׁבַע שָׁנָה עִכֵּב בְּבִנְיָנוֹ, הֲרֵי עֶשֶׂר שָׁנָה, וְנִשְׁאַר שְׁלוֹשִׁים; וְרְחַבְעָם מָלַךְ שְׁבַע עֶשְׂרֵה, הֲרֵי אַרְבָּעִים וְשֶׁבַע; וַאֲבִיָּה שָׁלוֹשׁ, הֲרֵי חֲמִשִּׁים; וְאָסָא אַרְבָּעִים וְאַחַת, הֲרֵי תִּשְׁעִים וְאַחַת; וִיהוֹשָׁפָט עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ, הֲרֵי מֵאָה וְשֵׁשׁ עֶשְׂרֵה; יְהוֹרָם שְׁמוֹנָה, הֲרֵי מֵאָה עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע; וַאֲחַזְיָה אַחַת, הֲרֵי מֵאָה עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ. וּמִיּוֹאָשׁ עַד יֹאשִׁיָּהוּ כֵּיצַד? אֲמַצְיָה מָלַךְ עֶשְׂרִים וְתֵשַׁע שָׁנִים, עֻזִּיָּהוּ חֲמִשִּׁים וּשְׁתַּיִם, יוֹתָם שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה, אָחָז שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה, חִזְקִיָּה עֶשְׂרִים וְתֵשַׁע, מְנַשֶּׁה חֲמִשִּׁים וְחָמֵשׁ וְאָמוֹן שְׁתַּיִם, הֲרֵי מָאתַיִם חָסֵר אַחַת. וְאוֹתָן שָׁנִים יוֹתֵר שֶׁחָיָה יוֹאָשׁ לְאַחַר חֶזְקַת הַבַּיִת, נִמְצָא שֶׁלֹּא הֶצְרִכוּ לְחַזֵּק אֶת בֶּדֶק הַבַּיִת אִם לֹא עָתַלְיָהוּ הַמִּרְשַׁעַת וּבָנָיהָ פָּרְצוּהוּ:

כִּי עָתַלְיָהוּ וְגוֹ'. לָכֵן אֵין תֵּימַהּ אִם צָרִיךְ מְהֵרָה כָּל כָּךְ חִזּוּק. וְגַם אַל תִּתְמַהּ שֶׁלֹּא הָיָה כֶּסֶף וְזָהָב שֶׁל הַקְּדֻשּׁוֹת בְּאוֹצְרוֹת בֵּית ה', עַד שֶׁהֶצְרִכוּ לִיתֵּן **קוֹל בִּיהוּדָה וּבִירוּשָׁלַיִם לְהָבִיא מַשָּׂאת, כִּי גַם כָּל קָדְשֵׁי בֵית ה' עָשׂוּ לַבְּעָלִים**:

פסוק ח

וַיַּעֲשׂוּ אֲרוֹן אֶחָד. וּבְמֶלֶכִים כְּתִיב "וַיִּקֹּב חוֹר בְּדַלְתּוֹ" (מלכים ב יב:י); עַל יְדֵי אוֹתוֹ חוֹר הָיוּ זוֹרְקִין בְּאָרוֹן הַהֶקְדֵּשׁוֹת וְלֹא לִפְתּוֹחַ הַדֶּלֶת, פֶּן יָבֹא רַמַּאי וְיִגְנוֹב מִמֶּנּוּ:

וַיִּתְּנֻהוּ בְּשַׁעַר בֵּית ה' חוּצָה. כְּדֵי שֶׁיּוּכְלוּ לָבֹא אֵלָיו כָּל נָדִיב לֵב (שמות לה:כב) לָתֵת בּוֹ אֶת תְּרוּמַת ה':

פסוק יא

וְכִרְאוֹתָם כִּי רַב הַכֶּסֶף. אָז בָּא סוֹפֵר הַמֶּלֶךְ:

וּפְקִיד כֹּהֵן רֹאשׁ. מִשְׁרֶת הַמְמֻנֶּה תַּחַת כֹּהֵן הָרֹאשׁ, וְהוּא סְגַן כְּהֻנָּה, עִם סוֹפֵר הַמֶּלֶךְ. וּבְמֶלֶכִים כְּתִיב "וַיַּעַל סוֹפֵר הַמֶּלֶךְ וְכֹהֵן גָּדוֹל" (מלכים ב יב:יא) – פִּתְרוֹן "וַיַּעַל סוֹפֵר הַמֶּלֶךְ" וְאַף "כֹּהֵן גָּדוֹל" שְׁלַח פְּקִידוֹ, הוּא הַסּוֹפֵר הַכּוֹתֵב מַה שֶּׁכֹּהֵן גָּדוֹל מְצַוֶּה לוֹ; כִּי אֵין הָגוּן וְכָבוֹד לְכֹהֵן גָּדוֹל לֵילֵךְ עִם עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ:

וְיָעֲרוּ אֶת הָאָרוֹן. דִּגְמָא: "וְתָעַר כַּדָּהּ" (בראשית כד:כ):

וַיִּשָּׂאֻהוּ. בְּכָל יוֹם וְיוֹם כְּשֶׁרוֹאִין כִּי רַב הַכֶּסֶף שָׁבוּ, מְבִיאִין אוֹתוֹ לִפְקִיד הַמֶּלֶךְ בְּתוֹךְ הָעֲזָרָה, מְעָרִין אוֹתוֹ וְנוֹשְׂאִין אוֹתוֹ וּמַחֲזִירִין **אֶל מְקוֹמוֹ בְּשַׁעַר ה' חוּצָה**:

פסוק יג

וַתַּעַל אֲרוּכָה לַמְלָאכָה. דִּגְמָא: "הִיחַיּוּ הָאֲבָנִים" דְּעֶזְרָא (נחמיה ג:לד), וְגַם לְעֵיל "יוֹאָב יְחַיֶּה אֶת שְׁאָר הָעִיר" (דברי הימים א יא:ח):

עַל מַתְכֻּנְתּוֹ. עַל מְכוֹנוֹ:

פסוק יד

כְּלֵי שָׁרֵת וְהָעֲלוֹת. שְׁטוּשִׁיל בִּלְשׁוֹן אַשְׁכְּנַז, הוּא שֶׁכּוֹתְשִׁין אֶת הַבְּשָׂמִים בְּמַכְתֶּשֶׁת; דּוּגְמָא: "אִם תִּכְתּוֹשׁ אֱוִיל בַּמַּכְתֵּשׁ" (משלי כז:כב). כֵּן אָמַר לִי רַבִּי יִצְחָק בַּר שְׁמוּאֵל מִנַּרְבּוֹנָא. וְיֵשׁ אוֹמְרִים: **וְהָעֲלוֹת** אֵלּוּ הַנְּסָרִים שֶׁחוֹתְכִין עֲלֵיהֶם בָּשָׂר; וְדוּגְמָא בְּבֵיצָה (יא.): אֵין מְטַלְטְלִין אֶת הָעֵלִי לְקַצֵּב עָלָיו בָּשָׂר:

וְכַפּוֹת וּכְלֵי זָהָב וָכֶסֶף. וּבְמָלְכִים (מלכים ב יב:יד) כְּתִיב "אַךְ לֹא יֵעָשֶׂה בֵּית ה' סִפּוֹת כֶּסֶף", הָא כֵּיצַד? מְפֹרָשׁ בִּכְתוּבוֹת בְּפֶרֶק קַמָּא (כתובות קו.-קו:): בְּעָא מִינֵּיהּ רַב הוּנָא מֵרַב: כְּלֵי שָׁרֵת מַהוּ שֶׁיֵּעָשׂוּ מִקְּדֻשֵּׁי בֶּדֶק הַבַּיִת וְכוּ':

פסוק כ

מַעַל לָעָם. גָּבוֹהַּ מִכָּל הָעָם כְּדֵי לְהַשְׁמִיעַ קוֹלוֹ. וּבְאֵיכָה רַבָּתִי (איכה רבתי פתיחתא כג) דּוֹרֵשׁ: סָמַךְ עַל עַצְמוֹ שֶׁהָיָה שַׂר גָּבוֹהַּ מִכָּל הָעָם, נָבִיא וְכֹהֵן, וּבְיוֹם הַכִּפּוּרִים וַחֲתַן הַמֶּלֶךְ, וְלֹא נִתְיָרֵא מִלּוֹמַר נְבוּאָה; וְעַל זֶה נֶאֱמַר "אִם יֵהָרֵג בְּמִקְדַּשׁ ה' כֹּהֵן וְנָבִיא" (איכה ב:כ):

פסוק כב

וּבְמוֹתוֹ אָמַר יֵרֶא ה' וְיִדְרוֹשׁ. כִּי לֹא הֲרָגוּנִי אֶלָּא שֶׁאָמַרְתִּי שְׁלִיחוּתוֹ שֶׁל מָקוֹם, וּמֵאַחַר שֶׁנֶּהֱרַגְתִּי עָלָיו, מִן הַדִּין וְהָגוּן וְכָדַאי הוּא שֶׁיִּדְרוֹשׁ דָּמִי; וְכֵן הָיָה, כִּי מִיָּד נִדְרַשׁ דָּמוֹ, כִּי **לִתְקוּפַת הַשָּׁנָה וְגוֹ'**:

פסוק כג

וַיְהִי לִתְקוּפַת הַשָּׁנָה. לְפִי שֶׁבְּנֵי יְהוּדָה חָטְאוּ יוֹתֵר מִשְּׁאָר שְׁבָטִים, כְּמוֹ שֶׁאָמַר לְעֵיל **וַיַּעַזְבוּ אֶת בֵּית ה' אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם**:

וַיַּשְׁחִיתוּ אֶת כָּל שָׂרֵי הָעָם. מוּסָב לְמַעְלָה **וְאַחֲרֵי מוֹת יְהוֹיָדָע בָּאוּ שָׂרֵי יְהוּדָה וַיִּשְׁתַּחֲווּ לַמֶּלֶךְ**, וְהֶחֱטִיאוּ אֶת יוֹאָשׁ אַחֲרֵיהֶם; עַל זֶה נִפְרַע לָהֶם גְּמוּלָם, שֶׁבָּאוּ חֵיל אֲרָם וְהִשְׁחִיתוּ אֶת כָּל שָׂרֵי הָעָם:

מֵעָם. מִהְיוֹת עָם:

פסוק כה

בִּדְמֵי בְּנֵי יְהוֹיָדָע. בִּשְׁבִיל דְּמֵי זְכַרְיָה שֶׁהָיָה בֶּן יְהוֹיָדָע, כִּי הָיָה לוֹ לִזְכֹּר טוֹבָה וְחֶסֶד שֶׁגָּמַל עִמּוֹ יְהוֹיָדָע, וּבִשְׁבִיל אוֹתוֹ עָוֹן נִתְקַשְּׁרוּ **עָלָיו עֲבָדָיו וַיִּהַרְגֻהוּ עַל מִטָּתוֹ** – מְדַדּוּ לוֹ מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה: עַל שֶׁנֶּהֱרַג זְכַרְיָה שְׁקֵט וְשָׁלְיו וּבוֹטֵחַ, שֶׁאֵין לוֹ לִדְאֹג, כִּי בֶּן יְהוֹיָדָע הוּא, וְלִכְבוֹדוֹ יִנָּהֲגוּ בּוֹ כָּבוֹד, וְשָׁפְכוּ דָּמָיו לָאָרֶץ – וְעַל כֵּן נֶהֱרַג גַּם הוּא בְּשָׁלוֹם וְהַשְׁקֵט (ישעיה לב:יז) **עַל מִטָּתוֹ**:

פסוק כו

הַמּוֹאָבִית. מָה לִּי מִי הָיוּ וּמִמִּי יָצְאוּ, אִם מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹ מִמּוֹאָבִים? אֶלָּא יָבֹאוּ כְּפוּיֵי טוֹבָה, שֶׁכָּפוּ טוֹבָתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אֲבִינוּ לְלוֹט אֲבִיהֶם, שֶׁנִּלְחַם עִם הַמְּלָכִים כְּשֶׁשָּׁמַע שֶׁנִּשְׁבָּה לוֹט (בראשית יד:יד-טז), וְהֵם שָׁכְרוּ אֶת בִּלְעָם לְקַלֵּל בָּנָיו (במדבר כב:ה-ו), וְיִפְרְעוּ מִיּוֹאָשׁ שֶׁכָּפָה טוֹבָתוֹ שֶׁל יְהוֹיָדָע וְהָרַג אֶת זְכַרְיָה בְּנוֹ; כֵּן מְפֹרָשׁ בַּמְּכִילְתָּא (מכילתא בשלח עמלק א):

פרק כה

פסוק ז

כִּי אֵין ה' עִם יִשְׂרָאֵל כֹּל בְּנֵי אֶפְרָיִם. לְפִי שֶׁיְּרָבְעָם מִשֵּׁבֶט אֶפְרַיִם, וְהוּא הָיָה הָרִאשׁוֹן שֶׁהֶחֱטִיא אֶת יִשְׂרָאֵל, וּבְכָל דּוֹר וְדוֹר אַחֲרָיו הָיָה לָהֶם לְמוֹקֵשׁ, שֶׁהָיוּ עוֹבְדִין לְעֶגְלֵי זָהָב שֶׁל יָרְבְעָם (דברי הימים ב יג:ח):

פסוק ח

כִּי אִם בֹּא אַתָּה. פִּתְרוֹן: אִם לֹא תַאֲמִין בִּדְבָרַי, הֲלֹא תִנָּסֶה; בֹּא אַתָּה **וַעֲשֵׂה וַחֲזַק לַמִּלְחָמָה**: **לַעְזֹר וּלְהַכְשִׁיל**. פִּתְרוֹן: יֶשׁ לוֹ כֹּחַ וּגְבוּרָה לַעְזֹר לְךָ בְּלֹא חַיִל שֶׁל אֶפְרַיִם, וּלְהַכְשִׁיל אוֹתְךָ אִם תּוֹלִיכֵם עִמְּךָ:

פסוק יב

וְכָלָם נִבְקָעוּ. **וַיְהִי אַחֲרֵי בֹּא וְגוֹ'**. בְּאֵיכָה רַבָּתִי (איכה רבה פתיחתא יד) עָלָיו נֶאֱמַר "וְרָגַז וְשָׂחַק וְאֵין נָחַת" (משלי כט:ט):

פסוק יג

וַיִּפְשְׁטוּ בְּעָרֵי יְהוּדָה מִשֹּׁמְרוֹן וְעַד בֵּית חוֹרוֹן. לְאַחַר שֶׁחָזְרוּ לִמְקוֹמָם, כִּדְלִעֵיל **וַיִּחַר אַפָּם מְאֹד בִּיהוּדָה וַיָּשׁוּבוּ לִמְקוֹמָם**; שֶׁאִם לֹא כֵן, אֶלָּא מִיָּד שֶׁנִּבְדְּלוּ מֵאֲמַצְיָה פָּשְׁטוּ בְּעָרֵי יְהוּדָה, הָיָה לוֹ לוֹמַר: וַיִּפְשְׁטוּ בְּעָרֵי יְהוּדָה מִבֵּית חוֹרוֹן עַד שֹׁמְרוֹן:

פסוק טז

כִּי יָעַץ אֱלֹהִים לְהַשְׁחִיתָךְ. כְּלוֹמַר: אִם אֵין אַתָּה שׁוֹמֵעַ לַעֲצָתִי לֵילֵךְ בְּדֶרֶךְ יְשָׁרָה, דַּע לְךָ, אַתָּה הַמֶּלֶךְ, כִּי יָעַץ ה' לְהַשְׁחִיתָךְ, הוֹאִיל **כִּי עָשִׂיתָ זֹאת וְלֹא שָׁמַעְתָּ לַעֲצָתִי**. וּמַה הִיא הָעֵצָה? שֶׁהִשִּׂיאָךְ לְהִתְגָּרוֹת בְּמֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וְלִיפּוֹל לְפָנָיו, כְּדִכְתִיב **וַיִּוָּעֵץ אֲמַצְיָה מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּשְׁלַח אֶל יוֹאָשׁ וְגוֹ'**:

פסוק יז

לְךָ נִתְרָאֶה פָּנִים. לְהַרְאוֹת גְּבוּרָתֵינוּ עַל סוּסִים בָּרְמָחִים:

פסוק יח
הַחוֹחַ אֲשֶׁר בַּלְּבָנוֹן. שֶׁהוּא שִׁפַּל רוּחַ:

שְׁלַח אֶל הָאֶרֶז. שֶׁהוּא שֹׁר גָּדוֹל מִכָּל הָאִילָנוֹת:

וַתַּעֲבֹר וַתִּרְמֹס. וְלֹא רָצָה הָאֶרֶז לְהָרְגוֹ, כִּי זִילוּת הוּא בְּעֵינָיו לִטְרֹף הַחוֹחַ, אֶלָּא עָבְרָה עָלָיו וּרְמָסַתּוּ לְבַזָּיוֹן, כִּי הֵיאַךְ נְשָׂאוֹ לִבּוֹ לִשְׁלֹחַ בְּזִיּוֹן גָּדוֹל כָּזֶה לְאֶרֶז גָּבוֹהַּ; אַף אַתָּה כְּחוֹחַ, שֶׁאֵין לְךָ רַק שְׁנֵי שִׁבָּטִים, וְעַתָּה עֲבָדַי יְקוּמוּן עָלֶיךָ וְיִרְמְסוּךָ כְּשֶׁיִּשְׁמְעוּ הַבְּזָיוֹן הַזֶּה:

פסוק יט
וְנָשָׂאֲךָ לִבְּךָ. לְרַדֹּף אַחַר הַכָּבוֹד, וְרוֹצֶה אַתָּה לְהִתְכַּבֵּד אַף בִּי; וּבְמָלְכִים: "הִכָּבֵד וְשֵׁב בְּבֵיתֶךָ" (מלכים ב יד:י):

פסוק כ
כִּי מֵהָאֱלֹהִים הִיא לְמַעַן תִּתָּם בְּיָד. כְּלוֹמַר: בִּידֵיהֶם; כְּדִלְעֵיל **יָדַעְתִּי כִּי יָעַץ אֱלֹהִים לְהַשְׁחִיתֶךָ**:

פסוק כא
בְּבֵית שֶׁמֶשׁ. הָיְתָה הַמִּלְחָמָה, וְהֶצְרֵךְ לוֹמַר, שֶׁלֹּא תֹּאמַר: כְּשֶׁתִּפָּשׁוּ אֲמַצְיָה, לָמָּה הֱבִיאוֹ לִירוּשָׁלַיִם וְלֹא לְשׁוֹמְרוֹן? לְפִי שֶׁהָיָה בֵּית שֶׁמֶשׁ סָמוּךְ לִירוּשָׁלַיִם:

פסוק כג
וַיִּפְרֹץ בְּחוֹמַת. שֶׁאָמַר: מֵעַתָּה לֹא יִמְרֹד בִּי, כִּי לֹא גָבַהּ לִבּוֹ (דברי הימים ב כו:טז) כָּל כָּךְ לִמְרֹד, הוֹאִיל וְנִפְרְצָה הַחוֹמָה:

פסוק כד
הַנִּמְצְאִים בְּבֵית הָאֱלֹהִים עִם עֹבֵד אֱדוֹם. כִּי הוּא וּבָנָיו נְגִידִים עַל הָאוֹצָרוֹת כָּל יְמֵיהֶם, כְּדִלְעֵיל (דברי הימים א כו:טו):

וְאֶת בְּנֵי הַתַּעֲרֻבוֹת. שֶׁלֹּא הִנִּיחוּ יִשְׂרָאֵל אֶת אֲמַצְיָהוּ לִהְיוֹת עוֹד מֶלֶךְ בִּירוּשָׁלַיִם, עַד שֶׁנָּתַן בְּנֵי הַשָּׂרִים עֲרֵבוֹן שֶׁלֹּא יִמְרְדוּ עוֹד בּוֹ; וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן אוֹתוֹ בְּמָלְכִים (מלכים ב יד:יד): "בְּנֵי רַבְרְבַיָּא". וְרַבֵּינוּ יוֹסֵף פֵּרֵשׁ **תַּעֲרֻבוֹת** – אוֹתָן הַתַּעֲרֻבוֹת שֶׁהָיָה לוֹ לַמֶּלֶךְ נְתוּנִים בְּעֵרְבוּת שֶׁלֹּא יִמְרְדוּ אֲבוֹתָם בּוֹ. וְלֹא נִרְאֶה לִי, כִּי לֹא מָצִינוּ שֶׁגָּבְרָה יַד יְהוּדָה כָּל כָּךְ עַל אֲחֵרִים שֶׁיִּהוּ צְרִיכִים לִיתֵּן לִיהוּדָה בְּנֵיהֶם לְעֵרָבוֹן:

פסוק כז
וּמֵעֵת אֲשֶׁר סָר אֲמַצְיָהוּ מֵאַחֲרֵי ה'. וְנָפַל לִפְנֵי מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל מִיָּד **וַיִּקְשְׁרוּ עָלָיו קֶשֶׁר בִּירוּשָׁלַם** לְהָרְגוֹ, כִּי הָיָה לִבָּם דָּוֶה אִישׁ עַל בְּנוֹ וְעַל אָחִיו וְעַל קְרוֹבוֹ שֶׁנֶּהֱרְגוּ עַל יָדוֹ, לְפִי שֶׁנִּתְגָּרָה בְּמֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל:

וַיָּנָס לָכִישָׁה. עִיר מִבְצָר אֲשֶׁר נִלְחַם עָלֶיהָ סַנְחֵרִיב (מלכים ב יח:יד), וְנָס לָכִישָׁה וַיְהִי שָׁם ט"ו שָׁנִים, עַד שֶׁשָּׁלְחוּ אַחֲרָיו **לָכִישָׁה וַיְמִיתֻהוּ שָׁם**. וְאוֹתָן חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה שֶׁהָיָה בְּלָכִישׁ מָלְכָה יְכָלְיָהוּ אֵם עֻזִּיָּהוּ תַּחְתָּיו. אַךְ קָשֶׁה לִי; וּבְפֵירוּשׁ ר' יוֹסֵף זַצַ"ל (מלכים ב יד:יז-כב) רָאִיתִי: גַּם אוֹתָן חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנִים שֶׁהָיָה בְּלָכִישׁ מָלַךְ עֻזִּיָּהוּ בְּנוֹ תַּחְתָּיו – וְלֹא נָכוֹן לְפוֹתְרוֹ כֵּן, שֶׁהֲרֵי כְּתִיב בְּסָמוּךְ: "וְהוּא בָּנָה שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה" (דברי הימים ב כו:ג) – נִמְצָא שֶׁלֹּא הָיָה בִּזְמַן שֶׁבָּרַח אָבִיו אֶלָּא בֶּן שָׁנָה; וְעוֹד, שֶׁאִם כֵּן, הָיָה לוֹ לוֹמַר: וַיִּקְחוּ אֶת עֻזִּיָּהוּ וַיַּמְלִיכוּ תַּחַת אָבִיו בְּחַיָּיו; אֶלָּא מַשְׁמַע שֶׁלֹּא מָלַךְ בְּחַיֵּי אָבִיו:

פרק כו

פסוק ד

וַיַּעַשׂ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי ה' כְּכֹל. הַיָּשָׁר שֶׁ**עָשָׂה אָבִיו** עָשָׂה, וְלֹא עָשָׂה כִּרְשָׁעָתוֹ:

פסוק ה

בִּימֵי זְכַרְיָהוּ. זֶה עֻזִּיָּהוּ, וּשְׁלֹשָׁה שֵׁמוֹת נִקְרְאוּ לוֹ: עֻזִּיָּהוּ, זְכַרְיָהוּ, עֲזַרְיָהוּ. וְדִגְמָא: יְהוֹאָחָז, אֲחַזְיָהוּ (מלכים ב יד:יג):

הַמֵּבִין בִּרְאוֹת הָאֱלֹהִים. שֶׁהֵבִין בִּירְאַת אֱלֹהִים שֶׁטּוֹבָה הִיא, וְנִתְיָרֵא מֵה':

פסוק ט

וַיִּבֶן עֻזִּיָּהוּ מִגְדָּלִים וְגוֹ'. הֲצָרַךְ לְחַזֵּק מַה שֶּׁפָּרְצוּ בַחוֹמָה בִּימֵי אָבִיו (דברי הימים ב כה:כג):

פסוק י

אֲכָרִים. אַרַאטו"רי בְּלַעַ"ז:

וְכֹרְמִים. דִּגְמָא: "לְכֹרְמִים וּלְיוֹגְבִים" (מלכים ב כה:יב); שׁוֹמְרֵי בְּהֵמוֹת הָיָה לוֹ:

כִּי אוֹהֵב אַדְמָה הָיָה. מְפֹרָשׁ בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה כב:ג): שְׁנַיִם לְהוּטִים אַחֲרֵי אַדְמָה הָיוּ, וְלֹא נִמְצָא בָּם תּוֹעֶלֶת, הוּא וְקַיִן:

פסוק טו

חִשְׁבֹּנוֹת מַחֲשֶׁבֶת חוֹשֵׁב. דִּגְמָא "מַעֲשֵׂה חוֹשֵׁב" (שמות כו:א), כְּלֵי מִלְחָמוֹת עָשָׂה בְּאוּמָנוּת, כְּגוֹן דִּיק וְאֵילִים הַמְנֻגָּחִים בַּחוֹמָה, כְּדִכְתִיב "כִּי בְתַחְבֻּלוֹת תַּעֲשֶׂה לְךָ מִלְחָמָה" (משלי כד:ו):

פסוק טז

וַיִּמְעַל בַּה' אֱלֹהָיו. כָּאן נוֹפֵל לוֹמַר מְעִילָה, כִּי בִּשְׁגָגָה עָשָׂה; דִּוגְמָא: "נֶפֶשׁ כִּי תִמְעֹל מַעַל וְחָטְאָה בִּשְׁגָגָה" (ויקרא ה:טו):

וַיָּבֹא אֶל הֵיכַל ה'. שֶׁאָמַר: נָאֶה לַמֶּלֶךְ לְשָׁרֵת לְמֶלֶךְ הַכָּבוֹד:

פסוק יט

וּבְיָדוֹ מִקְטֶרֶת לְהַקְטִיר. וְרָצָה לְהַכּוֹת בּוֹ הַכֹּהֵן הַמּוֹנְעוֹ מִלְּהַקְטִיר קְטֹרֶת:

פסוק כא

בֵּית הַחָפְשִׁית. וּבִירוּשַׁלְמִי (כלאים ט, ג לב, א) מְפֹרָשׁ: עָשָׂה לוֹ בַּיִת בְּבֵית הַקְּבָרוֹת; עַל שֵׁם "בַּמֵּתִים חָפְשִׁי" (תהלים פח:ו):

כִּי נִגְזַר. לוֹ מִלְּבֹא עוֹד בֵּין הַבְּרִיּוֹת, דְּגְמָא (אסתר ב:א): "וְאֵת אֲשֶׁר נִגְזַר עָלֶיהָ" (מגילה יב:):

פסוק כג

בִּשְׂדֵה הַקְּבוּרָה. וְלֹא בַּמְּעָרָה עִם הַמְּלָכִים:

פרק כז

פסוק ב

כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה עֻזִּיָּהוּ אָבִיו. הַטּוֹבוֹת שֶׁעָשָׂה אָבִיו; וְזֶהוּ שֶׁאָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַאי בְּמַסֶּכֶת סוּכָּה (מה, ב): אִלְמָלֵא יִהְיֶה אַבְרָהָם אָבִינוּ מְקַבֵּל עָלָיו כָּל עֲוֹנוֹת הַדּוֹרוֹת עַד לוֹ, אֲנִי הָיִיתִי מְקַבֵּל עָלַי חֲטָאֵי הַדּוֹרוֹת מֵאַבְרָהָם עַד לִי, וְאִם הָיָה יוֹתָם בֶּן עֻזִּיָּהוּ עִמִּי, הָיִינוּ מְקַבְּלִין עָלֵינוּ מֵאַבְרָהָם וְעַד סוֹף הַדּוֹרוֹת. שֶׁבְּכָל הַמְּלָכִים שֶׁלְּפָנָיו וּלְאַחֲרָיו מָצִינוּ בָהֶם חֵטְא, חוּץ מִיּוֹתָם: דָּוִד – "רַק בְּאוּרִיָּה הַחִתִּי" (מלכים א טו:ה); שְׁלֹמֹה – "נָשָׁיו הִטּוּ לְבָבוֹ" (מלכים א יא:ד), וּרְחַבְעָם – "עָזַב אֶת תּוֹרַת ה'" (דברי הימים ב יב:א); אֲבִיָּה – וַיֵּלֶךְ בְּכָל חַטֹּאת אָבִיו (מלכים א טו:ג); אָסָא – הוֹצִיא "כֶּסֶף וְזָהָב מֵאוֹצְרוֹת בֵּית ה'" (דברי הימים ב טז:ב), וְנָתַן הַנָּבִיא "בֵּית הַמַּהְפֶּכֶת" (דברי הימים ב טז:י); יְהוֹשָׁפָט – נִתְחַבֵּר לָרָשָׁע (דברי הימים ב כ:לה); יְהוֹרָם – הָרַג אֶחָיו (דברי הימים ב כא:ד); אֲחַזְיָהוּ – "אִמּוֹ יוֹעַצְתּוֹ לְהַרְשִׁיעַ" (דברי הימים ב כב:ג); יוֹאָשׁ – הָרַג זְכַרְיָה וְנַעֲשָׂה קָדֵשׁ (דברי הימים ב כד); אֲמַצְיָה – הִשְׁתַּחֲוָה לִפְסִילֵי שֵׂעִיר (דברי הימים ב כה:יד); עֻזִּיָּהוּ – נִכְנַס לַהֵיכָל לְהַקְטִיר (דברי הימים ב כו:טז-יט); אָחָז – הָלַךְ בְּדַרְכֵי מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וְגַם עָשָׂה מַצֵּבוֹת לַבְּעָלִים (דברי הימים ב כח:ב); חִזְקִיָּה – "גָּבַהּ לִבּוֹ וַיְהִי עָלָיו קֶצֶף" (דברי הימים ב לב:כה), וְעַל שֶׁלֹּא לֹא הוֹדוּ לוֹ (משנה פסחים ד,ט); מְנַשֶּׁה – עָשָׂה "הָרַע בְּעֵינֵי ה'" (דברי הימים ב לג:ב); יֹאשִׁיָּהוּ – לֹא שָׁמַע דִּבְרֵי נְבוּאָה "מִפִּי אֱלֹהִים" (דברי הימים ב לה:כב); צִדְקִיָּהוּ – עָשָׂה הָרַע בְּעֵינֵי ה' וְלֹא נִכְנַע מִפְּנֵי יִרְמְיָה (דברי הימים ב לו:יב); אֲבָל יוֹתָם – לֹא נִמְצָא בּוֹ שׁוּם דֹּפִי (כְּדְּ אָמַר לִי רַבִּי אֶלְעָזָר בַּר מַשָּׁה):

וְעוֹד הָעָם מַשְׁחִיתִים. כְּדִכְתִיב "עוֹד הָעָם מְזַבְּחִים וּמְקַטְּרִים" (מלכים ב טו:לה):

פסוק ג

וּבְחוֹמַת הָעֹפֶל. דְּגְמָא (ישעיהו לב:יד) "עֹפֶל וָבַחַן הָיָה", בּוֹנָה מְצוּדוֹת:

פסוק ד

וּבֶחָרְשִׁים בָּנָה בִּירָנִיּוֹת. לְשׁוֹן בִּירָה גְּדוֹלָה:

פרק כח

פסוק ז

אֶת מַעֲשֵׂיָהוּ בֶּן הַמֶּלֶךְ. אָחָז, הָרַג זִכְרִי גִּבּוֹר אֶפְרַיִם:

וְאֶת עַזְרִיקָם. וְאֶת... וְאֶת, דְּגְמָא: "וְאַיָּה וַעֲנָה" (בראשית לו:כד), וְכֵן "נֵרְדָּם וְרֶכֶב וְסוּס" (תהלים עו:ז):

פסוק טו

וַיָּקֻמוּ הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר נִקְבוּ בְשֵׁמוֹת. לְמַעְלָה מִי הֵם? אוֹתָם אֲנָשִׁים שֶׁהֵם **מַרְאשֵׁי בְנֵי אֶפְרַיִם**: עֲזַרְיָהוּ בֶּן יְהוֹחָנָן וַחֲבֵירָיו:

וְכָל מַעֲרֻמֵּיהֶם. לְשׁוֹן "עֵרוֹם וְעֶרְיָה" (יחזקאל טז:ז):

פסוק יח

וּפְלִשְׁתִּים פָּשְׁטוּ בְּעָרֵי הַשְּׁפֵלָה וְהַנֶּגֶב. שֶׁהוּא כְּנֶגְדָּם, כְּדִכְתִיב "וְהַכְּנַעֲנִי יוֹשֵׁב עַל הַיָּם" (במדבר יג:כט):

פסוק יט

כִּי הִפְרִיעַ בִּיהוּדָה. דְּגְמָא: "כִּי פְרֻעָה אַהֲרֹן" (שמות לב:כה); "בִּפְרֹעַ פְּרָעוֹת" (שופטים ה:ב):

פסוק כ

וַיָּבֹא עָלָיו. שֶׁשָּׁלַח אַחֲרָיו לַעֲזֹר לוֹ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בִּמְלָכִים (מלכים ב טז:ז) "וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֶל תִּגְלַת פִּלְנֶאסֶר":

וַיָּצַר לוֹ. מִמַּה שֶׁחָלַק לוֹ **אֶת בֵּית ה' וְאֶת בֵּית הַמֶּלֶךְ וְגוֹ'**:

פסוק כא

וְלֹא לְעָזְרָה לוֹ. אַף עַל פִּי שֶׁמָּצִינוּ בִּמְלָכִים "וַיַּעַל מֶלֶךְ אַשּׁוּר עַל דַּמֶּשֶׂק וַיִּתְפְּשֶׂהָ וַיַּגְלֶהָ קִירָה וְאֶת רְצִין הֵמִית" (מלכים ב טז:ט), לֹא הָיָה לוֹ לְעֶזְרָה כָּל כָּךְ לְחַזְּקוֹ וּלְהָשִׁיב לוֹ עָרִים שֶׁלָּקְחוּ מִמֶּנּוּ פְּלִשְׁתִּים:

פסוק כד

וַיְסַגֵּר אֶת דַּלְתוֹת בֵּית ה'. כְּדֵי שֶׁלֹּא יָבוֹאוּ הַכֹּהֲנִים לַעֲבֹד עֲבוֹדָתָם בְּאֹהֶל מוֹעֵד, כִּי אִם לְבוֹא לְמִזְבְּחוֹת **שֶׁעָשָׂה בְּכָל פִּנָּה בִּירוּשָׁלָם**; וְחִזְקִיָּה **פָּתַח**... **דַּלְתוֹת בֵּית ה'** – לְפִי שֶׁאָבִיו סָגַר **דַּלְתוֹת בֵּית ה'**:

פרק כט

פסוק ג

וַיְחַזֵּקֵם. לְפִי שֶׁאָחָז קִצֵּץ אֶת כָּל **כְּלֵי בֵית הָאֱלֹהִים**:

פסוק ה

וְהוֹצִיאוּ אֶת הַנִּדָּה. עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, אֶת הַמֵּת לֹא נֶאֱמַר כָּאן, כִּי אִם נִדָּה, וּמָאוּס יוֹתֵר מִן הַמֵּת הַמֻּטָּל שָׁלֵם; דֻּגְמָא: "כְּטֻמְאַת הַנִּדָּה" (יחזקאל לו:יז) – כִּי דַם נִדָּה מָאוּס וּמְסֹרָח:

פסוק ז

וַיְכַבּוּ אֶת הַנֵּרוֹת וּקְטֹרֶת לֹא הִקְטִירוּ וְעֹלָה לֹא הֶעֱלוּ בַּקֹּדֶשׁ לֵאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל. אֲבָל לֵאלֹהִים אֲחֵרִים עָשׂוּ בָמוֹת לְכָל עִיר וָעִיר לְקַטֵּר לָהֶם (דברי הימים ב כח:כה):

פסוק יא

אַל תִּשָּׁלוּ. לְשׁוֹן שְׁגָגָה:

פסוק טז

וַיָּבֹאוּ הַכֹּהֲנִים לִפְנִימָה. כִּי לֹא עַל הַלְוִיִּם לִיכָּנֵס פְּנִימָה:

לְחֲצַר בֵּית ה'. מְקוֹם מַעֲמַד הַלְוִיִּם, כְּאוֹמְרוֹ: וַיִּקָּבְלוּ הַלְוִיִּם וְגוֹ' וַיַּחֲלוּ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ:

פסוק יז

וַיְקַדְּשׁוּ אֶת בֵּית ה' לְיָמִים שְׁמוֹנָה. לְכָךְ עִכְּבוּ בַּטָּהֳרָה לְטַהֵר כָּל כָּךְ, לְפִי שֶׁאָחָז צִיֵּר כָּל הַכְּתָלִים צַלְמֵי מַשְׁכִּית, כְּדִכְתִיב: "צַלְמֵי כַשְׂדִּים חֲקוּקִים בַּשָּׁשַׁר" (יחזקאל כג:יד), וְעִכְּבוּ שְׁמוֹנָה יָמִים עַד שֶׁהִשְׁחִיתוּ דְּמוּת הַצַּלְמִים מִן הַכְּתָלִים, **וּבְיוֹם שְׁשָׁה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ כִּלּוּ** הַכֹּל, הַבַּיִת וְהָעֲזָרָה:

פסוק יט

הֵכַנּוּ וְהִקְדָּשְׁנוּ. מְפֹרָשׁ בַּעֲבוֹדָה זָרָה בְּפֶרֶק רַבִּי יִשְׁמָעֵאל (עבודה זרה נב:): כֵּלִים שֶׁשִּׁמְּשׁוּ בְּבֵית חוֹנְיוֹ מַהוּ וְכוּ', עַד אֵיתִיבֵיהּ: אֶשֶׁר הִזְנִיחַ אָחָז הֵכִנּוּ וְהִקְדָּשְׁנוּ; מַאי לָאו הֵכִנּוּ – דְּאַטְבְּלִינְהוּ; הִקְדַּשְׁנוּ – דְּאַקְדְּשִׁינְהוּ. אָמַר לוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה לַשָּׁמַיִם שֶׁהֶחֱזַרְתָּ לִי אֲבֵדָתִי: הֵכַנּוּ – שְׁגָנָזוּם, וְהִקְדָּשְׁנוּ – שֶׁהִקְדַּשְׁנוּ אֲחֵרִים תַּחְתֵּיהֶם:

פסוק כא

וּצְפִירֵי עִזִּים וְגוֹ'. הוֹרְאַת שָׁעָה הָיְתָה:

עַל מִזְבַּח ה'. וְלֹא עַל אוֹתָן מִזְבְּחוֹת שֶׁעָשָׂה אָחָז אָבִיו (דברי הימים ב כח:כה):

פסוק כד

לְכַפֵּר עַל כָּל יִשְׂרָאֵל. שֶׁחָטְאוּ בַּעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים; כֵּן **אָמַר הַמֶּלֶךְ**: תְּהִי **הָעוֹלָה וְהַחַטָּאת** עֲבוּר כָּל יִשְׂרָאֵל. בְּפָרָשַׁת שְׁלַח לְךָ כְּתִיב "וְעָשׂוּ כָל הָעֵדָה פַּר וְגוֹ'" (במדבר טו:כד), וּכְתִיב "וְהִקְרִיבוּ הַקָּהָל פַּר בֶּן בָּקָר לְחַטָּאת" (ויקרא ד:יד), וְכָאן כְּתִיב **וַיַּבִיאוּ פָּרִים**... **וְאֵילִים**... **וּצְפִירֵי עִזִּים שִׁבְעָה** אֶלָּא הוֹרַאת שָׁעָה הָיְתָה (ירושלמי הוריות א:ח):

פסוק כה

כִּי בְיַד ה' הַמִּצְוָה בְּיַד נְבִיאָיו. לְשׁוֹרֵר הַלְוִיִּם בִּכְלֵי שִׁיר; לֹא כָתוּב בַּתּוֹרָה שֶׁיִּהֵא קָרְבָּן טָעוּן שִׁירָה, אֶלָּא מִצְוַת ה' שֶׁצִּוָּה בְּיַד נְבִיאָיו לְשׁוֹרֵר עַל הַקָּרְבָּן. וְרַבּוֹתֵינוּ פֵּרְשׁוּ בְּמַסֶּכֶת עֲרָכִין (יא.): מִנַּיִן שֶׁהַלְוִיִּם טְעוּנִין לְשׁוֹרֵר בִּכְלֵי שִׁיר, דִּכְתִיב "עֲבוֹדַת עֲבוֹדָה" (במדבר ד:מז) – אֵיזוֹהִי עֲבוֹדָה שֶׁצְּרִיכָה עֲבוֹדָה אַחֶרֶת עִמָּהּ? הֱוֵי אוֹמֵר: זֶה הַשִּׁיר בִּכְלֵי שִׁיר. "וַעֲבוֹדַת מַשָּׂא" (שם) – נָכוֹן לְפָרֵשׁ עַל הַשִּׁיר, כְּדִכְתִיב "וּכְנַנְיָהוּ שַׂר הַלְוִיִּם בְּמַשָּׂא... כִּי מֵבִין הוּא" (דברי הימים א טו:כב), שֶׁהָיָה מְמֻנֶּה לְהָרִים קוֹל הַנִּגּוּן שֶׁל שִׁיר:

פסוק כו

וְהַכֹּהֲנִים בַּחֲצֹצְרוֹת. כְּכָתוּב "וּבְנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים יִתְקְעוּ בַּחֲצוֹצְרוֹת" (במדבר י:ח):

פסוק ל

לְהַלֵּל לַה' בְּדִבְרֵי דָוִד. זֶה "הוֹדוּ לַה' קִרְאוּ בִשְׁמוֹ" (דברי הימים א טז:ח), כַּכָּתוּב לְמַעְלָה "בַּיּוֹם הַהוּא אָז נָתַן דָּוִד בָּרֹאשׁ לְהוֹדוֹת וְגוֹ'" (דברי הימים א טז:ז):

פסוק לא

וַיָּבִיאוּ הַקָּהָל זְבָחִים וְתוֹדוֹת. דִּבֵּר הַמַּתְּר לַבַּעֲלִים בַּאֲכִילָה:

וְכָל נְדִיב לֵב עֹלוֹת. קְצָת מֵהֶם, מִי שֶׁהִתְנַדֵּב לִבּוֹ הֵבִיאוּ עֹלוֹת, וְלֹא כֻלָּם, לְפִי שֶׁאֵין לַבַּעֲלִים הֶתֵּר אֲכִילָה בָּהֶם:

פסוק לג

וְהַקֳּדָשִׁים. קָדָשִׁים קַלִּים: זְבָחִים וּשְׁלָמִים, מַה שֶּׁהַבְּעָלִים נֶהֱנִים בָּהֶם:

פסוק לד

רַק הַכֹּהֲנִים הָיוּ לְמָעָט. כְּלוֹמַר: אוֹתָן שֶׁהִקְדִּישׁוּ הָיוּ עֲדַיִן לִמְעָט, **וַיְחַזְּקוּם אֲחֵיהֶם הַלְוִיִּם עַד כְּלוֹת הַמְּלָאכָה וְעַד יִתְקַדְּשׁוּ הַכֹּהֲנִים**. וְאִם תֹּאמַר: הֵיאַךְ יִתְקַדְּשׁוּ הַלְוִיִּם וְלֹא יִתְקַדְּשׁוּ הַכֹּהֲנִים?! וּמְפָרֵשׁ, לְפִי **כִּי הַלְוִיִּם יִשְׁרֵי לֵבָב לְהִתְקַדֵּשׁ מֵהַכֹּהֲנִים**, וְיִשְׁרוּ לִבָּם הַלְוִיִּם

לְהִתְקַדֵּשׁ יוֹתֵר מֵהַכֹּהֲנִים. וְהָיוּ הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וְכָל יִרְאֵי הַשֵּׁם מִתְחַפְּשִׂים וּמִתְנַכְּרִים וְאַף מִסְתַּתְּרִים כָּל יְמֵי הַמְּלָכִים הָרְשָׁעִים, וּכְשֶׁבָּא חִזְקִיָּהוּ שֶׁהָיָה צַדִּיק לֹא הָיוּ יְכוֹלִים מִיָּד לְהִתְקַדֵּשׁ וּלְטַהֵר, שֶׁזֶּה בַּשָּׁנָה רִאשׁוֹנָה הָיָה לְמָלְכוֹ, וְהָיוּ בָּאִים וּמִתְקַדְּשִׁים עַל יָד; כְּדִכְתִיב "בַּעֲלֹץ צַדִּיקִים רַבָּה תִּפְאָרֶת וּבְקוּם רְשָׁעִים יְחֻפַּשׂ אָדָם" (משלי כח:יב), וּכְתִיב "בְּקוּם רְשָׁעִים יִסָּתֵר אָדָם וּבְאָבְדָם יִרְבּוּ צַדִּיקִים" (משלי כח:כח) – כְּלוֹמַר: בְּקוּם רָשָׁע, אֶחָז, יִסָּתֵר אָדָם, וּבְאָבְדָם יִרְבּוּ צַדִּיקִים, חִזְקִיָּה וְסִיעָתוֹ:

פסוק לו

עַל הַהֵכִין הָאֱלֹהִים לָעָם. לְעָבְדוֹ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ, דּוּגְמָא דִּלְמַטָּה: "כָּל לְבָבוֹ הֵכִין לִדְרוֹשׁ וְגוֹ'" (דברי הימים ב ל:יט). וְגַם שָׂמְחוּ, כִּי **בְּפִתְאֹם הָיָה הַדָּבָר** עֲלֵיהֶם בְּשָׁנָה רִאשׁוֹנָה לְמָלְכוֹ, לָשׁוּב אֶל ה', וְשָׁבוּ מִיָּד:

פרק ל

פסוק א

וְגַם אִגְּרוֹת כָּתַב עַל אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה וְגוֹ'. כִּי עֲדַיִן לֹא גָלוּ, כִּי זֶה הָיָה בְּשָׁנָה רִאשׁוֹנָה לְמָלְכוֹ, וְהֵם לֹא גָלוּ כִּי אִם בְּשֵׁשׁ לְמָלְכוֹ, כְּדִכְתִיב "וַיַּלְכִּדֵהָ בִּקְצֵה שָׁלֹשׁ שָׁנִים בִּשְׁנַת שֵׁשׁ לְחִזְקִיָּהוּ" וְ"הִיא שְׁנַת תֵּשַׁע לְהוֹשֵׁעַ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל" (מלכים ב יח:י), כַּאֲשֶׁר תִּמְצָא כָתוּב בְּסוֹף הַסֵּפֶר:

פסוק ג

כִּי לֹא יָכְלוּ לַעֲשׂוֹתוֹ בָּעֵת הַהִיא. בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בְּנִיסָן:

כִּי הַכֹּהֲנִים לֹא הִתְקַדָּשׁוּ לְמַדַּי. הִתְקַדְּשׁוּ לִהְיוֹת דַּי לְיִשְׂרָאֵל בָּהֶם לְהַקְרִיב פִּסְחֵיהֶם; וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר שֶׁלֹּא הָיוּ יְכוֹלִים לַעֲשׂוֹתוֹ בְּנִיסָן, שֶׁהֲרֵי לֹא כָּלוּ לְקַדֵּשׁ אֶת הַבַּיִת עַד שִׁשָּׁה עָשָׂר בְּנִיסָן (דברי הימים ב כט:יז). וְכֵן פִּתְרוֹן **כִּי לֹא יָכְלוּ לַעֲשׂוֹתוֹ בָּעֵת הַהִיא** – כְּלוֹמַר: אֲפִילּוּ אִם לֹא עָכְבוּ טָהֳרַת הַבַּיִת, שֶׁלֹּא כָּלוּ עַד שִׁשָּׁה עָשָׂר בְּנִיסָן, לֹא הָיִינוּ יְכוֹלִין לַעֲשׂוֹתוֹ עַתָּה, לְפִי כִּי הַכֹּהֲנִים לֹא הִתְקַדְּשׁוּ לְמַדַּי:

וְהָעָם לֹא נֶאֶסְפוּ. עֲדַיִן כֻּלָּם **לִירוּשָׁלָם**:

פסוק ה

מִבְּאֵר שֶׁבַע וְעַד דָּן. זֶהוּ תְּחוּם עֶשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים:

כִּי לֹא לָרֹב. פִּתְרוֹן: כִּי רֹב שָׁנִים עָבְרוּ שֶׁלֹּא עָשׂוּהוּ כְּהִלְכָתוֹ:

פסוק ו

וַיָּשָׁב אֶל הַפְּלֵיטָה הַנִּשְׁאֶרֶת לָכֶם מִכַּף מַלְכֵי אַשּׁוּר. אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא הָגְלוּ עֲדַיִן, קוֹרֵא לָהֶם פְּלֵיטָה, כִּי הָיָה נֶחְשָׁב בְּעֵינֵיהֶם כַּאֲשֶׁר גָּלוּ כְּבָר; וְעוֹד, כִּי מַלְכֵי אַשּׁוּר תָּפְשׂוּ הַכֹּל בִּימֵי

אָחָז. וּמַה שֶּׁהָיָה בְּעֵינֵיהֶם כְּאִלּוּ גָּלוּ, לְפִי כִּי שֵׁשׁ שָׁנִים הָיוּ יִשְׂרָאֵל לְמֶלֶךְ אַשּׁוּר עֲבָדִים נוֹשְׂאֵי מִנְחָה, וְהָיָה מוֹשֵׁל בָּהֶם וּמוֹלִיכָן בַּגּוֹלָה וְעוֹשֶׂה בָּהֶם כִּרְצוֹנוֹ, וְזֶה הָיָה בְּתוֹךְ אוֹתָן שֵׁשׁ שָׁנִים; וּכְבָר גָּלוּ כַּמָּה פְּעָמִים בִּימֵי מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וְאָחָז, וְהֵם יוֹדְעִים: מִיָּד כְּשֶׁיִּמְרְדוּ יִשְׂרָאֵל בְּמֶלֶךְ אַשּׁוּר – יוֹלִיכֵם בַּגּוֹלָה; וְלָהֶם קוֹרֵא פְּלִיטַת אַשּׁוּר, לְפִי שֶׁלֹּא מָשַׁל בָּהֶם וְלֹא בְּכָל אֶרֶץ יְהוּדָה:

פסוק ז

וְאַל תִּהְיוּ כַּאֲבוֹתֵיכֶם וְכַאֲחֵיכֶם. פִּתְרוֹן: וְאִם תֹּאמַר עֲדַיִן בּוֹטְחִים אָנוּ שֶׁיַּעֲלֶה מֵעָלֵינוּ מֶלֶךְ אַשּׁוּר – אַל תִּהְיוּ כַּאֲבוֹתֵיכֶם, כָּל דּוֹר וָדוֹר שֶׁהָיָה לִפְנֵיכֶם; וּמָה אֵרַע לָהֶם כְּשֶׁעָזְבוּ אֶת ה' וַיִּמְעֲלוּ בּוֹ מַעַל? **וַיִּתְּנֵם לְשַׁמָּה כַּאֲשֶׁר אַתֶּם רֹאִים**:

פסוק ט

עַתָּה אַל תַּקְשׁוּ עָרְפְּכֶם וְגוֹ' בְּשׁוּבְכֶם עַל ה' אֲחֵיכֶם וּבְנֵיכֶם יִהְיוּ לְרַחֲמִים לִפְנֵי שׁוֹבֵיהֶם וְלָשׁוּב לָאָרֶץ הַזֹּאת. אֲפִילּוּ אוֹתָן קְצָת שֶׁגָּלוּ כְּבָר, שֶׁהָיוּ נִלְחָמִים עִם יִשְׂרָאֵל וַיִּכְלוּ לָהֶם, וּמוֹלִיכִין אֶת בְּנֵיהֶם וְאֶת בְּנוֹתֵיהֶם בַּשִּׁבְיָה. וְאִם תָּשׁוּבוּ אֵלָיו, יִתֵּנֵם לְרַחֲמִים לִפְנֵי שׁוֹבֵיהֶם לָשׁוּבָם לָאָרֶץ הַזֹּאת, **כִּי חַנּוּן וְרַחוּם ה' אֱלֹהֵיכֶם**:

פסוק יד

הַמְקַטְּרוֹת. מָקוֹם שֶׁהָיוּ בּוֹ כֹּהֲנִים וּלְוִיִּם:

פסוק טו

וְהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם נִכְלְמוּ. שֶׁעִכְּבוּ לְהִתְקַדֵּשׁ, וּלְפִיכָךְ עִכְּבוּ כָּל כָּךְ מִלָּבוֹא עַד עַתָּה; כִּי לֹא יוּכְלוּ לְהַאֲמִין בַּדָּבָר הַזֶּה קוֹדֶם לָכֵן, לְפִי שֶׁהִזְנִיחָן אָחָז מִכֹּהֵן (דברי הימים ב יא:יד), וְכָךְ הָיוּ אוֹמְרִים: אֶפְשָׁר אֶתְמוֹל עָבַד אָחָז עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, וּבְנוֹ יְחִזְקִיָּהוּ לְאַלְתַּר בְּשָׁנָה רִאשׁוֹנָה מִיָּד בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן – וְיֹאמַר לַכֹּהֲנִים וְלַלְוִיִּם לַעֲבֹד לָאֵל אֶחָד לְבַדּוֹ, וְיִצְטָרֵךְ לָנוּ! וּלְכָךְ נִתְעַצְּלוּ וְנִתְרַשְּׁלוּ מִלָּבֹא. וְגַם שְׁאָר יְהוּדָה שֶׁלְּפָנָיו הִזְנִיחַ אָחָז, וּכְשֶׁחָקְרוּ וְהֵבִינוּ בַּדָּבָר שֶׁהַכֹּל הָיָה לְשֵׁם שָׁמַיִם, בָּאוּ **וַיִּתְקַדֵּשׁוּ** כֻּלָּם:

פסוק טז

הַכֹּהֲנִים זֹרְקִים. כִּי מְקַבְּלָה וְאֵילָךְ מִצְוַת כְּהֻנָּה. וְאַל תִּתְמַהּ לָמָּה לֹא שָׁחֲטוּ בְּעֲלִים עַצְמָם, לְפִי שֶׁכָּתוּב בְּסָמוּךְ: **כִּי רַבַּת בַּקָּהָל אֲשֶׁר לֹא הִתְקַדָּשׁוּ; וְהַלְוִיִּם הָיוּ עַל שְׁחִיטַת** פִּסְחֵיהֶם:

פסוק יז

לְכֹל לֹא טָהוֹר. שֶׁהָיָה לָזִי בִּמְקוֹמוֹ לְהַקְדִּישׁ לַה':

פסוק יח

כִּי אָכְלוּ אֶת הַפֶּסַח בְּלֹא כַכָּתוּב. שֶׁלֹּא כַּהֲלָכָה, שֶׁאָכְלוּהוּ בְּטֻמְאָה, **כִּי הִתְפַּלֵּל יְחִזְקִיָּהוּ עֲלֵיהֶם וְגוֹ'**:

פסוק יט

כָּל לְבָבוֹ הֵכִין. כָּךְ מְפֹרָשׁ בִּבְרַיְתָא דְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר בְּנוֹ שֶׁל רַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי הַמַּתְחֶלֶת: בְּכָל מָקוֹם שֶׁאַתָּה מוֹצֵא דִּבְרֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בְּנוֹ שֶׁל רַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי בָּאַגָּדָה עֲשֵׂה אָזְנְךָ כַּאֲפַרְכֶּסֶת, שֶׁנֶּאֱמַר "לְהַקְשִׁיב אָזְנְךָ לַתְּבוּנָה" (משלי ב:ב); מִשְּׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם מִדּוֹת הָאַגָּדָה נִדְרָשׁ וְזֶה אֶחָד מֵהֶם: נֶחְלָק הַסֵּדֶר, כְּגוֹן זֶה: **ה' הַטּוֹב יְכַפֵּר בָּעַד** כָּל מִי שֶׁכָּל לְבָבוֹ הֵכִין **לִדְרוֹשׁ הָאֱלֹהִים** – לַעֲשׂוֹת פִּסְחוֹ, לְהַקְרִיב קָרְבָּנוֹ אַף עַל פִּי שֶׁ**לֹּא** עָשׂוּ **בְּטָהֳרַת הַקֹּדֶשׁ**, כִּי לֹא טָהֲרוּ. וְיהוּדָה כֻּלָּם נִטְהֲרוּ, לְפִי שֶׁהָיוּ קְרוֹבִים לִירוּשָׁלַיִם וְהָיוּ יְכוֹלִים לְטַהֵר וּלְהִתְקַדֵּשׁ וְלָשׁוּב לִירוּשָׁלַיִם, אֲבָל **רַבַּת** מֵאֶפְרַיִם **וּמְנַשֶּׁה יִשָּׂשכָר וְזְבוּלֻן** אֵין לָהֶם כָּל כָּךְ פֶּשַׁע בַּדָּבָר, לְפִי שֶׁהָיָה לָהֶם הַדָּבָר רָחוֹק עַל יְדֵי אִנְּרוֹת, לֹא הָיָה לָהֶם לְהַמְתִּין וּלְאַחֵר מִלָּבוֹא עַד שֶׁיִּתְקַדְּשׁוּ, לְפִיכָךְ בָּאוּ וְלֹא נִטְהֲרוּ; וּלְפִי שֶׁלֹּא הָיְתָה פְּשִׁיעָתָם, לְפִיכָךְ תְּכַפֵּר בַּעֲדָם. וְכֵן "יְשֻׁשּׂוּם מִדְבָּר וְצִיָּה וְגוֹמֵר" (ישעיה לה:א) הוּא נֶחְלָק הַסִּדּוּר:

פסוק כא

וְהַכֹּהֲנִים בִּכְלֵי עֹז. בַּחֲצוֹצְרוֹת:

פסוק כב

הַמַּשְׂכִּילִים שֵׂכֶל טוֹב לַה'. לְעִנְיַן שִׁירָה נוֹפֵל לוֹמַר לְשׁוֹן שֵׂכֶל, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר "וַיִּפֹּל הַגּוֹרָל מִזֶּרְחָה לְשֶׁלְמְיָהוּ וּזְכַרְיָהוּ בְנוֹ יוֹעֵץ בְּשֵׂכֶל וְגוֹמֵר" (דברי הימים א כו:יד). וְדִבֵּר חִזְקִיָּהוּ עַל לִבָּם תַּנְחוּמִים וּדְבָרִים טוֹבִים, לְחַזְּקָם וְלַעֲזֹר לָהֶם כְּדֵי שֶׁיִּתְחַזְּקוּ אַף הֵם בְּשִׁיר שֵׂכֶל טוֹב לַה':

מְתוַדִּים לַה'. עַל זֶבַח תּוֹדָה, וּמוֹדִים לַה' עַל הַנֵּס שֶׁעָשָׂה לָהֶם, שֶׁזָּבַח תּוֹדָה עַל נֵס הוּא בָּא:

פסוק כג

שִׁבְעַת יָמִים אֲחֵרִים. כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ: **וַיַּעֲשׂוּ שִׁבְעַת יָמִים שִׂמְחָה**:

פסוק כד

הֵרִים לַקָּהָל. מִצֹּאנוֹ וּמִבְּקָרוֹ:

לַקָּהָל אֶלֶף פָּרִים וְגוֹ'. וְהָיוּ אוֹכְלִים בְּיַחַד, מֶלֶךְ וְשָׂרִים, וְהָעָם שְׂמֵחִים:

פסוק כו

כִּי מִימֵי שְׁלֹמֹה בֶן דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לֹא הָיְתָה כָזֹאת בִּירוּשָׁלָם. שֶׁמָּא עִם רַב יוֹתֵר הָיוּ בָּאִין לְרֶגֶל לִירוּשָׁלַיִם בִּימֵי שְׁלֹמֹה, אֲבָל **שִׂמְחָה גְדוֹלָה** לֹא הָיְתָה **בִּירוּשָׁלַם כָּזֹאת מִימוֹת**

שְׁלֹמֹה, כִּי בְּיוֹתֵר שָׂמְחוּ עַל מַה שֶּׁאִם הָיוּ כָּל רֶגֶל וָרֶגֶל מְקַבְּצִים בִּירוּשָׁלַיִם לְפִי שֶׁלֹּא הָיָה לָהֶם חִדּוּשׁ אֵין לָהֶם שִׂמְחָה, אֲבָל עַתָּה, שֶׁכָּל יְמֵי אָחָז וּמַלְכֵי יְהוּדָה הָרְשָׁעִים לֹא עָלוּ לָרֶגֶל לִירוּשָׁלַיִם, וְעַתָּה הוּרְשׁוּ לַעֲלוֹת לִירוּשָׁלַיִם, שָׂמְחוּ **שִׂמְחָה גְּדוֹלָה**. וּלְפִי שֶׁהָיָה כַּמָּה שָׁנִים שֶׁלֹּא עָלוּ לִירוּשָׁלַיִם עַד עַתָּה, הוּקְטַן בְּעֵינֵיהֶם שִׁבְעָה יָמִים דְּחַג הַמַּצּוֹת, וְהוֹסִיפוּ עוֹד שִׁבְעָה יָמִים כְּדֵי לִשְׂמֹחַ בָּהֶם, וְשָׂמְחוּ **שִׂמְחָה גְּדוֹלָה**:

פסוק כז

וַיְבָרְכוּ אֶת הָעָם. אִם תִּרְצֶה לוֹמַר: בֵּרְכָם בָּזֶה שֶׁבִּקְשׁוּ לָשׁוּב מֵאֶרֶץ שׁוֹבֵיהֶם, **וַיִּשָּׁמַע** ה' **בְּקוֹלָם** וַיִּשְׁיבֵם אָז. דָּבָר אַחֵר: **וַיִּשָּׁמַע בְּקוֹלָם**. וְכֵן כָּתוּב לְמַעְלָה **וַיִּשְׁמַע ה' אֶל יְחִזְקִיָּהוּ וַיִּרְפָּא אֶת הָעָם**:

פרק לא

פסוק ב

אִישׁ כְּפִי עֲבוֹדָתוֹ. **הַכֹּהֲנִים לְשָׁרֵת, וְהַלְוִיִּם** לִהְיוֹת מְשׁוֹרְרִים וְשׁוֹעֲרִים, וְכָל אִישׁ וְאִישׁ **עַל עֲבוֹדָתוֹ** הַנְּכוֹנָה:

פסוק ג

וּמְנָת הַמֶּלֶךְ מִן רְכוּשׁוֹ לָעֹלוֹת וְגוֹ'. אֲשֶׁר נָתַן לַעֲשׂוֹת אוֹתָם (בְּרָצוֹן):

פסוק ד

וַיֹּאמֶר לָעָם לְיוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַם וְגוֹ' לְמַעַן יֶחֶזְקוּ בְּתוֹרַת ה'. יוֹתֵר בְּרָצוֹן; וְעוֹד, בְּעוֹד שֶׁיְּהֵא לָהֶם פַּרְנָסָתָם מְזֻמֶּנֶת, יוּכְלוּ לַעֲשׂוֹת וְלַעֲסֹק בְּתוֹרַת ה'; לְפִי שֶׁלֹּא נִתְּנָה הַתּוֹרָה אֶלָּא לְאוֹכְלֵי הַמָּן (מכילתא בשלח ויהי פתיחתא), וּשְׁנַיִם לָהֶם אוֹכְלֵי תְּרוּמָה:

פסוק ה

וְכִפְרֹץ הַדָּבָר. מִפִּי הַמֶּלֶךְ, **לָתֵת מְנָת** לַכֹּהֲנִים **וְהַלְוִיִּם, הִרְבּוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל רֵאשִׁית דָּגָן תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר וּדְבַשׁ**, דְּבַשׁ תְּמָרִים:

וְכָל תְּבוּאַת שָׂדֶה. וְכָל אֵלּוּ לֹא מִתְּבוּאַת הַשָּׂדֶה הֵם, אֶלָּא כָּךְ מְפֹרָשׁ בְּמַסֶּכֶת נְדָרִים בְּפֶרֶק הַנּוֹדֵר מִן הַיָּרָק (נדרים נד.): הַנּוֹדֵר מִן הַיָּרָק מֻתָּר בִּדְלוּעִים; מְתִיב רַב יוֹסֵף: **וְכִפְרֹץ הַדָּבָר הִרְבּוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל וְגוֹ'**, וְאִי אָמְרַתְּ דָּגָן – כָּל דְּמִדְגַּן מַשְׁמַע, מַאי **וְכִפְרֹץ וְגוֹמֵר**? אָמַר אַבַּיֵּי: לְאָתוֹיֵי פֵּירוֹת הָאִילָן וְיָרָק, עַד אָמַר רָבָא: תְּבוּאָה לְחוּד וּתְבוּאַת שָׂדֶה לְחוּד:

פסוק ו

וּמַעְשַׂר קָדָשִׁים הַמְקֻדָּשִׁים לַה'. הַמַּעֲשֵׂר מִן הַמַּעֲשֵׂר שֶׁהַלְוִיִּם נוֹתְנִים לַכֹּהֲנִים (במדבר יח:כה-כו):

וַיִּתְּנוּ עֲרֵמוֹת עֲרֵמוֹת. הוֹי"פִין בִּלְשׁוֹן אַשְׁכְּנַז, דְּגְמָא: "עֲרֵמַת חִטִּים" (שיר השירים ז:ג):

פסוק ז

הֵחֵלּוּ הָעֲרֵמוֹת לְיִסּוֹד. כִּי תְּחִלַּת דָּבָר נִקְרָא יְסוֹד, כְּמוֹ יְסוֹד הַבַּיִת שֶׁהוּא רֹאשׁ לְבִנְיָן, וְדוֹמֶה לוֹ "הוּא יְסַד הַמַּעֲלָה וְגוֹמֵר" (עזרא ז:ט):

פסוק ח

וַיְבָרְכוּ אֶת ה'. שֶׁנִּתַּן בְּלֵב יִשְׂרָאֵל לְהַפְרִישׁ תְּרוּמוֹתֵיהֶם וּמַעַשְׂרוֹתֵיהֶם:

פסוק ט

וַיִּדְרֹשׁ יְחִזְקִיָּהוּ. לְפִי שֶׁרָאָה חִזְקִיָּהוּ הָעֲרֵמוֹת גְּדוֹלוֹת, אָמַר בְּלִבּוֹ: שֶׁמָּא לֹא לָקְחוּ הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם מֵהֶם וְלֹא נָגְעוּ בָּהֶם? שֶׁאִם נָגְעוּ בָּהֶם, אֵיךְ נִתְרַבּוּ כָּל כָּךְ? וְתָמַהּ וְדָרַשׁ מֵהֶם **עַל** דְּבַר **הָעֲרֵמוֹת** עַל מָה זֶה:

פסוק י

וַיֹּאמֶר אֵלָיו עֲזַרְיָהוּ. הוּא הָיָה בִּימֵי עֻזִּיָּהוּ (דברי הימים ב כו:כ):

מֵהָחֵל הַתְּרוּמָה לָבִיא. אָכַלְנוּ **אָכוֹל**, וְלֹא אָכַלְתָּ עֲרַאי אֶלָּא **אָכוֹל וְשָׂבוֹעַ וְהוֹתֵר**; וּמַה שֶּׁאַתָּה מִתְמַהּ עַל שֶׁאָכַלְנוּ אַרְבָּעָה חֳדָשִׁים וְאַף עַל פִּי כֵן עֲרֵמוֹתֵיהֶם כָּל כָּךְ גְּדוֹלוֹת – זֶה הַדָּבָר, **כִּי בֵרַךְ ה' אֶת עַמּוֹ** וְנָתַן לָהֶם תְּבוּאוֹת הָרֵבֶה, לְפִיכָךְ הִרְבָּה הַתְּרוּמוֹת וְהַמַּעַשְׂרוֹת שֶׁלָּנוּ:

וְהַנּוֹתָר. מִן אֲכִילָתֵנוּ זֶה:

הֶהָמוֹן הַזֶּה. אֲשֶׁר אַתָּה רוֹאֶה עֲרֵמוֹת עֲרֵמוֹת:

פסוק יא

לְהָכִין לְשָׁכוֹת בְּבֵית ה'. וְלִשּׁוּם בָּהֶם הַתְּרוּמוֹת:

פסוק יז

וְאֶת הִתְיַחֵשׂ הַכֹּהֲנִים לְבֵית אֲבוֹתֵיהֶם וְהַלְוִיִּם. עִם יְחוּס טַפָּם, נְשֵׁיהֶם, בְּנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם, לְכָל אוֹתוֹ קָהָל הָיוּ מַסְפִּיקִין מְזוֹנוֹתֵיהֶם מֵהַתְּרוּמוֹת וּמַעַשְׂרוֹת הַקֹּדֶשׁ. וְהַתְּרוּמוֹת וְהַמַּעַשְׂרוֹת, כָּל אֵלּוּ שֶׁאָמַרְנוּ – לְאוֹתָן הָעוֹמְדִים לְשָׁרֵת בָּעֲזָרָה, וְגַם לִבְנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים שֶׁלֹּא הִגִּיעַ מִשְׁמְרוֹתָם לְשָׁרֵת, וְהֵם בִּשְׂדֵה מִגְרַשׁ עָרֵיהֶם בְּכָל עִיר וְעִיר:

פסוק יט

אֲנָשִׁים אֲשֶׁר נִקְבוּ בְּשֵׁמוֹת. לְמַעְלָה (יב-יג) כְּנָנְיָהוּ וְאָחָיו הָיוּ מְמֻנִּים עֲלֵיהֶם לְקַבֵּל הַמְּנוֹת הַתְּרוּמוֹת וְהַמַּעַשְׂרוֹת מֵאֵת יִשְׂרָאֵל, **לָתֵת הַמָּנוֹת לְכָל זָכָר בַּכֹּהֲנִים** וּלְוִיִּם:

לְכָל זָכָר בַּכֹּהֲנִים. וְגַם לְכָל נְשֵׁיהֶם, בְּנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם (לעיל, יח); וּמַה שֶּׁאָמַר כָּאן לְכָל זָכָר – מִשּׁוּם רִבּוּתָא, שֶׁאֲפִלּוּ לִזְכָרִים קְטַנִּים הָיוּ מַסְפִּיקִין, כִּדְלְעֵיל **לִזְכָרִים מִבֶּן שָׁלֹשׁ וָמַעְלָה**, וְכָל שֶׁכֵּן שֶׁהָיוּ מַסְפִּיקִין לִנְשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם וְלִבְנוֹתֵיהֶם:

פרק לב

פסוק א

אַחֲרֵי הַדְּבָרִים וְהָאֱמֶת הָאֵלֶּה וגו' וַיֹּאמֶר לְבָקְעָם. – כְּמוֹ "עַל מִכְרָם בַּכֶּסֶף" (עמוס ב:ו), כְּמוֹ מָכְרָם, וְסָמוּךְ לֵיהּ "עַל בְּקָעָם הָרוֹת הַגִּלְעָד" (עמוס א:יג). וּפִתְרוֹנוֹ וְדַגְמָא: "וְנַבְקִיעֶנָּה" (ישעיה ז:ו); "וַיְבַקַּע עֲצֵי הָעֹלָה" (בראשית כב:ג):

פסוק ה

וַיְחַזֵּק אֶת הַמִּלּוֹא. דִּגְמָא: "וַיִּבֶן אֶת הַמִּלּוֹא" (שמואל ב ה:ט):

וַיַּעַשׂ שֶׁלַח לָרֹב. כְּלֵי זַיִן, דִּגְמַת "וְאִישׁ שִׁלְחוֹ בְּיָדוֹ" (דברי הימים ב כג:י); "אִישׁ שִׁלְחוֹ הַמָּיִם" (נחמיה ד:יז):

פסוק י

עַל מָה אַתֶּם בּוֹטְחִים. לְפִי שֶׁכָּתוּב "בַּה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בָּטַח" (מלכים ב יח:ה), וְגַם כְּתִיב שָׁם "וַיִּמְרֹד בְּמֶלֶךְ אַשּׁוּר" (מלכים ב יח:ז), לָכֵן אָמַר: עַל מָה אַתֶּם בּוֹטְחִים שֶׁ"מָּרַדְתָּ בִּי" (מלכים ב יח:כ):

וְיֹשְׁבִים בְּמָצוֹר בִּירוּשָׁלִָם. כְּדִכְתִיב **לָמוּת בָּרָעָב וּבַצָּמָא**:

פסוק יב

הֲלֹא הוּא יְחִזְקִיָּהוּ. הַבּוֹטֵחַ בֵּאלֹהָיו הֲלֹא הוּא פָּשַׁע, וַאֲפִלּוּ אִם הָיָה יְכֹלֶת לַעֲזֹר לוֹ לֹא יִהְיֶה עוֹזְרוֹ, כִּי חָטָא לוֹ, שֶׁהֵסִיר **אֶת בָּמֹתָיו וְאֶת מִזְבְּחֹתָיו וַיֹּאמֶר לִיהוּדָה וְלִירוּשָׁלַם לִפְנֵי מִזְבֵּחַ אֶחָד תִּשְׁתַּחֲווּ**; וְלֹא מוּטָב שֶׁיִּתְחַוֶּה יְהוּדָה לִפְנֵי מִזְבֵּחַ אֶחָד, וִירוּשָׁלַיִם לִפְנֵי אֶחָד אוֹ שְׁנַיִם וְיוֹתֵר? וּמַה מוֹעִיל אֶחָד לְעַם רַב כָּזֶה? שֶׁהָיוּ סְבוּרִים, שֶׁכָּל אוֹתָן בָּמוֹת שֶׁהֵסִיר, כִּדְלְעֵיל "וַיְגַדַּע אֶת הָאֲשֵׁרִים וְגוֹ'" (דברי הימים ב יד:ב), שֶׁהָיוּ בְּנוּיִם לְשֵׁם אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל:

פסוק יד

הֶחֱרִימוּ אֲבוֹתַי. פּוּל מֶלֶךְ אַשּׁוּר וְתִגְלַת פִּלְאֶסֶר (דברי הימים א ה:כו):

פסוק יז

וּסְפָרִים כָּתַב לְחָרֵף לַה' אֱלֹהֵי. וּבְמַלְכִים (מלכים ב יט:יד) וּבִישַׁעְיָה (ישעיה לז:יד) כְּתִיב "וַיִּקַּח חִזְקִיָּהוּ אֶת הַסְּפָרִים מִיַּד הַמַּלְאָכִים וַיִּקְרָאֵהוּ וַיַּעַל בֵּית ה' וַיִּפְרְשֵׂהוּ חִזְקִיָּהוּ לִפְנֵי ה'":

פסוק יח
בְּקוֹל גָּדוֹל יְהוּדִית וגו' לְיָרְאָם וּלְבַהֲלָם. כָּאן סָתַם הָעִנְיָן, וּבְמַלְכִים (מלכים ב יח:כה-לה) מְפֹרָשׁ הֵיטֵב מַה אָמַר לָהֶם; וְגַם בִּישַׁעְיָה (ישעיה לו:יג-כ):

פסוק יט
וַיְדַבְּרוּ אֶל אֱלֹהֵי יְרוּשָׁלַם. מִי שֶׁכָּתַב סֵפֶר זֶה הוּא קוֹבֵל עַל נָבָל זֶה, סַנְחֵרִיב, שֶׁחֵרֵף אֱלֹהִים חַיִּים (מלכים ב יט:ד):

כְּעַל אֱלֹהֵי עַמֵּי הָאָרֶץ. שֶׁהֵם **מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם**, וְדִמּוּ אֶת אֱלֹהֵי יוֹצְרֵנוּ, יוֹצֵר הַכֹּל, לֵאלֹהֵי הָעַמִּים שֶׁהֵם מַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם; כְּמוֹ שֶׁאָמַר לְעֵיל **מִי בְּכָל אֱלֹהֵי וְגוֹ'**, **כִּי** לֹא **יוּכַל אֱלֹהֵיכֶם לְהַצִּיל אֶתְכֶם מִיָּדִי**:

פסוק כ
וַיִּתְפַּלֵּל יְחִזְקִיָּהוּ. בִּמְלָכִים (מב יט:טו-יט) וּבִישַׁעְיָה (יש לז:טו-כ) מְפֹרָשֶׁת הַתְּפִלָּה:

פסוק כא
וּמֵיצִיאֵי מֵעָיו. כְּדִכְתִיב "וּבָנָיו הַכּוּהוּ בֶּחָרֶב" (ישעיה לז:לח):

פסוק כד
וַיִּתְפַּלֵּל אֶל ה'. כְּדִמְפוֹרָשׁ בִּמְלָכִים (מלכים ב כ:ב-ג):

וַיֹּאמֶר לוֹ. מָה הָאוֹת?

וּמוֹפֵת נָתַן לוֹ. "וְזֶה לְךָ הָאוֹת"; הַכֹּל מְפֹרָשׁ שָׁם (מלכים ב כ:ט):

פסוק כה
וְלֹא כִגְמוּל עָלָיו הֵשִׁיב. לֹא כְּמוֹ שֶׁגָּמַל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל יְחִזְקִיָּהוּ שֶׁרְפָּאוֹהוּ, הֵשִׁיב לוֹ יְחִזְקִיָּהוּ:

כִּי גָבַהּ לִבּוֹ. שֶׁהֵרְאָה "אֶת כָּל בֵּית נְכֹתוֹ וְגוֹ'" עַד "וּבְכָל מֶמְשַׁלְתּוֹ" (מלכים ב כ:יג; ישעיה לט:ב):

וַיְהִי עָלָיו קֶצֶף וְעַל יְהוּדָה וִירוּשָׁלָם. עַל זֹאת; וְהַכּוֹתֵב הַסֵּפֶר הַזֶּה קִצְּרוֹ כָּאן, לְפִי שֶׁכָּתוּב בִּמְלָכִים (מלכים ב כ:טז-יח) וּבִישַׁעְיָה (ישעיה לט:ה-ז):

פסוק כו
וַיִּכָּנַע יְחִזְקִיָּהוּ בְּגֹבַהּ לִבּוֹ. כְּדִכְתִיב שָׁם "וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּה אֶל יְשַׁעְיָה טוֹב וְגוֹמֵר" (מלכים ב כ:יט; ישעיה לט:ח), וּכְשֶׁנִּכְנַע, **לֹא בָא עֲלֵיהֶם** הַקֶּצֶף בְּיָמָיו:

פסוק כז
וּלְכָל כְּלֵי חֶמְדָּה. עָשָׂה מִינֵי אֹצָרוֹת:

פסוק כח
וּמִסְכְּנוֹת לְתְבוּאַת. עַל אוֹצָרוֹת הַתְּבוּאָה נוֹפֵל לוֹמַר מִסְכְּנוֹת בְּכָל מָקוֹם, כְּמוֹ "עָרֵי מִסְכְּנוֹת לְפַרְעֹה" (שמות א:יא), וְכֵן לְעֵיל "וַיִּבֶן תַּדְמֹר בַּמִּדְבָּר וְאֵת כָּל עָרֵי מִסְכְּנוֹת אֲשֶׁר בָּנָה בַּחֲמָת" (דברי הימים ב ח:ד); וְעַל כָּרְחֲךָ, לְצֹרֶךְ תְּבוּאָה, שֶׁבַּמִּדְבָּר לֹא הָיָה לוֹ לֶאֱצֹר זָהָב וְכֶסֶף:
וְאֲרֻוֹת לְכָל בְּהֵמָה וּבְהֵמָה. אִיצְטַבְּלָאוֹת גְּדוֹלוֹת:

פסוק ל
וַיַּיְשֶׁר מַעְרָבָה. הִנְהִיגָם דֶּרֶךְ יָשָׁר לְמַטָּה מַעְרָבָה **לְעִיר דָּוִד**:

פסוק לא
וְכֵן בִּמְלִיצֵי. שְׁלוּחֵי; דֶּגְמָא: "כִּי הַמֵּלִיץ בֵּינוֹתָם" (בראשית מב:כג) – עַל שֵׁם שֶׁהַשְׁלִיחַ מֵלִיץ בֵּין הַשּׁוֹלֵחַ לַמִּשְׁתַּלֵּחַ; וְנוֹפֵל עַל פָּסוּק שֶׁאָמַר "וַיַּצְלַח יְחִזְקִיָּהוּ בְּכָל מַעֲשָׂיו" (דברי הימים ב לא:כא). וְאַחַר כָּל הַטּוֹב הַזֶּה שֶׁהִצְלִיחוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, **עָזְבוֹ הָאֱלֹהִים, לְנַסּוֹתוֹ לָדַעַת כָּל בִּלְבָבוֹ** בְּיַד מְלִיצֵי **שָׂרֵי בָבֶל הַמְשַׁלְּחִים** אֵלָיו:
לִדְרוֹשׁ הַמּוֹפֵת אֲשֶׁר הָיָה בָּאָרֶץ. לֹא עָמַד בַּנִּסָּיוֹן, וְהֶרְאָה לָהֶם אֶת כָּל בֵּית נְכֹתוֹ (פרקי דרבי אליעזר נב); וּמִסֵּיפֵיהּ לְרֵישֵׁיהּ נָדָרֵשׁ:

פסוק לג
בְּמַעֲלֵה. בְּמֵיטַב, כְּמִפְרָשׁ בְּסוֹף פֶּרֶק קַמָּא דְּבָבָא קַמָּא (טז:):

פרק לג

פסוק ד
בִּירוּשָׁלַם יִהְיֶה שְׁמִי לְעוֹלָם. הַפָּסוּק קוֹבֵל: זֶה מְנַשֶּׁה שֶׁבָּנָה מִזְבְּחוֹת לַעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת בַּבַּיִת שֶׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אֲנִי רוֹצֶה שֶׁיִּשְׁכּוֹן שְׁמִי שָׁם. וְגַם פָּסוּק שֶׁאָמַר בְּסָמוּךְ לְשׁוֹן קוֹבְלָנָא הוּא: **וַיָּשֶׂם אֶת פֶּסֶל הַסֶּמֶל אֲשֶׁר עָשָׂה בְּבֵית הָאֱלֹהִים וְגוֹ'**, וְגַם הַפָּסוּק **וְלֹא אוֹסִיף לְהָסִיר אֶת רֶגֶל**:

פסוק ו
וְעָשָׂה אוֹב וְיִדְּעוֹנִי. מֵלֵא בְּוָי"ו, לְפִי שֶׁהִרְבָּה לַעֲשׂוֹת; וְהוּא הוֹסִיף עַל **פֶּסֶל הַסֶּמֶל אֲשֶׁר עָשָׂה**:

פסוק ז
לְעֵילוֹם. לְעוֹלָם:

פסוק ח

וְלֹא אוֹסִיף לְהָסִיר אֶת רֶגֶל יִשְׂרָאֵל. מוֹסֵב עַל פָּסוּק שֶׁל מַעְלָה (פסוק ז), וְהַכֹּל קוֹבְלָנָא הוּא, כְּלוֹמַר: הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אוֹמֵר: כְּךָ אָמַרְתִּי אֶל דָּוִד וְאֶל שְׁלֹמֹה: בַּבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר שְׁמִי שָׁם לְעוֹלָם, וְגַם הִבְטַחְתִּים: לֹא אוֹסִיף לְהָסִיר רֶגֶל יִשְׂרָאֵל **מֵעַל הָאֲדָמָה**, **רַק אִם יִשְׁמְרוּ וְגוֹ'**; וְעַתָּה **וַיַּעַשׂ מְנַשֶּׁה וְגוֹ'**. נִמְצָא שֶׁעַל יָדוֹ נִסְתַּלְּקָה שְׁכִינָה, וְגַם אָנוּ עֲדַיִן בַּגָּלוּת עַל יָדוֹ:

פסוק יד

לְגִיחוֹן בַּנַּחַל. אֵצֶל נַחַל גִּיחוֹן, שָׁם מָקוֹם:
וְסָבַב לָעָפֶל. וְסָבַב מִשָּׁם חוֹמָה הַמִּגְדָּלִים הַבְּנוּיִים בְּמִלְאכֶת עֹפֶל:

פסוק טו

וַיַּשְׁלֵךְ חוּצָה. וְלֹא שִׁבְּרָם וְלֹא גְּנָזָם מִן הָעַיִן, לְפִיכָךְ נִכְשַׁל בָּהֶם בָּנוֹ, כְּדִכְתִיב **וּלְכָל הַפְּסִילִים אֲשֶׁר עָשָׂה מְנַשֶּׁה אָבִיו וְגוֹ'**, שֶׁלְּקַח אוֹתָם מִמָּקוֹם שֶׁהִשְׁלִיךְ אוֹתָם:

פסוק טז

וַיְזַבַּח עָלָיו זִבְחֵי שְׁלָמִים וְתוֹדָה. שֶׁהֵבִיא קָרְבַּן תּוֹדָה, וְהִתְוַדָּה לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהֶשִׁיבוֹ לִירוּשָׁלַיִם וּלְמַלְכוּתוֹ:

פסוק יט

וּתְפִלָּתוֹ. הֵיאַךְ נִתְפַּלֵּל:
וְהַעָתֶר לוֹ. וְהֵשִׁיבוֹ עַל מַלְכוּתוֹ:

פסוק כ

וַיִּקְבְּרֵהוּ בֵּיתוֹ. כְּמוֹ בְּבֵיתוֹ; וּבְמִלְכִים (מלכים ב כא:יח) כְּתִיב "בְּגַן בֵּיתוֹ", לֹא זָכָה לִיקָּבֵר עִם אֲבוֹתָיו:

פרק לד

פסוק ג

וְהוּא עוֹדֶנּוּ נַעַר הֵחֵל לִדְרוֹשׁ. פִּתְרוֹן: אַף עַל פִּי שֶׁהָיָה נַעַר הֵחֵל לִדְרוֹשׁ **אֱלֹהֵי דָּוִיד אָבִיו**; דּוּגְמַת "וְהוּא נַעַר אֶת בְּנֵי בִלְהָה... וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת דִּבָּתָם רָעָה" (בראשית לז:ב) – וְאֵין תֵּימַהּ בַּדָּבָר, אֲבָל אִם הָיָה בֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה לֹא הָיָה עוֹשֶׂה; וְזֶה תֵּימַהּ, שֶׁהָיָה נַעַר, וְאַף עַל פִּי כֵן הֵחֵל לִדְרוֹשׁ וְגוֹ':
הֵחֵל לְטַהֵר אֶת יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם. מִן הַבָּמוֹת וְהָאֲשֵׁרִים שֶׁעָשָׂה מְנַשֶּׁה וְחִזְּקָם אָמוֹן בְּנוֹ, כְּדִלְמַעְלָה (דברי הימים ב לג:ג) "וַיִּשְׁבֹּ וַיִּבֶן אֶת הַבָּמוֹת אֲשֶׁר נִתַּץ יְחִזְקִיָּהוּ אָבִיו וְגוֹ'":

פסוק ד

וְהַחַמָּנִים. צוּרוֹת חַמָּה:

אֲשֶׁר לְמַעְלָה. שֶׁהוֹשִׁיבוּ לְמַעְלָה מֵהֶם, גָּבוֹהַּ כְּנֶגֶד הַחַמָּה, וּמִשְׁתַּחֲוִים לוֹ. כָּל זֶה עֲשָׂה מְנַשֶּׁה, כְּדִכְתִיב לְעֵיל "וַיִּשְׁתַּחֲוֶה לְכָל צְבָא הַשָּׁמַיִם וַיַּעֲבֹד אוֹתָם" (דברי הימים ב לג:ג):

וַיִּזְרֹק עַל פְּנֵי הַקְּבָרִים. כָּאן נִתְקַיְּים מַה שֶּׁאָמַר לְיָרְבְעָם: "כֹּה אָמַר ה' הִנֵּה בֵן נוֹלָד לְבֵית דָּוִד יֹאשִׁיָּהוּ שְׁמוֹ וְזָבַח עָלֶיךָ עַצְמוֹת אָדָם אֶת כֹּהֲנֵי הַבָּמוֹת הַמַּקְטִרִים" (מלכים א יג:ב):

פסוק ו

וּבְעָרֵי מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם וְגוֹ'. מֵאוֹתָן עוֹלְלוֹת שֶׁנִּשְׁתַּיְּרוּ מֵחֶרֶב וּמִשְּׁבִי סַנְחֵרִיב (מלכים ב יז:ו):

בְּחַרְבֹתֵיהֶם. בְּהַר בָּתֵּיהֶם כְּתִיב, לְפִי שֶׁלֹּא הָיוּ כִּי אִם עוֹלֵלוֹת מְעַט, נִתְיָרְאוּ לֵישֵׁב בַּשְּׁפֵלָה, כִּי אִם לִקְבֹּעַ בְּהַר בָּתֵּיהֶם:

פסוק ח

הַמַּזְכִּיר. בְּכָל מָקוֹם שֶׁכָּתוּב סוֹפֵר כָּתוּב בְּסָמוּךְ מַזְכִּיר, שֶׁהָיָה לְכָל מֶלֶךְ סוֹפֵר לְכְתֹּב כָּל הַמְּאוֹרָע לוֹ בַּמַּלְכוּת, בֵּין טוֹב בֵּין רַע, וַיְהִי לוֹ מַזְכִּיר יוֹשֵׁב אֵצֶל הַסּוֹפֵר לְהַזְכִּיר כָּל דָּבָר וְדָבָר, וְהַסּוֹפֵר כּוֹתֵב עַל פִּיו:

פסוק ט

אֲשֶׁר אָסְפוּ הַלְוִיִּם שֹׁמְרֵי הַסַּף וְגוֹ'. בְּחַרְבוֹתֵיהֶם סָבִיב:

פסוק י

לְבַדּוֹק וּלְחַזֵּק. "לִרְאוֹת אֶת עֶרְוַת הָאָרֶץ" (בראשית מב:ט) מְתַרְגְּמִינַן: "וּלְמֶחֱזֵי יָת בְּדִקָא דְאַרְעָא":

פסוק יא

וְעֵצִים לַמַּחְבְּרוֹת. שְׁפַנְגִּי"ן בִּלְשׁוֹן אַשְׁכְּנַ"ז:

וּלְקָרוֹת. טְרַבְי"ר בְּלַעַ"ז:

פסוק יב

לְנַצֵּחַ. רוֹמְי"שׁ טְרִי"ר בְּלַעַ"ז, וְכֵן (עזרא ג:ט) "לְנַצֵּחַ עַל הַמְּלָאכָה", וְכֵן "שֵׁשׁ מֵאוֹת מְנַצְּחִים" לְעֵיל (דברי הימים ב ב:יז):

וְהַלְוִיִּם כָּל מֵבִין. בְּכָל מָקוֹם אָמוּר לְעִנְיַן שִׁירָה הֲבָנָה, וְכֵן לְמַעְלָה כְּשֶׁהִפִּילוּ גּוֹרָלוֹת כְּתִיב "כַּקָּטֹן כַּגָּדוֹל מֵבִין עִם תָּלְמִיד" (דברי הימים א כה:ח), וְכֵן "כָּל הַמֵּבִין בִּכְלֵי שִׁיר", וּכְתִיב "וּכְנַנְיָהוּ שַׂר הַלְוִיִּם וְגוֹמֵר כִּי מֵבִין הוּא" (דברי הימים א טו:כב), וְהָיָה מְמֻנֶּה עֲלֵיהֶם לְיַסֵּר "בַּמַּשָּׂא" הֵיאַךְ יִשָּׂאוּ, כִּי מֵבִין הוּא:

פסוק יג
וּמֵהַלְוִיִּם סוֹפְרִים. לְכְתּוֹב אֶת **הַכֶּסֶף הַמּוּבָא בֵּית ה'**, וְהֵיאַךְ גָּבוּ אוֹתוֹ:
וְשׁוֹטְרִים. בַּמְּלָאכָה:

פסוק יד
אֶת סֵפֶר תּוֹרַת ה' בְּיַד מֹשֶׁה. מִשְׁנֵה תּוֹרָה (דברים):

פסוק טו
וַיִּתֵּן חִלְקִיָּהוּ אֶת הַסֵּפֶר אֶל שָׁפָן. שֶׁהֵרִי עַל הַסּוֹפֵר לְקְרוֹת אֶת הַכֹּל לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ:

פסוק טז
וַיָּשֶׁב עוֹד אֶת הַמֶּלֶךְ דָּבָר. שֶׁמִּתְּחִלָּה הֵשִׁיב לַמֶּלֶךְ שְׁלִיחוּתוֹ, שֶׁשְּׁלָחוֹ הַמֶּלֶךְ **לְחַזֵּק בֵּית ה' אֱלֹהָיו**, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב לְמַעְלָה **שָׁלַח אֶת שָׁפָן בֶּן אָצַלְיָהוּ וְגוֹ'**:

פסוק יז
וַיַּתִּיכוּ. וַיַּצִּיקוּ; כְּמוֹ "וַיִּצֹק שֵׁמֶן" (בראשית כח:יח) וּמְתַרְגְּמִינַן: "וְאַתִּיךְ" (תרגום אונקלוס):

פסוק יח
וַיַּגֶּד שָׁפָן הַסּוֹפֵר. אַחַר שֶׁהֵשִׁיב הַמֶּלֶךְ דָּבָר מִשְּׁלִיחוּתוֹ, הִגִּיד לוֹ שְׁלִיחוּת שֶׁל חִלְקִיָּהוּ הַכֹּהֵן **וַיִּקְרָא** אֶת הַסֵּפֶר **לְפָנָיו**:

פסוק יט
וַיִּקְרַע אֶת בְּגָדָיו. כְּשֶׁשָּׁמַע שֶׁהָיוּ קוֹרִין "יוֹלֵךְ ה' אוֹתְךָ וְאֶת מַלְכְּךָ וְגוֹמֵר" (דברים כח:לו), וְדָרַשׁ בְּעַצְמוֹ "אֲשֶׁר תָּקִים עָלֶיךָ" (דברים כח:לו) – הָעָם הַמְלִיכוּ וְלֹא נָבִיא עַל פִּי הַדִּבּוּר (יומא נב:):

פסוק כא
אֲשֶׁר נִתְּכָה בָנוּ. לְפִי שֶׁהַחֵמָה הִיא אֵשׁ, נוֹפֵל עָלֶיהָ לְשׁוֹן נִתּוּךְ, וְדֶגְמָתוֹ לְמַטָּה **וְתִתַּךְ חֲמָתִי בַּמָּקוֹם הַזֶּה וְלֹא תִכְבֶּה**:

פסוק כב
אֶל חוּלְדָּה הַנְּבִיאָה. רַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּ (מגלה יד:): לְפִי כִּי הָאִשָּׁה רַחֲמָנִית יוֹתֵר מִן הָאִישׁ, לָכֵן לֹא שָׁלַח אֶל יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא:
שׁוֹמֵר הַבְּגָדִים. אִם תִּרְצֶה לוֹמַר: אוֹ בִּבְגָדֵי כְהֻנָּה אוֹ בִּבְגָדֵי מַלְכוּת:
יוֹשֶׁבֶת בִּירוּשָׁלַם בַּמִּשְׁנֶה. שְׁנֵי חוֹמוֹת הָיוּ לָעִיר, וְהִיא יוֹשֶׁבֶת בֵּין שְׁנֵי הַחוֹמוֹת. וְתַרְגּוּמוֹ: "בֵּית אוּלְפָנָא" – פֵּירוּשׁ: בְּמָקוֹם תּוֹרָה, כִּי לִשְׁכָּה אַחַת הָיְתָה לָהּ לְחוּלְדָּה, סְמוּכָה לְלִשְׁכַּת

הַגְּזִית; לִשְׁכַּת חוּלְדָּה הָיְתָה פְּתוּחָה לַחוּץ וּסְתוּמָה כְּלַפֵּי סַנְהֶדְרִין שֶׁבְּלִשְׁכַּת הַגְּזִית, כָּךְ כָּתוּב בְּמַסֶּכֶת מִדּוֹת (מדות א:ג) – מִפְּנֵי צְנִיעוּת:

פסוק כג

אִמְרוּ לָאִישׁ. לְפִי שֶׁרָצָה לְהַפְסִיק חֲזוֹן הָעָם **עַל הַמָּקוֹם הַזֶּה וְעַל יוֹשְׁבָיו**, וּכְשֶׁשִּׁלֵּם אוֹתוֹ חֲזוֹן, אָז מְבָאֵר הֵטֵיב: **וְאֶל מֶלֶךְ יְהוּדָה הַשּׁוֹלֵחַ אֶתְכֶם**, וּמְקַצֵּר נְבוּאַת הַמָּקוֹם וְיוֹשְׁבָיו וּמְסַלְּקוֹ, וְתוֹפְשׂוֹ בִּנְבוּאַת הַמֶּלֶךְ שֶׁהוּא מְרֻבָּה:

פסוק כח

וְנֶאֱסַפְתָּ אֶל קִבְרוֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם. וַהֲלֹא נֶהֱרַג (דברי הימים ב לה:כג-כד)! אֶלָּא בְּשָׁלוֹם מִזֶּה שֶׁלֹּא תִרְאֶינָה עֵינֶיךָ בְּכֹל הָרָעָה אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא עַל הַמָּקוֹם הַזֶּה וְעַל יֹשְׁבָיו, כְּלוֹמַר: חֻרְבַּן הַבַּיִת:

פסוק ל

סֵפֶר הַבְּרִית. הֲרֵי כָּל הַחֲרָדָה שֶׁחָרַד הַמֶּלֶךְ עַל שֶׁנִּמְצָא כָּתוּב "יוֹלֵךְ ה' אוֹתְךָ" (דברים כח:לו), וְרָאָה שֶׁקָּרְאָה הַתּוֹרָה אוֹתָהּ בְּרִית, "אֵלֶּה דִבְרֵי הַבְּרִית" (דברים כח:סט), וּלְכָךְ אַף הוּא כָּרַת בְּרִית. וְרָאָה כָּתוּב בְּסָמוּךְ אַחֲרָיו "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת דִּבְרֵי וְגוֹ' וַעֲשִׂיתֶם אוֹתָם" (דברים כט:ח), גַּם רָאָה יֹאשִׁיָּהוּ כָּתוּב בְּסָמוּךְ "אַתֶּם נִצָּבִים הַיּוֹם כֻּלְּכֶם וְגוֹ'", עַד "טַפְּכֶם נְשֵׁיכֶם", עַד "לְעָבְרְךָ בִּבְרִית", עַד "כֹּרֵת עִמְּךָ הַיּוֹם" (דברים כט:ט-יא), אָמַר: אַף בְּאוֹתוֹ דָּגְמָא אֶכְרוֹת אַף אֲנִי בְּרִית, שֶׁשָּׁם כָּתוּב "אַתֶּם נִצָּבִים וְגוֹ'", אַף אֲנִי "וַיַּעֲמֹד כָּל הָעָם הַנִּמְצָא בִּירוּשָׁלַם" – מִקָּטֹן וְעַד גָּדוֹל:

פסוק לא

בְּכָל לְבָבוֹ וּבְכָל נַפְשׁוֹ וְגוֹ'. אֲשֶׁר מָצָא שָׁם כָּתוּב (דברים ל:ב) "וְשַׁבְתָּ עַד ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשֶׁךָ":

וַיַּעֲמֹד הַמֶּלֶךְ עַל עָמְדּוֹ. לְשׁוֹן "נִצָּבִים" (דברים כט:ט):

פסוק לב

כִּבְרִית אֱלֹהִים אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם. כְּכָל אוֹתָן שֶׁכָּתוּב שָׁם "אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם", לְפִיכָךְ כְּתִיב כָּאן אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם, שֶׁכָּרַת לַאֲבוֹתָם בַּמִּדְבָּר. וְכָל בְּרִית שֶׁלְּשָׁם – עַל עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, דִּכְתִיב "וַתִּרְאוּ אֶת שִׁקּוּצֵיהֶם וְגוֹ'" (דברים כט:טז), עַד "פּוֹנָה הַיּוֹם מֵעִם ה'" (דברים כט:יז), לְפִיכָךְ **וַיָּסַר יֹאשִׁיָּהוּ אֶת כָּל הַתּוֹעֵבוֹת וְגוֹ'**:

פרק לה

פסוק א

וַיַּעַשׂ יֹאשִׁיָּהוּ בִירוּשָׁלַם פֶּסַח. לְפִי שֶׁכָּל מַלְכֵי יְהוּדָה הָרִשָׁעִים לֹא עָשׂוּ פֶּסַח כְּמִשְׁפָּטוֹ:

פסוק ג

תְּנוּ אֶת אֲרוֹן הַקֹּדֶשׁ. לְפִי פְּשׁוּטוֹ, שֶׁהֶעֱבִירוּ מְנַשֶּׁה וְאָמוֹן אֶת הָאָרוֹן וַיָּשִׂימוּ תַּחְתָּיו פְּסִילֵיהֶם, כְּדִמּוֹכַח לְעֵיל בִּמְנַשֶּׁה "וַיָּשֶׂם פֶּסֶל הַסֶּמֶל וְגוֹ'" (דברי הימים ב לג:ז), לְפִיכָךְ צִוָּה יֹאשִׁיָּהוּ לְהוֹשִׁיבוּ וְלִיתֵּן הָאָרוֹן בִּמְקוֹמוֹ **אֲשֶׁר בָּנָה שְׁלֹמֹה**. וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (ירושלמי שקלים ו:א; יומא נב:), שֶׁאָמַר לַלְוִיִּם לְגוֹנְזוֹ שָׁם:

אֵין לָכֶם מַשָּׂא בַּכָּתֵף. זוֹ טַעֲנָה אַחֶרֶת הִיא, וּתְחִלַּת מִלָּה הוּא, שֶׁאָמַר לָהֶם: אֵין לָכֶם שׁוּם טֹרַח מַשָּׂא בַּכָּתֵף מִכָּל כְּלֵי בֵּית ה', שֶׁתּוּכְלוּ לוֹמַר: מְשׁוּם טֹרַח מַשָּׂא בַּכָּתֵף אֵין אָנוּ יְכוֹלִין **לַעֲבֹד אֶת ה' וְעַמּוֹ**, לְפִיכָךְ מַעֲתָּה **עִבְדוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם** בְּשִׁיר, **וְאֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל** לִשְׁחֹט וּלְהַפְשִׁיט פִּסְחֵיהֶן; כְּדִמּוֹכַח לְמַטָּה **וְשַׁחֲטוּ הַפֶּסַח וְהִתְקַדְּשׁוּ וְגוֹ'**:

פסוק ה

לִפְלֻגּוֹת. לְמַחְלֹקֶת, לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח כְּהִלְכָתוֹ **כִּדְבַר ה' בְּיַד מֹשֶׁה**:

פסוק ז

וַיָּרֶם יֹאשִׁיָּהוּ לִבְנֵי הָעָם. דְּגְמָא: "כֵּן תְּרִימוּ גַּם אַתֶּם" (במדבר יח:כח), לְשׁוֹן הַפְרָשָׁה:

לְכָל הַנִּמְצָא. לְכָל יִשְׂרָאֵל הַנִּמְצָאִים הִפְרִישׁ **צֹאן לַפְּסָחִים**:

לִמְסִפַּר שְׁלֹשִׁים אָלֶף. בֵּין **צֹאן** בֵּין **כְּבָשִׂים** בֵּין **עִזִּים**:

וּבָקָר שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים. לְשַׁלְמֵי חֲגִיגָה:

פסוק יג

וַיְבַשְּׁלוּ הַפֶּסַח בָּאֵשׁ כַּמִּשְׁפָּט. "צְלִי אֵשׁ" (שמות יב:ח):

וַיָּרִיצוּ לְכָל בְּנֵי הָעָם. הַלְוִיִּם, וּכְשֶׁהֵכִינוּ לְכָל יִשְׂרָאֵל אַחַר כָּךְ הֵכִינוּ לָהֶם הַלְוִיִּם לְעַצְמָם, וְלַכֹּהֲנִים שֶׁלֹּא הָיָה לָהֶם פְּנַאי לְהָכִין:

פסוק טו

חוֹזֵה הַמֶּלֶךְ. כָּל אֶחָד וְאֶחָד הָיָה חוֹזֶה:

פסוק יח

וְלֹא נַעֲשָׂה פֶסַח כָּמוֹהוּ. בִּמְלָכִים (מלכים ב כג:כב) כְּתִיב "כִּי לֹא נַעֲשָׂה כַּפֶּסַח הַזֶּה מִימֵי הַשּׁוֹפְטִים", מִיּוֹם שֶׁנֶּחְלְקוּ יִשְׂרָאֵל לִשְׁתֵּי מַמְלָכוֹת, שֶׁפָּרוּ עֲשֶׂרֶת שְׁבָטִים מֵעַל מַלְכֵי יְהוּדָה וַיִּשְׁלִיטוּ עֲלֵיהֶם מֶלֶךְ לְבַדָּם; שֶׁכָּל הַיָּמִים שֶׁהָיוּ לִשְׁנֵי גוֹיִם, הָיוּ שֵׁבֶט יְהוּדָה וּבִנְיָמִין

עוֹשִׂים פֶּסַח לְשֵׁם ה' בִּירוּשָׁלַיִם, וְאֵלּוּ לְשֵׁם עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים בְּבֵית אֵל וּבְדָן. וְדָבָר זֶה לֹא אֵרַע כָּל יְמֵי הַשּׁוֹפְטִים שֶׁנֶּחְלְקוּ יִשְׂרָאֵל לִשְׁתֵּי מִשְׁפָּחוֹת, וְלֹא הָיָה לָהֶם לְכָל דּוֹר וָדוֹר רַק שׁוֹפֵט אֶחָד, וְאוֹתוֹ הַשּׁוֹפֵט הָיָה מַכְרִיחָם לָלֶכֶת בְּדֶרֶךְ ה', כַּמְפֹרָשׁ בְּשׁוֹפְטִים "וְהָיָה ה' עִם הַשּׁוֹפֵט וְהוֹשִׁיעָם מִיַּד אֹיְבֵיהֶם כָּל יְמֵי הַשּׁוֹפֵט" (שופטים ב:יח); וְכָל עֲשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים הָיוּ הוֹלְכִים לְשִׁילֹה וְעוֹשִׂים פֶּסַח לְשֵׁם ה', וְכַפֶּסַח הַזֶּה לֹא נַעֲשָׂה כָּל יְמֵי מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה יַחַד עוֹשִׂים פֶּסַח, אֲבָל בִּימֵי יֹאשִׁיָּהוּ שֶׁכִּבֵּר פָּסַק מַלְכוּת עֲשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים, וּמְשֻׁהֶחֱזִיר יִרְמְיָה עֲשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים, לֹא הִמְלִיכוּ עֲלֵיהֶם עוֹד מֶלֶךְ אֶלָּא יֹאשִׁיָּהוּ מָלַךְ עֲלֵיהֶם, וְעָשׂוּ כֻּלָּם פֶּסַח יַחַד לְשֵׁם שָׁמַיִם בִּירוּשָׁלַיִם; וְזֶהוּ "לֹא נַעֲשָׂה כַּפֶּסַח הַזֶּה" לַה' בִּירוּשָׁלַיִם. וּפִתְרוֹן זֶה מַטְעֶה אוֹתִי מְאֹד – וְלֹא נִרְאֶה לִי, נְהִי נַמִּי דְּהֶחֱזִיר יִרְמְיָה עֲשֶׂרֶת שְׁבָטִים וְיֹאשִׁיָּהוּ מָלַךְ עֲלֵיהֶם בִּירוּשָׁלַיִם – הֵיאַךְ יָכוֹל לִהְיוֹת שֶׁלֹּא עָשׂוּ "כַּפֶּסַח הַזֶּה" כָּל "יְמֵי הַשּׁוֹפְטִים", וּבִימֵי שְׁמוּאֵל הָרוֹאֶה וּבִימֵי דָּוִד וּשְׁלֹמֹה, שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל שְׁרוּיִן עַל אַדְמָתָם שְׁלֵוִים וְשׁוֹקְטִים וְלֹא הָיָה לָהֶם אֶלָּא מֶלֶךְ אֶחָד וְהָיָה לִבָּם לַשָּׁמַיִם?! אַךְ כָּךְ פִּתְרוֹנוֹ, וְכָךְ פָּתַר לִי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בְּרַבִּי מְשֻׁלָּם זַצַ"ל: **וְלֹא נַעֲשָׂה פֶּסַח כָּמוֹהוּ** מֵעוֹלָם שֶׁיִּתֵּן הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂרִים בְּהֶמּוֹת לַפְּסָחִים דֵּי סִפּוּקָם וּבָקָר לְשַׁלְמֵי חֲגִיגָה, וְצִוָּה לַלְוִיִּם לְהָכִין לָהֶם וּלְשָׁלוֹחַ לְכָל אִישׁ וְאִישׁ לְפִי אָכְלוֹ:

פסוק כ

אַחֲרֵי כָל זֹאת אֲשֶׁר הֵכִין יֹאשִׁיָּהוּ אֶת הַבַּיִת עָלָה נְכוֹ מֶלֶךְ מִצְרַיִם. הַפָּסוּק קוֹבֵל וּמְקוֹנֵן עַל יֹאשִׁיָּהוּ, שֶׁלֹּא נַעֲשָׂה לוֹ נֵס כְּמוֹ לְחִזְקִיָּהוּ שֶׁכָּתוּב בּוֹ "אַחֲרֵי הַדְּבָרִים וְהָאֱמֶת בָּא סַנְחֵרִיב" (דברי הימים ב לב:א) עַל חִזְקִיָּהוּ, וְנַעֲשָׂה לוֹ נֵס:

לְהִלָּחֵם בְּכַרְכְּמִישׁ עַל פְּרָת. "עַל מֶלֶךְ אַשּׁוּר", כִּדְכְתִיב בִּמְלָכִים (מלכים ב כג:כט), וְרָצָה לַעֲבֹר דֶּרֶךְ אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל עָלָיו; וּפַרְעֹה נְכוֹ לֹא הָיָה יָכוֹל לָבוֹא עָלָיו דֶּרֶךְ נָהָר פְּרָת אִם לֹא יַעֲבֹר דֶּרֶךְ אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, שֶׁהֲרֵי מִצְרַיִם בִּדְרוֹמָהּ שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וּנְהַר פְּרָת בְּצִפּוֹנוֹ שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל:

וַיֵּצֵא לִקְרָאתוֹ. שֶׁדָּרַשׁ "וְחֶרֶב לֹא תַעֲבֹר בְּאַרְצְכֶם" (ויקרא כו:ו): אֲפִלּוּ "חֶרֶב" שֶׁל שָׁלוֹם "לֹא תַעֲבֹר בְּאַרְצְכֶם"; וְלֹא יָדַע חֵטְא לֵיצָנֵי הַדּוֹר, אֲשֶׁר אַחֲרֵי הַדֹּלֶת קָמוּ לְסַדֵּר, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בְּמַסֶּכֶת תַּעֲנִית (כב.-כב:):

פסוק כב

וְלֹא שָׁמַע אֶל דִּבְרֵי נְכוֹ מִפִּי אֱלֹהִים. שֶׁאָמַר לוֹ מִפִּי אֱלֹהִים, כִּי כֵּן אָמַר יְשַׁעְיָה "וְסִכְסַכְתִּי מִצְרַיִם בְּמִצְרַיִם" (ישעיה יט:ב); וְזֶהוּ שֶׁיִּסֵּד הַקַּלִּיר (קינות לתשעה באב יב): "כָּל הֲמוֹנָיו

לְלֶכֶת אֲרַם נַהֲרַיִם, לְמַעַן לֹא תַעֲבֹר חֶרֶב כָּל שֶׁהוּא בְּאֶפְרַיִם, לֹא שָׁמַע לַחוֹזֶה וְיָשׁוּב אָחוֹרִים, כִּי נִגְזְרָה גְּזֵרָה לְסַכְסֵךְ מִצְרַיִם בְּמִצְרַיִם":

פסוק כד

עַל רֶכֶב הַמִּשְׁנֶה. לְפִי שֶׁדֶּרֶךְ הַמֶּלֶךְ לִרְכּוֹב עַל שְׁנֵי מֶרְכָּבוֹת, הָרִאשׁוֹנָה עִקָּר, וְאִם יִצְטָרֵךְ יֵשֵׁב בַּשְּׁנִיָּה; בָּרִאשׁוֹנָה יָצָא לִפְנֵיהֶם, וּכְשֶׁחָלָה – הִרְכִּיבוּהוּ עַל הָרֶכֶב הַמִּשְׁנֶה:

פסוק כה

וַיֹּאמְרוּ כָל הַשָּׁרִים. לְשׁוֹן שִׁירָה, מְשׁוֹרְרִים; כִּי גַּם שִׁירָה וְקִינָה בְּקוֹל אַחַת נֶאֱמָרִין. עָלָיו נִיבָּא עָמוֹס "וְהֵבֵאתִי אֶת הַשֶּׁמֶשׁ בַּצָּהֳרַיִם וְהַחֲשַׁכְתִּי לָאָרֶץ בְּיוֹם אוֹר" (עמוס ח:ט) – זֶה יוֹמוֹ שֶׁל יֹאשִׁיָּהוּ שֶׁמֵּת בֶּן תִּשְׁעָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנִים, בַּחֲצִי יָמָיו, דִּכְתִיב "יְמֵי שְׁנוֹתֵינוּ בָהֶם שִׁבְעִים שָׁנָה" (תהלים צ:י) וּכְתִיב "וְהָפַכְתִּי חַגֵּיכֶם לְאֵבֶל וְכָל שִׁירֵיכֶם לְקִינָה וְשַׂמְתִּיהָ כְּאֵבֶל יָחִיד וְאַחֲרִיתָהּ כְּיוֹם מָר" (עמוס ח:י); וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: **וַיֹּאמְרוּ כָל הַשָּׁרִים וְהַשָּׁרוֹת בְּקִינוֹתֵיהֶם, וְכָל יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם מִתְאַבְּלִים עָלָיו**:

וַיִּתְּנוּם לְחֹק. כְּשֶׁמְּזַדְּמֵן לָהֶם שׁוּם צַעַר וּבְכִיָּה, שֶׁהֵם מְקוֹנְנִים וּבוֹכִים עַל הַמְּאוֹרָע, הֵם מַזְכִּירִים זֶה הַצַּעַר עִמּוֹ; דּוּגְמָא: בְּתִשְׁעָה בְּאָב שֶׁמַּזְכִּירִים קִינוֹת עַל הַהֶרוּגִים בַּגְּזֵרוֹת שֶׁאֵרְעוּ בְּיָמֵינוּ, כֵּן יִבְכְּיוּן עַל מוֹת יֹאשִׁיָּהוּ. דּוּגְמָא: "וַתְּהִי חֹק בְּיִשְׂרָאֵל וְגוֹמֵר, לְתַנּוֹת לָבַת יִפְתָּח הַגִּלְעָדִי אַרְבָּעָה יָמִים בַּשָּׁנָה" (שופטים יא:לט-מ):

וְהִנָּם כְּתוּבִים עַל הַקִּינוֹת. עַל סֵפֶר הַקִּינוֹת:

פסוק כו

וַחֶסְדָּיו כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת ה'. וּבִמְלָכִים כְּתִיב "וְכָמֹהוּ לֹא הָיָה לְפָנָיו מֶלֶךְ" (מלכים ב כג:כה), וְזֶהוּ שֶׁאָמַר כָּאן **הִנָּם כְּתוּבִים עַל סֵפֶר מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה**:

פרק לו

פסוק א

וַיַּמְלִיכוּ עַם הָאָרֶץ אֶת יְהוֹאָחָז בֶּן יֹאשִׁיָּהוּ וַיַּמְלִכוּהוּ תַּחַת אָבִיו. אַף עַל פִּי שֶׁהָיָה יְהוֹיָקִים אָחִיו גָּדוֹל מִמֶּנּוּ עֶשְׂרִים וְאֶחָד חֳדָשִׁים:

פסוק ג

וַיְסִירֵהוּ מֶלֶךְ מִצְרַיִם בִּירוּשָׁלַם. מִבֹּאר בִּמְלָכִים (מלכים ב כג:לג) הֵיטֵב: "וַיַּאַסְרֵהוּ פַּרְעֹה נְכֹה בְּרִבְלָה בְּאֶרֶץ חֲמָת":

בִּירוּשָׁלַם. מְמֻלָּא בִּירוּשָׁלִַם:

וַיַּעֲנֹשׁ אֶת הָאָרֶץ. לִיתֵּן מִסִּים; דּוּגְמָא: "וְעָנְשׁוּ אוֹתוֹ מֵאָה כִּכָּר" (דברים כב:יט):

פסוק ד

וַיַּסֵּב אֶת שְׁמוֹ יְהוֹיָקִים. כְּךְ דֶּרֶךְ הַמְּלָכִים וְהַשָּׂרִים שֶׁמְּכַנִּים לְמִשְׁרְתֵיהֶם שֵׁם שֶׁהֵם רוֹצִים; דַּגְמָא: "וַיִּקְרָא פַרְעֹה שֵׁם יוֹסֵף וְגוֹמֵר" (בראשית מא:מה), וְכֵן "וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְהוֹשֵׁעַ בִּן נוּן יְהוֹשֻׁעַ" (במדבר יג:טז), וְכֵן "וַיָּשֶׂם שַׂר הַסָּרִיסִים שֵׁמוֹת וְגוֹ'" (דניאל א:ז); וְהַכֹּל – כְּדֵי לְהוֹדִיעַ שֶׁהוּא מוֹשֵׁל בּוֹ לְכַנּוֹת לוֹ שֵׁם כִּרְצוֹנוֹ:

וַיַּסֵּב אֶת שְׁמוֹ יְהוֹיָקִים. לָמָּה קָרָא שְׁמוֹ יְהוֹיָקִים? לְמַעְלָה מְפֹרָשׁ, כִּי לְאַחַר שֶׁהָרַג פַּרְעֹה יֹאשִׁיָּהוּ (דברי הימים ב לה:כד) הִמְלִיךְ מֶלֶךְ, וְהֶעֱנִישָׁם לְמַס עֹבֵד:

פסוק ו

עָלָיו עָלָה נְבוּכַדְנֶאצַּר. כִּי לֹא יָכוֹל פַּרְעֹה לְצֵאת מֵאַרְצוֹ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב "וְלֹא הוֹסִיף עוֹד מֶלֶךְ מִצְרַיִם לָצֵאת מֵאַרְצוֹ כִּי לָקַח מֶלֶךְ בָּבֶל מִנַּחַל מִצְרַיִם עַד נְהַר פְּרָת כֹּל אֲשֶׁר... לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם" (מלכים ב כד:ז), שְׁנִצַּח בַּשָּׁנָה הָרְבִיעִית בְּכַרְכְּמִישׁ שֶׁל נְהַר פְּרָת, כַּמְּפֹרָשׁ בְּיִרְמְיָהוּ (ירמיהו מו:ב):

לְהוֹלִיכוֹ בָּבֶלָה. וְלֹא הוֹלִיכוֹ לְאַשּׁוּר, אֶלָּא בַּדֶּרֶךְ מֵת וְהִשְׁלִיךְ נִבְלָתוֹ; וְכֵן נִיבָּא "קְבוּרַת חֲמוֹר יִקָּבֵר סָחוֹב וְהַשְׁלֵךְ מֵהֶלְאָה לְשַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלִָם" (ירמיהו כב:יט) – וְהֵיכָן קְבוּרַת חֲמוֹר? בְּמְעֵי הַכֶּלֶב. וְכֵן מוֹכִיחַ: "וַיִּשְׁכַּב יְהוֹיָקִים עִם אֲבוֹתָיו" (מלכים ב כד:ו) – וְלֹא כָּתַב וַיִּקְבְּרֵהוּ:

פסוק ז

וּמִכְּלֵי בֵית ה'. וּמְקֻצָּת כְּלֵי בֵית ה', וְעַל זֶה נִתְנַבֵּא יִרְמְיָה: "כִּי כֹה אָמַר ה' צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עַל הַכֵּלִים הַנּוֹתָרִים וְגוֹ'" (ירמיהו כז:כא). וּמַקְשֶׁה בְּסֵדֶר עוֹלָם (סדר עולם רבה כה): "בִּשְׁנַת שָׁלֹשׁ לְמַלְכוּת יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּתֵּן ה' בְּיָדוֹ" (דניאל א:א-ב), וְכָאן מוֹכִיחַ שֶׁהָיָה בְּאַחַת עֶשְׂרֵה לְמַלְכוּת, וּמַה תַּלְמוּד לוֹמַר: "בִּשְׁנַת שָׁלֹשׁ" – לְמָרְדוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיְהִי לוֹ יְהוֹיָקִים עֶבֶד שְׁלֹשׁ שָׁנִים וַיָּשָׁב וַיִּמְרֹד בּוֹ" (מלכים ב כד:א) שְׁלֹשָׁה שָׁנִים, וּבִשְׁנַת שְׁלֹשָׁה לְמִרְדּוֹ עָלָה עָלָיו, וְהוּא שְׁנַת שְׁמוֹנֶה לִנְבוּכַדְנֶאצַּר; דְּאָמַר מַר: שָׁנָה רִאשׁוֹנָה כָּבַשׁ נִינְוֵה, שְׁנִיָּה – כָּבַשׁ יְהוֹיָקִים, וְשָׁלֹשׁ שָׁנִים מָרַד בּוֹ; וְהוּא לֹא מָלַךְ כִּי אִם בִּשְׁנַת אַרְבַּע לִיהוֹיָקִים, שֶׁנֶּאֱמַר "בַּשָּׁנָה הָרְבִיעִית לִיהוֹיָקִים בֶּן יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה הִיא הַשָּׁנָה הָרִאשׁוֹנָה לִנְבוּכַדְנֶצַּר" (ירמיהו כה:א):

פסוק ח

וְתוֹעֲבוֹתָיו. שֶׁבָּא עַל אִמּוֹ:

וְהַנִּמְצָא עָלָיו. כְּתוֹבֶת קַעֲקַע:

פסוק י

וְלִתְשׁוּבַת הַשָּׁנָה. שֶׁהִגְלָה יְהוֹיָקִים:

עִם כְּלֵי חֶמְדַּת בֵּית ה'. דְּבָרִים הַחֲמוּדִים אוֹתָם לְקַח, וְהַשְּׁאָר הִנִּיחַ עַד גָּלוּת צִדְקִיָּהוּ, אָז לָקַח הַכֹּל עִמּוֹ; בִּמְלָכִים ב' מְפֹרָשׁ שֶׁ"יָּצָא יְהוֹיָכִין מֶלֶךְ יְהוּדָה עַל מֶלֶךְ בָּבֶל וְגוֹ'" (מלכים ב כד:יב):

וַיַּמְלֵךְ אֶת צִדְקִיָּהוּ אָחִיו. אָחִיו שֶׁל יְהוֹיָקִים; וְכֵן "וַיַּמְלֵךְ מֶלֶךְ בָּבֶל אֶת מַתַּנְיָה דֹּדוֹ תַּחְתָּיו וַיַּסֵּב אֶת שְׁמוֹ צִדְקִיָּהוּ" (מלכים ב כד:יז) – דּוֹדוֹ שֶׁל יְהוֹיָכִין:

פסוק יב

וַיַּעַשׂ הָרַע. מַהוּ הָרַע? שֶׁלֹּא **נִכְנַע לִפְנֵי יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא מִפִּי ה'**, כַּמְפֹרָשׁ "וַיֹּאמֶר יִרְמְיָה אֶל צִדְקִיָּהוּ כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אִם יָצֹא תֵּצֵא וְגוֹמֵר" עַד "דּוֹאֵג" אֲנִי "אֶת הַיְּהוּדִים וְגוֹמֵר" (ירמיהו לח:יז-יט). וְחוּץ מֵחֵטְא זֶה לֹא חָטָא אֶלָּא בָּזֶה שֶׁלֹּא שָׁמַע לְדָבָר נָבִיא מִפִּי ה', וְשֶׁעָבַר עַל שְׁבוּעַת נְבוּכַדְנֶאצַּר, אֲבָל בְּתוֹעֲבוֹתָיו וְהַנִּמְצָא עָלָיו, עַל יְהוֹיָקִים, לֹא הֵרַע לַעֲשׂוֹת; מִפִּי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בְּרַבִּי מְשֻׁלָּם זַצַ"ל:

פסוק יג

אֲשֶׁר הִשְׁבִּיעוֹ בֵּאלֹהִים. כְּמִפֹּרָשׁ: "אֱמֹר נָא לְבֵית הַמֶּרִי וְגוֹמֵר" (יחזקאל יז:יב); וְכָל הַפָּרָשָׁה נֶאֱמַר עַל יְהוֹיָכִין וְצִדְקִיָּהוּ: "וַיִּקַּח מַלְכָּהּ וְשָׂרֶיהָ וַיָּבֵא אוֹתָם אֵלָיו בָּבֶלָה" (יחזקאל יז:יב) – זֶה יְהוֹיָכִין וְסִיעָתוֹ, "וַיִּקַּח מִזֶּרַע הַמְּלוּכָה וַיִּכְרֹת אִתּוֹ בְּרִית" (יחזקאל יז:יג) – זֶה צִדְקִיָּהוּ:

פסוק יד

גַּם כָּל שָׂרֵי הַכֹּהֲנִים. לְהוֹרוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל, כְּדִכְתִיב "כְּכֹל אֲשֶׁר יוֹרוּ אֶתְכֶם הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם" (דברים כד:ח); לֹא כֹּהֲנִים הֶדְיוֹטִים לְמְחוֹת, אֶלָּא שָׂרֵי הַכֹּהֲנִים, שֶׁהַיְכֹלֶת בְּיָדָם לְמְחוֹת וְלֹא מִחוּ:

וַיְטַמְּאוּ אֶת בֵּית ה'. בְּשִׁקּוּצֵיהֶם:

אֲשֶׁר הִקְדִּישׁ בִּירוּשָׁלָם. לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם (דברים יב:יא) לְעוֹלָם:

פסוק טו

וַיִּשְׁלַח ה'. כָּל זֶה צָרִיךְ הַדִּין, שֶׁלֹּא תֹּאמַר: לֹא הִתְרָה בָּהֶם לָשׁוּב מִדַּרְכֵּיהֶם הָרָעָה, אֶלָּא לְאַלְתַּר "וַיִּטְרֹף לָעַד אַפּוֹ" (עמוס א:יא); לְכָךְ נֶאֱמַר: **וַיִּשְׁלַח ה' אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם עֲלֵיהֶם בְּיַד מַלְאָכָיו**, וְהִתְרָה בָּהֶם לָשׁוּב מֵרָעָתָם, וְלֹא פַּעַם אַחַת בְּשָׁנָה אוֹ בְחֹדֶשׁ, אֶלָּא בְּכָל יוֹם וְיוֹם, **הַשְׁכֵּם וְשָׁלוֹחַ**:

כִּי חָמַל עַל עַמּוֹ. וְלֹא חָפֵץ בְּמִיתָתָן:

וְעַל מְעוֹנוֹ. עַל דִּירַת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ; שֶׁאָפִילוּ מֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם חוֹמֵל עַל עַמּוֹ וְעַל בֵּית מְדוֹרוֹ מִלְּהַחֲרִיבָם:

פסוק טז

וַיִּהְיוּ מַלְעִבִים בְּמַלְאֲכֵי הָאֱלֹהִים. בִּשְׁלוּחֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא:
וּבוֹזִים דְּבָרָיו. שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁוַּדַּאי הַדִּין עִמּוֹ, שֶׁאָפִילוּ שְׁלוּחֵי בָּשָׂר וָדָם אֵין מְבַזִּין אוֹתָן וִירֵאִים לַעֲבֹר עַל צִוּוּיוֹ, בֵּין לְרַע בֵּין לְטוֹב, וְעַמּוֹ בָּזוּ דְּבָרָיו וְהִלְעִיבוּ וְתִעְתְּעוּ **בִּנְבִיאָיו** כָּל כָּךְ וְגוֹ':

פסוק יז

וַיַּעַל עֲלֵיהֶם אֶת מֶלֶךְ כַּשְׂדִּים. שֶׁהֵם אֻמָּה שְׁפֵלָה, שֶׁנֶּאֱמַר "הֵן... כַּשְׂדִּים... עַם לֹא הָיָה" (ישעיה כג:יג); וְכָאן נִתְקַיֵּם "הֵם קִנְאוּנִי בְלֹא אֵל וְגוֹמר", עַד "בְּגוֹי נָבָל אַכְעִיסֵם" (דברים לב:כא):
וַיַּהֲרֹג בַּחוּרֵיהֶם בַּחֶרֶב בְּבֵית מִקְדָּשָׁם. וְהוּשַׁב לְהֶם גְּמוּלָם, שֶׁכָּתוּב **וַיְטַמְּאוּ אֶת בֵּית ה'**, וְנִתְקַיֵּם מַה שֶּׁאָמַר "וְהַכּוּ אַל תָּחוֹס עֵינֵיכֶם וְגוֹ'" (יחזקאל ט:ה), עַד "צְאוּ וַיֵּצְאוּ וְהַכּוּ בָעִיר" (יחזקאל ט:ז):
וְלֹא חָמַל עַל בָּחוּר וּבְתוּלָה זָקֵן וְיָשִׁישׁ. מַה שֶּׁאֵין כֵּן מִנְהַג אַנְשֵׁי חֲיָלִים כְּשֶׁנּוֹצְחִים בַּמִּלְחָמָה וְהוֹרְגִים אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה, אֲבָל עַל זָקֵן בָּחוּר וּבְתוּלָה חוֹמְלִים וּמִתְמַלְּאִים רַחֲמִים; וְגַם נְבוּאַת מֹשֶׁה רַבֵּינוּ נִתְקַיְּמָה: "מְחוּץ תְּשַׁכֵּל חֶרֶב וּמֵחֲדָרִים אֵימָה גַּם בָּחוּר גַּם בְּתוּלָה וְגוֹמֵר" (דברים לב:כה):

פסוק יח

וְכָל כְּלֵי בֵית הָאֱלֹהִים הַגְּדוֹלִים וְהַקְּטַנִּים. שֶׁנּוֹתְרוּ מִגְּלוּת יְהוֹיָקִים וִיכָנְיָה:

פסוק כ

וַיִּהְיוּ לוֹ וּלְבָנָיו לַעֲבָדִים עַד מְלֹךְ מַלְכוּת פָּרָס. וְלָמָּה עַד מַלְכוּת פָּרָס? כִּי עַד מַלְכוּת פָּרָס – עַד אוֹתוֹ הַזְּמַן לֹא נִתְפַּיְּסָה **הָאָרֶץ אֶת שַׁבְּתוֹתֶיהָ**, וְהוּא שֶׁכָּתוּב "כָּל יְמֵי הָשַּׁמָּה תִּשְׁבֹּת" (ויקרא כו:לה):

פסוק כא

עַד רָצְתָה הָאָרֶץ אֶת שַׁבְּתוֹתֶיהָ. תִּרְצֶה, כִּי קֹדֶם לָכֵן לֹא רָצְתָה הָאָרֶץ שַׁבְּתוֹתֶיהָ:
כָּל יְמֵי הָשַּׁמָּה שָׁבָתָה לְמַלֹּאות שִׁבְעִים שָׁנָה. שֶׁל שְׁמִטָּה וְיוֹבֵל שֶׁבִּטְּלוּ יִשְׂרָאֵל בָּאָרֶץ וּכְנֶגְדָּן גָּלוּ שִׁבְעִים שָׁנָה. אוֹתָן שִׁבְעִים שָׁבְתָה אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל שְׁנִים שֶׁהִכְעִיסוּ יִשְׂרָאֵל בְּאַרְצָם אַרְבַּע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה, מֵהֶם שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְתִשְׁעִים מִשֶּׁנִּכְנְסוּ לָאָרֶץ עַד שֶׁגָּלוּ מִמֶּנָּה עֲשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים, וְאַתָּה מוֹצֵא אוֹתָם מְפֹרָשִׁים מֵאתַיִם וְאַרְבָּעִים וּשְׁלֹשָׁה מִשֶּׁמָּלַךְ יָרָבְעָם

עַד שֶׁהִגְלָה הוֹשֵׁעַ בֶּן אֵלָה, וּבִימֵי שְׁפוֹט הַשּׁוֹפְטִים שֶׁהִכְעִיסוּ מֵאָה וְאַחַת עֶשְׂרֵה שָׁנִים, וְהַשְׁאָר סְתוּמִים. הוּא שֶׁנֶּאֱמַר בִּיחֶזְקֵאל (יחזקאל ד:ד-ו) "וְאַתָּה שְׁכַב עַל צִדְּךָ הַשְּׂמְאלִי וְשַׂמְתָּ אֶת עֲוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל וְגוֹ' שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְתִשְׁעִים יוֹם וְגוֹ' וְכִלִּיתָ אֶת אֵלֶּה וְשָׁכַבְתָּ עַל צִדְּךָ הַיְמָנִי שֵׁנִית וְנָשָׂאתָ אֶת עֲוֹן בֵּית יְהוּדָה אַרְבָּעִים יוֹם יוֹם לְשָׁנָה" – מְלַמֵּד שֶׁחָטְאוּ בֵּית יְהוּדָה מִשֶּׁגָּלוּ עֲשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים עַד שֶׁחָרְבָה יְרוּשָׁלַיִם אַרְבָּעִים שָׁנָה. כֵּיצַד? עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם שֶׁל מְנַשֶּׁה כִּדְכְתִיב (מלכים ב כא:ג) "כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה אַחְאָב", וְאַחְאָב מָלַךְ עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנִים וּשְׁלֹשִׁים וְשֹׁלֶשׁ עֶשְׂרֵה תְּשׁוּבָה, הֲרֵי חֲמִשִּׁים וּשְׁתַּיִם מָלַךְ, וּשְׁתַּיִם דְּאָמוֹן וְאַחַת עֶשְׂרֵה דְּיהוֹיָקִים הֲרֵי שְׁלֹשִׁים וְחֲמֵשׁ שָׁנָה, וּנְבוּאָה זוֹ נֶאֶמְרָה לִיחֶזְקֵאל בַּשָּׁנָה הַחֲמִישִׁית לְצִדְקִיָּהוּ, הֲרֵי אַרְבָּעִים. סַךְ כֻּלָּם מִיְּשְׂרָאֵל וִיהוּדָה אַרְבַּע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים, הֲרֵי לְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה שִׁשִּׁים וְאַרְבַּע שְׁמִטִּין וְיוֹבְלוֹת שְׁלֹשִׁים וְחֲמֵשׁ שָׁנִים, הֲרֵי חֲמֵשׁ שְׁמִטִּין, הֲרֵי שִׁשִּׁים וְתֵשַׁע, וּשְׁנַת הַיּוֹבֵל הָאַחֲרוֹנָה נֶחְשְׁבָה לָהֶם לְעֹוֶן שֶׁהֲרֵי בַּעֲוֹנָם גָּלוּ מִמֶּנָּה, הֲרֵי שִׁבְעִים שָׁנָה מְקֻדָּשִׁים שֶׁל שְׁמִטָּה שֶׁלֹּא שִׁמְּטוּם יִשְׂרָאֵל. לְפִיכָךְ גָּלוּ שִׁבְעִים שָׁנָה לְקַיֵּם מַה שֶּׁנֶּאֱמַר (ויקרא כו:לד) "אָז תִּרְצֶה הָאָרֶץ אֶת שַׁבְּתֹתֶיהָ". כָּךְ מְפֹרָשׁ בְּסֵדֶר עוֹלָם. וְכָאן מְסַיֵּם בָּזֶה דִּבְרֵי הַיָּמִים, לְפִי שֶׁאָמַר לְמַלֹּאת שִׁבְעִים שָׁנָה הֲצִרַךְ לוֹמַר כָּאן פְּסוּקִים אֵלּוּ וְשֶׁל עֶזְרָא (עזרא א:א-ג), לְהוֹדִיעֵנוּ כְּשֶׁכָּלוּ אוֹתָן שִׁבְעִים שָׁנָה הֵיאַךְ חָזַר הַגַּלְגַּל שֶׁחָזְרוּ לְאַרְצָם, לְכָךְ הֲצִרַךְ לוֹמַר כָּאן **בִּשְׁנַת אַחַת לְכוֹרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס** עַד **מִי בָכֶם מִכָּל עַמּוֹ וְיַעַל**, וּלְכָךְ נוֹסֶפֶת וי"ו זוֹ שֶׁל **וּבִשְׁנַת** לְפִי שֶׁסֵּפֶר דָּנִיֵּאל מַפְסִיק בֵּנְתַיִם, שֶׁהֲרֵי סֵפֶר עֶזְרָא מָשׁוּךְ וְסָדוּר אַחַר סֵפֶר דָּנִיֵּאל, וְכָךְ וי"ו מוּסָב מִזֶּה לָזֶה:

פסוק כב

אֶת רוּחַ כּוֹרֶשׁ. רְצוֹנוֹ:

וַיַּעֲבֶר קוֹל. כָּרוֹז הִכְרִיז לְכָל **בְּנֵי מַלְכוּתוֹ**:

וְגַם בְּמִכְתָּב. שִׁלַּח לְכָל בְּנֵי מַלְכוּתוֹ לֵאמֹר:

פסוק כג

כֹּה אָמַר כּוֹרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס כָּל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ. שֶׁאֲנִי מוֹשֵׁל, מֶלֶךְ עַל כָּל מַמְלָכוֹת:

וְהוּא פָּקַד עָלָי. וְהוּא צִוָּה עָלַי עַל יְדֵי יְשַׁעְיָה לִבְנוֹת לוֹ בַּיִת בִּירוּשָׁלַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר "הָאוֹמֵר לְכוֹרֶשׁ רֹעִי וְגוֹ'" (ישעיהו מד:כח), "כֹּה אָמַר ה' לִמְשִׁיחוֹ לְכוֹרֶשׁ" (ישעיהו מה:א); וּכְבָר נֶאֶמְרָה לוֹ נְבוּאָה זוֹ שֶׁל יְשַׁעְיָהוּ:

אֲשֶׁר בִּיהוּדָה. יְרוּשָׁלַיִם בִּמְדִינוֹת יְהוּדָה:

מִי בָכֶם מִכָּל עַמּוֹ ה' אֱלֹהָיו עִמּוֹ וְיַעַל. כָּךְ הָיָה הַכָּרוֹז עַל הַמְּדִינוֹת: מִי בְּכָל עַמּוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יָבוֹא **לִבְנוֹת** בֵּיתוֹ אֲשֶׁר **בִּירוּשָׁלַם**:

וַיַּעַל. וַיְהִי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעָזְרוֹ וּבְעֶזְרָתֵינוּ׃